

TAMPEREEN YLIOPISTO

Juha Kauppinen

Hienostorouvia ja ”plebeijinaisia”

NAISKUVA SUOMALAISTEN PILALEHTIEN PILAPIIRROKSISSA 1898–1907

Historian pro gradu –tutkielma

Tampere 2012

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

KAUPPINEN JUHA: Hienostorouvia ja ”plebeijinaisia”. Naiskuva suomalaisten pilalehtien pilapiirroksissa 1898–1907.

Pro gradu -tutkielma, 138 s.

Historia

Huhtikuu 2012

Tutkimuksessani tarkastelen suomalaisissa poliittisissa pilalehdissä julkaistujen pilapiirrosten naiskuvaa 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Pyrin yhdistämään piirrokset osaksi laajempaa yhteiskunnallista kehitystä. Vain tätä kautta on mahdollista päästä kiinni motiiveihin, jotka vaikuttivat niiden välittämien naiskäsitysten taustalla. Tutkimus ajoittuu yhteen Suomen historian keskeisimmistä murroskausista. Tutkimusaikana hierarkkisesta alamaisyhteiskunnasta alettiin vähitellen siirtyä kohti demokraattista kansalaisyhteiskuntaa. Keskeistä tässä prosessissa oli työväestön nousu itsenäiseksi poliittiseksi toimijaksi. Köyhä kansa ei enää tyytynyt kokemaan passiivisena puutetta, vaan ryhtyi omaehtoisesti vaatimaan oikeuksiaan. Työväenliikkeen riveihin järjestäytynyt rahvas alkoi vaatia yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta. Se näki poliittisen järjestelmän demokratisoimisen tienä kohti parempaa elämää.

Työväenluokan ohella hierarkkisen yhteiskuntajärjestyksen järkkyminen kosketti ennen kaikkea naisia. Naiset rakensivat uutta kansalaisyhteiskuntaa toimimalla aktiivisesti kansalaisjärjestöissä, kuten raittiusliikkeessä. He tempautuivat mukaan myös politiikkaan. Suomessa naiset eivät kuitenkaan muodostaneet mitään yhtenäistä, kaikkien naisten etuja ajavaa ”sisarusrintamaa”. Suomalainen naisliike jakautui voimakkaasti luokkaperustalta. Eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvien naisten tavoitteet poikkesivat toisistaan. Laajinta, kaikkiin kansalaisryhmiin tasa-arvoisesti ulottuvaa demokratiaa ajoi sosiaalidemokraattinen työläisnaisliike. Sen sijaan vanhastaan etuoikeutetut ylempien yhteiskuntaryhmien naiset pyrkivät säilyttämään omat asemansa myös uudessa tilanteessa. He vaativat naisten äänioikeuden sitomista henkilökohtaiseen varallisuuteen, kuten miesten kohdalla oli aiemmin tehty.

Naisten luokkatausta ja sukupuoli limittyvät selkeästi myös omassa tutkimusaineistossani, jonka muodostavat viiden suomalaisen pilalehden pilapiirrokset. Lehdet ovat selkeästi niiden taustalla vaikuttaneiden poliittisten ryhmien äänenkannattajia. Syksyllä 1899 lakkautettu *Matti Meikäläinen* edusti Suomalaista puoluetta. Sen työtä puolueen näkemysten tukijana jatkoi vuonna 1903 perustettu *Tuulispää*. Sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen yhteiskuntanäkemyksiä puolestaan puolusti *Kurikka*, jonka säännöllinen ilmestyminen alkoi vuonna 1905. Nuorsuomalainen *Velikulta* ja ruotsinmielinen *Fyren* jatkoivat ilmestymistään koko tutkimuskauden ajan. Kaikkien lehtien pilapiirroksissa naiskuva sidottiin tavalla tai toisella lehden taustaryhmän arvomaailmaan. Jo piirrosten olemassaolo kertoi siitä, että yhteiskunta oli kehittymässä entistä vapaampaan suuntaan. Ongelmia ja epäkohtia sai käsitellä myös satiirin keinoin. Tämä ei kuitenkaan koskenut kaikkia piirrosaiheita. Venäjän keskusvaltaa arvostelleet pilapiirrokset olivat edelleen sensuurin hampaissa.

Pilapiirrosten yhteiskunnallista taustaa hahmotellessani käytän apuna Irma Sulkusen 1980-luvulla kehittelemiä teorioita. Sulkusen mukaan sukupuolijakoinen kansalaisuusikäsite kytkeytyi hiljalleen muotoutuvan suomalaisen kansalaisyhteiskunnan perusrakenteeseen. Naisten ja miesten toimintapiirit rajautuivat 1800- ja 1900-luvun vaihteessa vähitellen erilleen. Nainen toimi kodin piirissä äitinä, vaimona ja perheenemäntänä. Mies oli puolestaan perheenelättäjä, joka työskenteli kodin ulkopuolisessa, julkisessa toimintaympäristössä. Jos nainen laajensi elinpiiriään kodin ulkopuolelle, hänen toimintaansa leimasi tällöinkin äidillinen hoivaavuus. Järjestöissä ja politiikassa

toimiessaan naiset kiinnittivät huomiota erityisesti kasvatuskysymyksiin. Kotien raittiutta ja siveyttä oli edistettävä, koska näin turvattiin tulevan sukupolven elinvoima. Hierarkkinen kasvatusasetelma näkyi myös naisten keskinäisissä suhteissa. Luokkahierarkiassa ylempänä olevat naiset ohjasivat tiukasti työläisnaisten elämää. Sulkunen korostaakin erityisesti naisten keskinäisten luokkaerojen merkitystä. He eivät todellakaan olleet yhtenäisen, vain sukupuoleensa samaistuva joukko.

Pilapiirrosaineiston luokittelussa hyödynnän teoriaohjaavaa sisällönanalyysia, jolle on ominaista valmiiden teorioiden ja aineistolähtöisyyden yhdistely. Tutkimusteemojen valintaa ovat ohjanneet Irma Sulkusen teoriat sukupuolijakoisesta kansalaisuuskäsityksestä. Teemoiksi ovat valikoituneet esimerkiksi siveellisyys ja raittius, jotka sijoittuvat selkeästi naiskansalaisuuden alueelle. Molemmat näet koskettelevat erittäin vahvasti juuri naisten hallitsemaa kodin piiriä. Sen sijaan esimerkiksi naisten turhamaisuuden pohdiskelu kumpuaa enemmän tutkimusaineistosta. Jaottelen pilapiirroksiset teemoittain, jotta niiden taustoittaminen olisi helpompaa ja tutkimus saisi mahdollisimman selkeän rakenteen. Piirroksiset eivät läheskään aina sijoitu riidattomasti vain yhden teemaotsikon alle, joten niiden jaottelu on aina vain tutkijan tekemä valinta. Samaa voi sanoa myös piirrosten konteksteista. Ne on usein mahdollista taustoittaa hyvin eri tavoin. Historiantutkijan on kuitenkin tärkeintä kiinnittää huomionsa piirrosten tuotannon kontekstiin eli siihen ympäristöön ja asenneilmastoon, jossa ne ovat syntyneet. Piirroksiset ovat näet luonteeltaan ajankohtaisia. Niiden tarkoitus on muokata aikalaisten mielipiteitä johonkin suuntaan, ei antaa objektiivista tietoa jostain ilmiöstä tai tapahtumasta.

Rakensin tutkimilleni pilapiirroksille mahdollisimman tarkan kontekstin, jonka kautta pyrin arvioimaan niiden tavoitteita. Piirroksiset pyrkivät nähdäkseni tukemaan sukupuolijakoista kansalaisuutta. Tämä näkyi selkeästi jo piirrosten aihevalinnoissa. Naishahmojen toiminta liittyi yleensä tavalla tai toisella kotiin, perheeseen ja kasvatus- tai huolenpitotyöhön. Piirrosten näkökulma oli erittäin mieskeskeinen, mikä johtui todennäköisesti siitä, että melkein kaikki pilalehdissä vaikuttaneet henkilöt olivat miehiä. Jos piirroksessa olivat vastakkain mies ja nainen, jälkimmäinen esitettiin lähes aina negatiivisessa valossa. Sen sijaan, jos kritiikin ytimessä olivat naisten keskinäiset luokkaerot, pilalehden omaa taustaryhmää edustava naishahmo sai usein osakseen sympatiaa. Piirrosten naiskuva olikin selkeässä yhteydessä yhteiskuntaluokkien väliseen poliittiseen valtakamppailuun. Pitikö vanhat sukupuoli- ja luokkahierarkiat murtaa vai säilyttää ennallaan? Työväenliike edusti tässä kysymyksessä kaikkein radikaaleinta muutoshalukkuutta. *Kurikka* esitti työläisnaiset usein sekä luokka- että sukupuoliperustaisen sironnakohteina. Heidät oli nostettava alisteisesta asemastaan tasa-arvoisiksi yhteiskunnallisiksi toimijoiksi. Porvarillisten pilalehtien pilapiirroksissa oli puolestaan yleensä havaittavissa tiettyä muutosvastarintaa. Eliitti ei halunnut luopua etuoikeuksistaan ja vastusti siksi poliittisten oikeuksien laajentamista. Tällaisesta ajattelusta kumpusivat esimerkiksi naisten poliittista toimintaa pilkkaavat pilapiirroksiset.

Sadan vuoden takaisiin pilapiirroksiin perehtyminen voi antaa uutta näkökulmaa myös nyky-Suomen sukupuoliajatteluun. Ovatko käsitykset naisten ja miesten rooleista sittenkään muuttuneet niin paljon kuin ehkä joskus kuvittelemme? Naisia pilkataan pilapiirroksissa edelleenkin sen vuoksi, että he ovat ”tunkeutuneet” miehiksi koetuille yhteiskunnan sektoreille. Naissotilaat saavat osakseen samantyyppistä sukupuoliperustaista kritiikkiä kuin virkanaiset 1900-luvun alkuvuosina. Suomen valtiovarainministeriksi nousi ensimmäinen nainen vasta keväällä 2011. Hänkin on, ehkä osittain sukupuolestaan johtuen, saanut osakseen rajua arvostelua. Kaikki eivät selvästi vieläkään näe talouspolitiikkaa naispoliitikoille sopivana toimintasektorina. Tutkimusajan pilapiirroksista välittyvä sukupuolijakoinen kansalaisuuskäsitys elää siis ainakin tietyillä aloilla edelleen vahvana.

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	1
1.1 Tutkimuskysymys ja rajaukset.....	1
1.2 Teoreettinen pohja.....	5
1.3 Metodologiset lähtökohdat.....	9
1.4 Aineiston esittely ja aikaisempi teemaa käsittelevä tutkimus.....	12
1.5 Tutkimuksen rakenne.....	15
2. Pilapiirrosilmiön tausta ja pilalehtien esittely.....	17
2.1 Pilapiirroksot historiantutkimuksen kentällä.....	17
2.2 Kuvallisen satiirin eurooppalaiset ja suomalaiset lähtökohdat.....	21
2.3 Tutkimuksessa käytetyt pilalehdet.....	23
3. Luokka-asema ja sukupuoli naisen elämän reunaehtoina.....	26
3.1 Naisten ulkonäkö politiikanteon välineenä.....	26
3.2 Onnettomat avioliitot ja perheväkivalta.....	33
3.3 Naiset kasvattajina ja opettajina.....	42
3.4 Naisten toimintakentät ja roolit pilalehtien katsannossa.....	50
4. Siveellisyyskysymys – jakautuneen yhteiskunnan kirkas peili.....	59
4.1 Moraalireformi siveellisen epätasa-arvon esiin nostajana.....	59
4.2 Sukupuolijakoinen siveellisyys.....	62
4.3 Uppiniskainen vai sorrettu palvelijatar?.....	73
4.4 Turvakotialoite – siveellisyyskysymys eduskunnassa.....	82
5. Juomalakosta yksikamariseen eduskuntaan.....	90
5.1 Raittius työväestön ja naisten asiaksi.....	90
5.2 Alli Trygg juomalakon pyörteissä.....	95
5.3 Alkoholit kodin ja perheen sisäisenä ongelmana.....	106
5.4 Naisten poliittisen toiminnan ensiaskeleet.....	113
6. Johtopäätökset.....	123
Lähteet ja kirjallisuus.....	130

1. Johdanto

1.1 Tutkimuskysymys ja rajaukset

Tässä tutkimuksessa aion tarkastella sitä, miten naiset kuvattiin 1800- ja 1900-luvun vaihteen suomalaisten poliittisten pilalehtien pilapiirroksissa. Millaisten piirrosaiheiden yhteydessä naisia kuvattiin ja miksi heidän toimintansa esitettiin jollakin tietyllä tavalla? Kysymys kytkeytyy tiukasti yhteiskuntaluokkien väliseen poliittiseen valtakamppailuun. Naisia ei voi tarkastella perinteisen feministisen tutkimuksen tapaan yhtenäisenä lähes yksinomaan sukupuoleensa samaistuvana intressiryhmänä. On otettava tarkkasilmäisen huomion kohteeksi naisten keskinäiset erot ja hierarkiat.¹ Naiset on nähtävä paitsi sukupuolensa myös yhteiskuntaluokkansa, ammattinsa ja asuinpaikkansa edustajina. Olisihan epärealistista kuvitella, että naisia kuvattaisiin pilapiirroksissa aina pelkästään sukupuolensa kautta, miesten vastakohtana.

On myös otettava huomioon se, että sukupuolierot ovat nimenomaan ihmisten välisen vuorovaikutuksen muokkaamia. Ne eivät ole mitään biologisesti määräytyviä totuuksia, vaan nainen ja mies määritellään yhä uudelleen eri aikoina ja eri kulttuureissa. Sukupuolieron biologisoinnilla on aikojen kuluessa pyritty rajaamaan naisen luontainen toiminta uusintamiseen eli synnytykseen. Tällainen ruumiillinen naiseus on nähty alisteisena henkiselle kulttuurille, jota on pidetty yksinomaan miehisenä alueena. Mies on ollut eräänlainen neutraali ihmisyyden normi, ei siis lainkaan sukupuoli, kuten nainen. Ajattelussa on näin ollen painottunut sukupuolten välinen hierarkkinen valtasuhde. Äitiyden merkitystä korostaessaan naiset ovat myös itse vahvistaneet sukupuolten tiukkaa erottelua. Tämä tuli selvästi näkyviin 1800- ja 1900-luvun vaihteessa, kun suomalaiset naiset määrittelivät äitiyden omaksi toimintakentäkseen uuden kansalaisyhteiskunnan rakentamisessa.² Tutkimukseni kannalta onkin olennaista kiinnittää huomiota siihen, millaista naista pilapiirroksiset rakentavat. Entä onko eri yhteiskuntaluokkia ja puolueita edustavien pilalehtien ihannenaississa joitain eroja tai yhtäläisyyksiä ja mistä nämä kenties kertovat? Pilapiirrosten naiskuva on siis suhteutettava oman aikakautensa aatteellis-poliittiseen kehitykseen.

Miksi sitten haluan tutkia pilapiirroksia nimenomaan naisnäkökulmasta? Taustalla on kiinnostukseni 1800- ja 1900-lukujen vaihteen poliittis-yhteiskunnalliseen mobilisaatioon, joka mielestäni kiteytyi selvimmin naisissa ja aivan erityisesti työläisnaisissa. Nousivathan köyhälistön

¹ Ollila 2001, 79.

² Kinnunen 2001, 51, 58; Ollila 2001, 78–79, 86–87; Räisänen 1995, 13–14.

naiset tuolloin varsin lyhyessä ajassa vakavasti otettavaksi poliittiseksi voimaksi. Heidän kauttaan konkretisoitui kristallinkirkkaasti suomalaisen poliittisen järjestelmän rajua ja äkkinäinen muutos. Entisistä palvelijattarista ja pesijättäristä tuli nopeasti korkeimman poliittisen vallan käyttäjiä. Ennen vuoden 1906 eduskuntaudistusta työläisnaiset oli suljettu pois päätöksenteosta sekä edustamansa yhteiskuntaluokan että sukupuolen perusteella. He olivat kuitenkin päässeet harjoittelemaan yhteiskunnallista vaikuttamista 1800-luvun lopulla perustetuissa yhdistyksissä. Työläisnaisilla oli merkittävä rooli esimerkiksi raittiusliikkeen ruohonjuuritason toiminnassa. Liikkeen toiminta oli aluksi tiukasti ylempien yhteiskuntaryhmien holhoavassa otteessa, mutta 1900-luvun alkuvuosina johto siirtyi työväenluokan käsiin. Samantyyppinen kehitys tapahtui lyhyemmällä aikavälillä esimerkiksi palvelijatarliikkeessä.³ Naisten yhteiskunnallis-poliittinen toiminta valottaakin ehkä kaikkein selkeimmin 1800- ja 1900-luvun vaihteen suomalaisen yhteiskunnan hierarkkista perusluonnetta.

Ihmisillä oli Suomen suuriruhtinaskunnassa selkeä oma paikkansa, joka määräytyi muun muassa luokkataustan ja sukupuolen mukaan. Suomi oli tutkimusaikana hyvin autoritäärinen yhteiskunta. Venäjän keisari ohjaili varsin tiukalla otteella valtakuntansa luoteisen rajamaakunnan kehitystä. Vahvojen auktoriteettien puristuksessa myös pilkka ja arvostelu nostivat päätään. Yksi tärkeä kritiikin kanava olivat 1800-luvun lopulla syntyneet poliittiset pilalehdet. Erityisesti pilapiirrosten kautta yhteiskunnallisia epäkohtia voitiin arvostella selkeän kiteytetyssä ja helposti ymmärrettävässä muodossa. Huumorin varjolla esitettyyn kritiikkiin ei myöskään puututtu sensuuriviranomaisten taholta yhtä hanakasti kuin vakavaan sanomalehtikirjoitteluun. Tietyt pilapiirrosaiheet, kuten keisarin tai ortodoksisen kirkon arvostelu, olivat kuitenkin sensuurin hampaissa. Sensuuri pyrki kitkemään julkisuudesta kaiken arvostelun Venäjää ja venäläisiä kohtaan. Venäjän ja Suomen välejä ei viranomaisten mielestä saanut tarpeettomasti kiristää. Välit olivat jo valmiiksi jännittyneet niin sanotun ensimmäisen sortokauden alettua ja Bobrikovin noustua Suomen kenraalikuvernööriksi vuonna 1899.⁴

Suomen sisäistä poliittista valtakamppailua sai käsitellä lehdistössä varsin vapaasti. Kritiikki, jota lähinnä työväenlehdet esittivät Suomen vallanpitäjiä kohtaan, saattoi venäläisten silmissä näyttäytyä positiivisena asiana. Estihän suomalaisten keskinäinen eripuraisuus yhteisrintaman muodostumisen emämaata vastaan. Toisaalta viranomaiset pyrkivät estämään katkeruuden ja vihan syntymisen eri

³ Raittiusliikkeen kehityksestä tarkemmin ks. esim. Sulkunen 1986, tai lyhyemmin Sulkunen 1987, 145–148 ja palvelijatarliikkeestä esim. Sulkunen 1989 15–31. Käsitellen raittiusliikettä tarkemmin luvuissa 5.1, 5.2 ja 5.3 ja palvelijatarliikettä luvussa 4.3.

⁴ Leino-Kaukiainen 1984, 78–79, 182–183.

yhteiskuntaluokkien välille. Luokkien välisten kaunojen voimistuminen olisi näet voinut merkitä sosialististen vallankumouksellisten ainesten vahvistumista myös Suomessa. Tämän perusteella sensuroitiin esimerkiksi työväenliikkeen äänenkannattajan *Työmiehen* kirjoituksia.⁵ Pilalehdistössä luokka- ja sukupuoliristiriidat tulivat kuitenkin esiin hyvin kärjekkäässä muodossa, koska sensuurin mielenkiinto kohdistui lähes yksinomaan Venäjän politiikkaa käsitteleviin pilapiirroksiin. Piirroksissa naiskysymys yhdistyi tiukasti luokkien väliseen poliittiseen valtakamppailuun. Naishahmojen kautta otettiin kantaa muun muassa äänioikeus-, raittius-, ja siveellisyysskysymyksiin. Naisia käsittelevät pilapiirroksiset peilasivat siis laajasti aikakautensa yhteiskunnallista ilmapiiriä, mikä tekee niistä erittäin mielenkiintoisen tutkimuskohteen. Piirrosten naiset on nähtävä myös jossain suhteessa miehiin. Onkin tärkeää kysyä, käsiteltiinkö naisia pilapiirroksissa eri tavalla kuin miehiä. Olivatko jotkut piirrosaiheet erityisen vahvasti naishahmojen hallitsemia?

Olen rajannut tutkimukseni ajallisesti noin vuosiin 1898–1907. Suomalainen työväenliike alkoi 1890-luvun kuluessa siirtyä sivistyneistön holhouksesta omaehtoiseen toimintaan. Työväenliike radikalisoitui eli köyhä rahvas ryhtyi ajamaan tavoitteitaan itsenäisesti ilman ylempien luokkien valistushenkistä ohjausta ja sanelua. Samantyyppinen radikalisoituminen tapahtui myös raittiusliikkeessä 1800- ja 1900-luvun vaihteessa, jolloin työväenhenkiset voimat saivat aiempaa vahvemman jalansijan liikkeen johdossa. Keväällä 1898 äkinäisesti puhjenneet juomalakot⁶ olivat merkkipaalu työväestön mobilisaatiossa itsenäiseen yhteiskunnalliseen toimintaan. Työväenluokan naiset ja miehet taistelivat rinta rinnan raittiuden puolesta. Lakko-nimitys kuvasti toiminnan radikaalia yhteiskunnallista luonnetta. Juomalakkojen myötä oltiin siirtymässä yhteiskuntaan, jossa myös kaikkein köyhimmillä olisi mahdollisuus omalla, itsenäisellä toiminnallaan puuttua kokemaansa sosiaaliseen epäoikeudenmukaisuuteen. Lakot lähensivät raittiusmielisiä ihmisiä ja työväenliikettä toisiinsa.⁷ Aikakauden mittapuulla radikaalin lakko-ilmion käsittely sai sijansa myös pilapiirroksissa, jotka kiinnittivät huomiota erityisesti sukupuolen ja luokan merkitykseen alkoholikysymyksessä.

Raittiuskysymys säilyi pilapiirrosten kestoaiheena koko tutkimuksen kohteena olevan kymmenvuotiskauden ajan. Se yhdistyi tiukasti yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden tavoitteluun. Poliittisten oikeuksien laajentaminen ja alkoholijuomien kieltolain säätäminen olivat ikään kuin saman kolikon kaksi puolta. Yhteiskunnan oli demokratisoitettava, jotta alkoholin holtiton käyttö ei

⁵ Leino-Kaukiainen 1984, 182–183.

⁶ Kerron juomalakoista tarkemmin tutkimuksen viidennessä luvussa.

⁷ Sulkunen 1986, 220–233; Sulkunen ja Alapuro 1987, 147–148.

turmelisi nousevan kansakunnan tulevaisuutta. Kotien raittiutta ja siveellistä puhtautta puolustavien naisten oli saatava äänensä kuuluviin poliittisessa päätöksenteossa. He saivat kieltolakivaatimuksilleen vahvan tukijan työväenliikkeestä, joka oli jo 1890-luvun lopulla asettunut molempia sukupuolia koskevan yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden kannalle. Suomalainen äänioikeusliike ei organisoitunutkaan monien muiden maiden tavoin sukupuolijakoiselta perustalta. Poliittisista oikeuksista käydyn kamppailun osapuolina olivat vallankahvassa roikkuva vähälukuinen säätyläiseliitti ja valtava poliittisesti alisteinen väestönosa, johon kuuluivat muun muassa naiset ja työläisköyhälistö. Syksyn 1905 suurlakon⁸ jälkeen naiset pyrkivät kuitenkin painostamaan eduskuntauudistuksen valmistelijoita, jotta nämä eivät vesittäisi heille luvattuja demokraattisia kansalaisoikeuksia. Tuolloin järjestetyt äänioikeusmielenosoitukset eivät kuitenkaan olleet mikään naisten yhteinen tahdonilmaus, vaan ne organisoituivat lähinnä puolueperustalta.⁹

Tutkimukseni aikarajaus on myös äänioikeuskysymyksen käsittelyn kannalta perusteltu. Äänioikeuden laajentamisesta käyty poliittinen keskustelu nimittäin vilkastui olennaisesti 1890-luvun lopulla. Työväenliikkeen vaatimusten ohella asiaan vaikutti vuoden 1897 valtiopäiville naisten äänioikeudesta jätetty anomus. Vaikka anomus hylättiin, itse asia herätti voimakasta mielenkiintoa. Naisten äänioikeutta käsiteltiin vuosisadan vaihteessa runsaasti myös pilalehdistössä. Lisäksi pilapiirtäjien hampaisiin joutuivat palvelijattaret, jotka organisoituivat ammatillisesti vuonna 1898 perustettuun palvelijataryhdistykseen¹⁰. Äänioikeus, palvelijatarten asema ja raittius olivat kaikki asioita, joiden julkisessa käsittelyssä sekoittuivat sekä sukupuoliperustaiset että luokkaintressit. Nämä molemmat määrittivät myös vuoden 1906 eduskuntauudistusta, joka oli suurlakkoa seuranneen poliittisen vapautumisen radikaali ilmaus. Uudistuksen seurauksena järjestettiin vuonna 1907 ensimmäiset yksikamarisen eduskunnan vaalit, joissa kaikki suomalaiset olivat sukupuolestaan ja edustamastaan yhteiskuntaluokasta riippumatta äänioikeutettuja ja vaalikelpoisia.¹¹

⁸ Loka-marraskuun vaihteessa 1905 puhjennutta suurlakkoa pidetään yleisesti avaintapahtumana, joka laukaisi Suomen poliittisen järjestelmän nopean demokratisoitumisen. Noin viikon kestäneen lakon tärkein seuraus oli varsinkin työväestön haikaileman yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden toteutuminen. Lakon voittajia olivat lisäksi naiset. He saivat äänioikeuden ohella myös vaalikelpoisuuden, mikä oli kansainvälisesti katsoen lähes ennenkuulumatonta. Suurlakon jälkeen toteutetussa kansanedustuslaitoksen uudistuksessa päädyttiin yksikamarisen eduskunnan kannalle. Tämäkin oli demokratian kannalta merkittävää. Kaksikamarinen järjestelmä olisi näet tarjonnut vanhalle säätyläiseliitille mahdollisuuden roikkuva vallankahvassa ja kontrolloida kansan valitsevien edustajien toimia. Suurlakon porvarilliset toimijat halusivat kuitenkin vähätellä lakon merkitystä Suomen sisäiselle demokratisoitumiselle. He pitivät lakkoa ennen kaikkea Suomen taisteluna autonomiasta, venäläistä ”sortovaltaa” vastaan. Porvarillisessa leirissä lakko kytkettiin siis tiukasti Venäjällä samaan aikaan vallinneeseen vallankumoukselliseen tilanteeseen. Suomen suurlakosta esim. sukupuoli-, luokka-, kirjallisuus- ja pilapiirrosnäkökulmista kertoo ansiokkaasti teos Haapala e.a. (toim.) 2008.

⁹ Sulkunen 1997b, 17–22.

¹⁰ Sulkunen 1989, 16–17.

¹¹ Mylly 2006, 294–295.

Suomalaisissa pilalehdissä alettiin julkaista aiempaa huomattavasti enemmän pilapiirroksia 1890-luvun viimeisinä vuosina. Tämä oli seurausta painotekniikan kehittymisestä. Juuri painotekniset ongelmat aiheuttivat sen, että tätä edeltävät pilalehdet olivat Suomessa kuvattomia tai ainakin kuvia ja piirroksia oli lehdissä erittäin vähän. Lisäksi varhaiset pilapiirrokset esittivät lähinnä arkipäiväisiä kummelluksia eivätkä ottaneet kantaa yhteiskunnallisiin epäkohtiin.¹² Pilapiirrokset ovat luonteeltaan hyvin kansainvälinen ilmiö, minkä vuoksi tässäkin tutkimuksessa on tärkeää esitellä lyhyesti koko ilmiön historiaa ja suomalaisten pilalehtien ulkomaisia esikuvia. Lisäksi piirroksissa käsiteltyjen asioiden taustoittaminen vaatii välillä palaamaan varsinaista tutkimuskautta edeltävään aikaan. Peilaavathan pilapiirrokset joskus arvoja ja asenteita, joiden juuret ovat kaukana menneisyydessä. Varsinainen tutkimus on kuitenkin hedelmällistä aloittaa vuodesta 1898. Muun muassa juomalakkoliike ja palvelijatarten järjestäytyminen heijastelivat tuolloin uutta ajattelutapaa, joka joutui ennennäkemättömässä laajuudessa pilapiirrosten tarkkasilmäisen huomion kohteeksi.

1.2 Teoreettinen pohja

Irma Sulkusen 1980-luvun lopulla kehittämät teoreettiset käsitteet tuovat selkeästi esiin Suomessa 1800- ja 1900-luvun vaihteessa alkaneen kansalaistumisprosessin sukupuolittuneen ja luokkajakoisen luonteen. Nämä käsitteet ovat hyödyllinen apuväline myös analysoitaessa pilapiirrosten sisältämiä naiskäsitteitä. Sulkusen mukaan keskiluokan sukupuolikäsitykset samaistuivat 1900-luvun alussa hyvin pitkälti *kaksijakoisen kansalaisuuden* ideaaliin. Tällaisen sukupuolijakoisen kansalaisuuskäsityksen edistämiseksi kunnostautui erityisesti raittiusliike. Kun työläismiehet väistyivät liikkeen johdosta vuoden 1905 suurlakon jälkeen, profiloitui raittiustyö keskiluokan naisten viitoittamaksi siveelliseksi kasvatustyöksi. Tässä työssä naisten ja miesten elinpiirit erotettiin selkeästi toisistaan. Emansipatorisiksi itseään kutsuneet porvarilliset naisasianaiset kannattivat naisten elämänpiirin rajaamista kotiin ja korostivat äidillisyyden merkitystä. Heille äitiys ei kuitenkaan enää ollut puhtaan biologinen prosessi, vaan osa naisten yhteiskunnallista toimintaa. Lasten kasvattaminen siveellisesti puhtaassa kodissa oli merkittävä tehtävä, jonka onnistumisesta riippui suurelta osin koko yhteiskunnan tulevaisuus.¹³

Sukupuolijakoisen kansalaisuuskäsityksen mukaan aviomies oli perheenelättäjä, jota siveellinen, uhrautuva ja toimelias vaimo odotti kuuliaisena ja puhtaan lapsensa kanssa takaisin kotiin työpäivän

¹² Ylönen 2001, 24–27.

¹³ Sulkunen 1987, 158, 162–164.

päätteeksi. Naisen tehtävä oli snellmanilaisen ihanteen¹⁴ mukaisesti pitää koti houkuttelevana paikkana miehelle. Snellmanin ajatuksista poiketen kaikkien naisten paikka ei kuitenkaan ollut kotona. Vain alimpiin yhteiskuntaryhmiin, kuten työväenluokkaan, kuuluneet naiset haluttiin sitoa yksinomaisesti perheenemännän rooliin, jotta voitiin suojella heidän siveyyttään. Keskiluokan naiset puolestaan toimivat myös julkisessa elämässä muun muassa raittiusliikkeen ja erilaisten hyväntekeväisyysjärjestöjen kautta. Esimerkiksi Martta-järjestössä¹⁵ he opettivat vähempiosaisille sisarilleen käytännössä, miten puuhakkaan ja siveellisesti ryhdikkään perheenemännän tuli toimia. Tällaisen neuvonnan ja opastuksen Sulkunen määrittelee *yhteiskunnalliseksi äitiydeksi*. Yläluokan naiset taas vaativat itselleen poliittisia oikeuksia ja lisää koulutusmahdollisuuksia, jotta he voisivat vakiinnuttaa sukupuolenmukaisen työnjaon koko yhteiskunnassa. Naisten tehtävät ja toimintakentät olivat siis selkeästi jakautuneet heidän edustamansa yhteiskuntaluokan mukaan, mitä Sulkunen kuvaa käsitteellä *hierarkkinen sisaruus*.¹⁶

Uusi sukupuolijakoinen kansalaisuuskäsitys siis jäsenyi vähitellen järjestötoiminnan kautta. Tämä ei kuitenkaan tapahtunut yhtä aikaa kaupungeissa ja maaseudulla. Voidaankin puhua kaupunkien ja maaseudun erilaisista järjestäytymisperinteistä. Suomessa naisten ja miesten yhteisjärjestöt, kuten raittiusliike tai nuorisoseurat, säilyttivät asemansa naisten pääasiallisena järjestäytymiskanavana aina 1900-luvun alkuun asti. Sukupuoliperustainen järjestäytyminen alkoi Suomessa vahvistua vasta 1900-luvun alussa, jolloin kansanvalistusideologiaan sitoutunut hierarkkinen järjestölaitos hajosi sekä poliittisin että sukupuolenmukaisin perustein. Järjestötoiminnan aiempaa tiukempi sitoutuminen sukupuoleen näkyi aluksi lähinnä keskiluokkaisten kaupunkilaisnaisten toiminnassa. He määrittivät kotielämän ja *yhteiskunnallisen äidillisyyden* naisten elämänpiireiksi. Keskiluokan naiset kokivat toimivansa oman luokkansa miesten julkisen toiminnan täydentäjinä. He eivät olleet miesten vastapuoli, vaan mahdollistivat omalla työllään miesten täysipainoisen osallistumisen kapitalistiseen tuotantotalouteen. Kaupunkien työläisnaiset organisoituivat puolestaan työläismiesten tavoin ensi sijassa poliittiselta, ei niinkään sukupuoliperustalta.¹⁷

¹⁴ J. V. Snellmanin sukupuolikäsityksistä tarkemmin ks. esim. Jalava 2006.

¹⁵ Martta-järjestö perustettiin vuonna 1899 nimellä *Sivistystä kodeille*. Venäläistämiskauden paineissa sivistys-sanan käyttö herätti kuitenkin byrokraattien epäluulot. Viranomaiset olivat huolissaan myös yhdistyksen nationalistisiksi tulkituista tavoitteista. Senaatti hyväksyi yhdistyksen säännöt vasta vuonna 1900, kun se oli muuttanut nimensä *Martaksi*. Nimenmuutoksesta huolimatta viranomaiset näkivät alusta lähtien Martta-järjestön potentiaalisena vallankumouksellisena järjestönä, koska se loi ja vahvisti ideologiallaan suomalaista kansallistunnetta. Isänmaallisuus olikin raittiuden ja kovan työnteon ohella järjestön perusarvoja 1900-luvun alussa. Keskiluokan naisten johtama järjestö kiinnitti kuitenkin päähuomionsa käytännölliseen työhön, kuten kotitalousneuvontaan, joka on nykyisinkin toiminnan tärkeä painopistealue. Marttojen toiminnasta tarkemmin ks. esim. Ollilla 1993 tai lyhyemmin Marakowitz 1996, 58–61.

¹⁶ Sulkunen 1987, 158–160, 165–167.

¹⁷ Sulkunen 1987, 169–172; Sulkunen 2006, 77–81.

Maaseudulla ajatus sukupuolten erillisistä elämämpiireistä tuntui vielä 1800- ja 1900-luvun vaihteessa vieraalta. Sekä naiset että miehet olivat tottuneet järjestämään toimintansa sääty-yhteiskunnan huonekuntakollektiivin luomien sääntöjen mukaisesti. Kollektiivisessa talonpoikaisessa maailmankuvassa sukupuolilla oli omat tehtävänsä, mutta elinpiiri oli yhteinen. Ihmisten toiminta jakaantui julkiseen ja yksityiseen yhteiskuntaryhmien välisten hierarkioiden pohjalta. Sukupuoli ei siis ollut tässä asiassa merkittävä jakoperuste. Naisten ja miesten elinpiirien erkaantuminen alkoi maaseudullakin järjestötoiminnan kautta. Sukupuolittain eriytynyt järjestäytyminen sai siellä aluksi vastakaikua lähinnä hyväosaisten talollisluokan naisten joukossa. He lujittivat äidillistä, siveellisesti puhtaan perheenemännän identiteettiään toimimalla aktiivisesti Martta-järjestössä. Näin he sitoivat oman toimintakenttäänsä vahvasti kotiin ja perheeseen. Sitoutuminen koti-ideologiaan oli kaupunkien ja maaseudun naisten sukupuoliperustaista järjestäytymistä yhdistänyt piirre. Kumpikaan ryhmä ei järjestäytymisellään pyrkinyt laajentamaan toimintakenttäänsä yksityisestä julkiseen.¹⁸

Juuri yksityisen ja julkisen sekä henkilökohtaisen ja poliittisen väliset erot ja yhtäläisyydet ovat myös oman analyysini keskiössä. Pyrkivätkö pilapiirroksiset vahvistamaan sukupuolijakoista kansalaisuuskäsitystä? Rajataanko naisten ja miesten elinpiirit piirroksissa selkeästi erilleen? On myös mielenkiintoista tutkia, otetaanko piirroksissa suoraan kantaa nimenomaan sukupuolikysymykseen vai tuleeeko asia esiin välillisesti muiden aiheiden käsittelyn yhteydessä. Voisihan aiheen käsittelytavan tulkita kertovan siitä, kuinka merkittäväksi se on koettu. Toisaalta jo naisten elinpiirin erillisyyden välillinenkin korostaminen kertoo aiheen merkittävyydestä tutkimusajan poliittisessa keskustelussa. Olivathan pilalehdet nimenomaan poliittisiin ryhmiin sitoutuneita kantaottavia julkaisuja. Näin ollen voisi olettaa, että pilapiirrosten aihevalinta oli poliittinen prosessi, jonka kautta määriteltiin naisten ”luonnollisia” toimintakenttiä. Kaikki tutkimani pilalehdet ilmestyivät Helsingissä, joka oli Suomen poliittisten päätösten ja propagandan keskus. Niiden voi siis katsoa edustavan enimmäkseen kaupunkilaista näkökulmaa.¹⁹ Juuri kaupungeissahan uusi sukupuolijakoinen kansalaisuuskäsitys oli saavuttanut vahvimman jalansijan.

Kotiin liittyvät asiat eivät siis enää 1800- ja 1900-luvun vaihteessa olleet puhtaasti yksityisiä. Poliitikka tunkeutui koteihin, kun naisten äidillinen hoivaajarooli alettiin nähdä yhteiskunnallisena kysymyksenä. Henkilökohtainen ja poliittinen sekoittuivat. Naiskysymyksen poliittisuutta korosti myös *yhteiskunnallinen äitiys*, jonka kautta keskiluokan naiset pyrkivät laajentamaan äitiroolinsa

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Mylläri 1983, 39; Uino 1991, 300, 303, 305.

kodin seinien ulkopuolelle. Heidän mielestään eri yhteiskuntaluokkia edustavien naisten oli toimittava eri areenoilla, jotta koti-ideologia ja äidillisyyys voitaisiin sitoa osaksi hiljalleen muotoutuvan kansalaisyhteiskunnan perustaa. *Hierarkkisen sisaruuden* järjestelmä yhdisti yksityisen kodin tiukasti osaksi naisten luokkajakoista poliittista valtakamppailua. Juuri naisten keskinäisten hierarkioiden analysointi liittyy tutkimukseni osaksi suomalaisen naishistorian perinnettä. Onhan Suomen naishistoriallisessa tutkimuksessa korostettu nimenomaan naisten kokemusten ja aseman luokkasidonnaisuutta, mikä puolestaan on ollut vierasta esimerkiksi yhdysvaltalaiselle tutkimukselle. Siellä tutkimus on keskittynyt lähinnä sukupuolten keskinäisen valtasuhteen analysointiin, mikä onkin ymmärrettävää, koska myös amerikkalaisten naisten järjestäytyminen on ollut vahvasti sukupuoliperustaista. Sukupuoliero on tietysti perustavaa laatua oleva lähtökohta kaikelle naishistorian tutkimukselle.²⁰

Äidillinen hoivaavuus työntyi 1800- ja 1900-luvun vaihteessa naisten mukana myös politiikkaan. He alkoivat tuolloin luoda pohjaa niin sanotulle sosiaaliselle kansalaisuudelle, joka kiteytyi huolenpidon, hoivan ja äitiyden käsitteisiin. Perhe- ja sosiaalipolitiikasta muotoutui naisten hallitsema politiikan sektori. Tämä olikin luontevaa, sillä olivathan naiset esimerkiksi raittiusliikkeessä toimiessaan kiinnittäneet huomiota juuri alkoholin perhe-elämää rappeuttaviin vaikutuksiin. Naispoliitikot nähtiin ensi sijassa hoivaajina, jotka pyrkivät pitämään huolta köyhistä, sairaista ja sosiaalisesti syrjäytyneistä ihmisistä. Miehet puolestaan toimivat niin sanottujen kovien ja ehkä itse merkittävämmiksi kokemiensa asioiden, kuten talous- ja ulkopolitiikan parissa. Suomalaisen hyvinvointivaltion juuria tutkinut antropologi Ellen Marakowitz kuitenkin katsoo, että kansakunnan rakentaminen kiinnittyi maassamme vahvasti naisten hoivatyöhön. Kansallinen identiteettimme perustuu hänen mukaansa sekä sukupuoli- että luokkaperustaiseen tasa-arvoon. Sosiologi Eira Juntti kritisoi voimakkaasti Marakowitzin näkemyksiä. Hänen mukaansa naisten asema ei ole varhain saavutetusta äänioikeudesta huolimatta vieläkään tasa-arvoinen miesten kanssa. Sukupuolten tasa-arvo sekä sosiaali- ja terveystieteelliset kysymykset muodostavat naisten oman ja erityisen poliittisen agendan, joka nähdään usein jotenkin arvottomampana kuin miesten muovaama politiikan kansallinen agenda. Miesten hallitsema talous- ja ulkopolitiikka on hierarkiassa naisellista hoivapolitiikkaa ylempänä.²¹ Miten piirroksissa suhtaudutaan naisten poliittiseen agendaan?

²⁰ Kinnunen 2001, 50; Ollila 2001, 76.

²¹ Juntti 1998, 401, 412–415; Marakowitz 1996, 55–58.

1.3 Metodologiset lähtökohdat

Pilapiirroksia analysoidessani ja niiden laajempia merkitysyhteyksiä etsiessäni hyödynnän sisällönanalyysin periaatteita. Sisällönanalyysin avulla laadullisesta tutkimusaineistosta on mahdollista tuottaa selkeää, yhtenäistä ja mielekästä tietoa. Tällainen aineiston järjestäminen onkin olennainen osa kvalitatiivista tutkimusta, koska siinä käytetyt aineistot ovat yleensä luonteeltaan varsin hajanaisia. Aineistoa on rajattava ja luokiteltava, jotta tutkittavasta ilmiöstä olisi helpompi tehdä luotettavia johtopäätöksiä. Sisällönanalyysin ensimmäisessä vaiheessa tutkimusaineistosta pyritään karsimaan pois kaikki tutkimuksen kannalta epäolennainen. Karsintaprosessia kutsutaan aineiston pelkistämiseksi eli redusoinniksi. Pelkistämisen jälkeen jäljellä tulisi olla vain sellaista aineistoa, joka on olennaista tutkimuskysymykseen vastaamiseksi. Rajattua aineistoa voidaan nyt ryhtyä luokittelemaan. Se on mahdollista ryhmitellä esimerkiksi teemoittain. Tällöin aineistosta etsitään jotakin teemaa käsitteleviä näkemyksiä ja luokitteluyksikkönä voi olla esimerkiksi jokin tutkittavan ilmiön ominaisuus. Tällaisen luokittelun eli klusteroinnin suorittaminen auttaa tutkijaa tutkimuksen perusrakenteen hahmottelussa.²²

Pilapiirrosaineiston luokittelussa käytän apuna teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Se etenee aineiston ehdoilla ja on näin ollen varsin lähellä aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Teoriaohjaavassa analyysissa teoreettiset käsitteet kuitenkin tiedetään ilmiöstä ikään kuin valmiiksi eikä niitä luoda aineistosta, kuten aineistolähtöisessä analyysissa. Tutkijan aikaisemmilla tiedoilla, havainnoilla tai hänen tuntemillaan teorioilla ei ole aineistolähtöisessä mallissa mitään merkitystä analyysin toteuttamisen tai lopputuloksen kannalta. Analyysin on perustuttava kokonaisuudessaan kulloinkin käytettävissä olevaan tutkimusaineistoon. Teoriaohjaavassa mallissa tutkijan on puolestaan pohdittava, valitaanko aineistosta asioita ja ilmauksia tietyn teorian mukaan vai pakotetaanko aineisto vasta analyysin edessä hänen sopivaksi katsomaansa teoriaan. Ajatteluprosessille onkin tällöin leimaa antavaa aineistolähtöisyyden ja valmiiden teorioiden vaihtelu ja yhdistely. Kolmas sisällönanalyysin tyyppi on teorialähtöinen analyysi. Se tukeutuu vahvasti teoriaan, malliin tai auktoriteettiin ja sitä hyödynnetään lähinnä valmiita luonnontieteellisiä teorioita testaavissa tutkimuksissa. Teorialähtöinen sisällönanalyysi soveltuukin huonosti kvalitatiiviseen ihmistieteelliseen tutkimukseen, jonka tavoitteena on yleensä uusien hypoteesien etsintä enemmän kuin aiempien todentaminen.²³

²² Tuomi ja Sarajärvi 2009, 93, 107–110.

²³ Tuomi ja Sarajärvi 2009, 95–97, 113–117; Borg 1968, 9.

Luokittelen pilapiirroksiset niiden käsittelemien aiheiden mukaan eri teemoihin, joita ovat esimerkiksi siveellisyys ja raittius. Jo teemojen valinnassa näkyy *kaksijakoisen kansalaisuuden* teoria. Nämä teemat sijoittuvat sukupuolijakoisessa kansalaisuuskäsityksessä varsin selvästi naiskansalaisuuden alueelle. Niinpä voidaan olettaa, että minulle entuudestaan tuttu teoria on ohjannut tutkimusaineiston luokittelua eli analyysini on ollut tässä suhteessa teoriaohjaavaa. Toisaalta joidenkin muiden teemojen, kuten naisten turhamaisuuden tai rumuuden pohdinta nojaa vahvasti pilapiirrosaineistoon. Tällaiset piirteet eivät tietenkään kuulu mihinkään ihanteelliseen naiskansalaisuuteen. Näin ollen myös tässä tutkimuksessa yhdistyvät valmiit teoreettiset mallit ja aineistosta kumpuavat pohdinnat, mikä on luonteenomaista teoriaohjaavaa sisällönanalyysia hyödyntäville tutkimuksille. Luokittelua tehdessäni olen lisäksi pyrkinyt tiedostamaan sen, että tutkimusaineiston jakaminen teemoihin ei koskaan ole varmaa ja riidatonta. Jokin havainto saattaa usein yhdistyä samanaikaisesti useampaan teemaan.²⁴ Voi olla vaikea päättää, liittyykö jokin pilapiirros vahvemmin raittius- vai siveellisyyskysymykseen, olivathan nämä teemat tutkimusaikana ikään kuin saman kolikon kaksi puolta. Toisaalta jonkin pilapiirroksen sijoittaminen tietyn teemaotsikon alle ei suinkaan sulje pois sen muita, mahdollisesti tähän teemaan kuulumattomia ominaisuuksia. Tällaisessa luokittelussa on kyse ehkä hiukan vastentahtoisestikin tekemistäni tutkimuksen rakenteellista selkeyttä palvelevista valinnoista.

Rakenteellisen selkeyden ohella pilapiirrosten teemojen mukainen ryhmittely auttaa myös hahmottelemaan niiden konteksteja. Se, että naishahmoja on runsaasti esimerkiksi siveyttä tai perhe-elämää käsittelevissä pilapiirroksissa, kertoo jotakin tutkimusajankohdan vallitsevista katsomusjärjestelmistä. Tällaisten eri ilmiöiden ja asioiden välisten yhteyksien selvittäminen vaatii aina tutkimusta. Tutkittavien ilmiöiden asiayhteydet eli kontekstit eivät nouse ikään kuin itsestään historiasta. Olennaista on löytää nimenomaan sellaisia konteksteja, jotka vastaavat tutkijan asettamiin tutkimuskysymyksiin. Onnistuneen kontekstualisoinnin tunnistaa siitä, että eri ilmiöt alkavat käydä keskenään hedelmällistä dialogia ja valaisevat näin toisiaan. Pilapiirrosten naiskäsitykset voivat yhdistyä esimerkiksi sukupuolten tai yhteiskuntaluokkien väliseen poliittiseen valtakamppailuun tai laajimmillaan jopa koko yhteiskuntajärjestelmän muutokseen. Taiteen sosiaalishistoriallisessa tutkimuksessa korostetaan nimenomaan sitä, että taideteoksia on tarkasteltava yhteydessä erilaisiin valtahierarkioihin sekä sosiaalisiin ja institutionaalisiin suhteisiin.²⁵ Juuri tällaista tarkastelua sovellan tässä tutkimuksessa, voidaanhan pilapiirroksia nähdäkseni pitää yhtenä kantaottavan taiteen muotona.

²⁴ Borg 1968, 36–39.

²⁵ Palin 1998, 115–116, 118–119; Suominen-Kokkonen 1998, 151, 154.

Pilapiirroksia tutkittaessa on huomioitava, että kuvien tai tekstien merkitykset eivät koskaan ole muuttumattomia. Ne ovat aina sidoksissa tiettyyn aikaan, paikkaan ja kontekstiin ja ovat siksi tilapäisiä. Lisäksi sekä kuvia että tekstejä tulkitsevat tutkijat katsovat niitä oman aikansa ja elinympäristönsä näkökulmista. Kukin heistä antaa tutkimuskohteelleen omista ominaisuuksistaan kumpuavan kontekstin. Näin ollen voidaan puhua erikseen tuotannon ja lukemisen²⁶ konteksteista. Tuotannon konteksti muodostuu muun muassa aatteista ja arvoista, jotka ovat olleet vallitsevia tutkimuskohteen syntyaikana. Lisäksi siihen kuuluvat kirjoittajan tai piirtäjän sitoumukset, kuten kansallisuus, sukupuoli tai luokkatausta. Lukemisen konteksti puolestaan koostuu kuvan tai tekstin yleisöstä, niiden lukijoiden erilaisista ominaisuuksista. Myös kuvien merkitys on siis sidoksissa asiayhteyteen, joten kaikkea nähtyä ei voi perinteiseen tapaan samaistaa totuuteen. Kuvat eivät useinkaan ole mitään totuuden peilejä, vaan niissä nähtävät näkymät on järjestetty tiettyjen tarkoituksien mukaisesti.²⁷ Tämähän tulee erityisen selkeästi esiin juuri pilapiirroksia tutkittaessa.

Vaikka näkeminen ja totuus liitetään usein yhteen, on kuva yleensä mielletty sanaa alempiarvoisemmaksi ilmaisumuodoksi. Kuvan on katsottu edustavan aistimellisuutta ja fyysisyyttä, sanan puolestaan henkeä ja järkeä. Esimerkiksi lapsellisena pidetylle sarjakuvalle haetaan usein uskottavuutta lisäämällä sanallisen ilmaisun painoarvoa. Tällöin kuvista tulee vain sanojen määrittämiä merkityksiä täydentävää kuvitusta. Tällaista sanapainotteista ilmaisua on nähtävissä myös muutamissa tutkimissani pilapiirroksissa. Ilman tekstiä niitä ei edes tunnistaisi pilapiirroksiksi. Sarjakuvia ja pilapiirroksia yhdistävät lisäksi monet muutkin seikat. Molemmissa merkitykset muodostuvat kuvien ja sanojen yhteisvaikutuksessa, joten tutkijan on analyysissään eriteltävä sekä kuvan että tekstin välittämää informaatiota. Pilapiirroksiset ja sarjakuvat sisältävät myös humoristisia kärjistyksiä, jotka voivat joko kritisoida tai pönkittää vallitsevia arvoja ja ideologioita. Jotkut pilapiirroksiset on piirretty sarjakuvan muotoon, mikä tulee myöhemmin esiin myös tässä tutkimuksessa.²⁸

Pyrin selvittämään pilapiirrosten naiskuvan taustalla vaikuttavia motiiveja piirrosten mahdollisimman tarkan kontekstualisoinnin avulla. Kontekstit hahmottuvat vähitellen eri teemojen käsittelyn yhteydessä. Yritän koko ajan suhteuttaa piirroksista välittyviä naisiin kohdistuvia asenteita osaksi 1800- ja 1900-lukujen vaihteen laajempaa yhteiskunnallista kehitystä. Olen tietoinen oman elinympäristöni vääjäämättömästä vaikutuksesta tutkimukseen. Katson väkisinkin

²⁶ Nähdäkseni myös kuvan tulkintaa voidaan pitää eräänlaisena lukemisena. Esimerkiksi ranskalainen taidehistorioitsija Roland Barthes halusi taideteoksia analysoidessaan puhua enemmän teksteistä kuin teoksista.

²⁷ Lehtonen 2004, 158–159, 168–169, 179–180; Hietala 1993, 11–12, 24; Granö 2001, 242–246.

²⁸ Hietala 1993, 22; Herkman 1998, 11–12, 53–55.

tutkimusajan hierarkkista elämäntapaa melko tasa-arvoisessa yhteiskunnassa kasvaneen ihmisen silmin. Haluan joka tapauksessa välttää tuomitsevaa asennetta. Tarkoitukseni ei ole arvostella pilapiirroksista välittyviä naiskäsitteitä, vaan analysoida niihin liittyviä arvoja, asenteita ja poliittisia tavoitteita.

1.4 Aineiston esittely ja aikaisempi teemaa käsittelevä tutkimus

Tutkimukseni pääasiallisen aineiston muodostavat Helsingin Kansalliskirjastossa säilytettävät suomalaisten pilalehtien mikrofilmikopiot. Käsittelemistäni pilalehdistä vanhin oli *Matti Meikäläinen*, joka perustettiin jo vuonna 1884 Suomalaisen puolueen tueksi²⁹. Lehti kuitenkin lakkautettiin lokakuussa 1899 sensuuriviranomaisten päätöksellä. Syynä lehden lakkautukseen olivat lähinnä monet ortodoksipapistoja kritisoineet pilapiirroksiset, joiden sensorit katsoivat halventavan ortodoksisuuteen yhdistettyä venäläisyyttä.³⁰ Suomalainen puolue jäi tämän jälkeen noin neljäksi vuodeksi ilman omaa pilalehteä. Vuonna 1903 puolue sai tuekseen uuden pilalehden, *Tuulispään*, josta olen ottanut tutkimukseeni aineistoa. Lehden nimi *Tuulispää* oli mukailtu versio saksalaisen *Fliegende Blätter* –pilalehden nimen suomennoksesta. Suomalaiset pilalehdet saivatkin paljon vaikutteita juuri saksalaisilta ja ruotsalaisilta pilalehdiltä. Myös vuosina 1895–1917 ilmestyneen nuorsuomalaisen *Velikullan* sekä ruotsinkielisten näkemyksiä edustaneen ja vuosina 1898–1922 ilmestyneen *Fyrenin* pilapiirroksiset kuuluvat tutkimukseni piiriin. Työväenliikkeen näkökulma puolestaan tulee esiin vuonna 1905 perustetussa *Kurikassa*.³¹

Pilapiirroksia on tutkittu Suomessa aiemmin lähinnä taidehistorian ja tiedotusopin näkökulmista. Tutkimukset ovat olleet yleisesityksiä, joissa on eritelty pilapiirrosilmiön kansainvälistä ja suomalaista taustaa sekä pilapiirrännän strategioita. Taidehistorioitsija Juhani Myllärin tutkimus *Poliittinen karikatyyri suomalaisissa pilalehdissä 1868–1917*³² selvittää ansiokkaasti lukijalleen pilapiirroksen käsitettä sekä historian ja taidehistorian toisistaan poikkeavia näkökulmia pilapiirroksiin. Ajallisesti laajemman kuvauksen suomalaisen pilapiirrännän historiasta antaa puolestaan Marja Ylönen teoksessaan *Pilahistoria. Suomi poliittisissa pilapiirroksissa 1800-luvulta 2000-luvulle*³³. Tässä tutkimuksessa Ylösen näkökulma pilapiirroksiin on historiallinen, sillä hän painottaa niiden tiukkaa yhteyttä aatteellisiin ja poliittisiin virtauksiin. Aiemmin julkaistu Ylösen

²⁹ Järvi 1979, 6; Ylönen 2001, 27.

³⁰ Uino 1991, 307–308, 313; Ylönen 2001, 91–93.

³¹ Järvi 1979, 6–7; Ylönen 2001, 24–28. Esittelen tutkimuksessa käytetyt pilalehdet tarkemmin luvussa 2. Samalla paneudun lyhyesti myös pilapiirrosilmiön kansainvälisiin juuriin.

³² Mylläri 1983.

³³ Ylönen 2001.

tutkimus *Karin suomalainen. Pilapiirroksiset suomalaisuuden legitimointina*.³⁴ taas peilaa yleisimpiä pilapiirroksissa käytettyjä vaikuttamiskeinoja Kari Suomalaisen³⁵ piirrosten kautta. Tällaisten strategioiden tuntemus on auttanut hahmottelemaan pilapiirrosten keskeistä sanomaa.

Tietämykseni tutkimusajan poliittis-yhteiskunnallisesta tilanteesta on syventynyt, kun olen perehtynyt *Suomen eduskunta 100 vuotta* – teossarjaan, erityisesti sen ensimmäiseen ja neljanteen osaan. Sarjan ensimmäisessä osassa Juhani Mylly valottaa tarkkanäköisesti suomalaisen yhteiskunnan alkavaa demokratisoituskehitystä 1800- ja 1900-luvun vaihteessa.³⁶ Hän analysoi erityisesti poliittisten ryhmien erilaisia asenteita suhteessa äänioikeuden laajentamiseen. Vuoden 1907 eduskuntavaaleihin johtanut kehitys saa teoksessa perusteellisen esittelyn. Eri kirjoittajien kynästä syntyneessä teossarjan neljännessä osassa keskitytään puolestaan tarkastelemaan nimenomaan naisten äänioikeuskamppailua. Tutkimuksen keskiöön nousevat muun muassa eri yhteiskuntaluokkia edustavien naispoliitikkojen erilaiset demokratiakäsitykset.³⁷ Vuonna 1907 valittujen ensimmäisten naiskansanedustajien elämää ja ajattelua esittelee suomalaisen naishistorian yhtenä uranuurtajana tunnetun Pirjo Markkolan ja Alexandra Ramsayn toimittama teos *Yksi kamari – kaksi sukupuolta. Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset*³⁸. Se sisältää myös Irma Sulkusen kirjoittaman tiivistetyn katsauksen naisten äänioikeuskysymyksen kansainvälisestä taustasta.

Naisten äänioikeudesta käyty kamppailu oli Suomessa sidoksissa raittiuskysymykseen. Alkoholijuomien kieltolain ja äänioikeuskamppailun monimutkaiset yhteydet aukenivat, kun tutustuin Irma Sulkusen väitöskirjaan *Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin*³⁹. Samalla selvisivät myös 1800-luvun viimeisinä vuosina suurta kannatusta keränneen juomalakkoliikkeen poliittiset kytkökset. Raittiuskysymyksen yhteyksiä sukupuolijakoisen kansalaisuushanteen muotoutumiseen Sulkunen käsittelee *Kansa liikkeessä* – teokseen kirjoittamassaan artikkelissa *Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus*⁴⁰. Tässä artikkelissa hän määrittelee teoreettiset käsitteet *kaksijakoinen kansalaisuus, yhteiskunnallinen äitiys ja hierarkkinen sisaruus*, joita hyödynnän pilapiirrosten analyysissä.

³⁴ Ylönen 1995.

³⁵ Kari Suomalainen (1920–1999) oli Suomen 1900-luvun ehkä tunnetuin pilapiirtäjä. Hän tuli tunnetuksi erityisesti presidentti Kekkonen kärjekkäänä kritisoijana. Arkipäiväisissä pilapiirroksissaan Kari korosti erityisesti sitä, että naisten ja miesten toimintakentät oli pidettävä tiukasti toisistaan erillään. Hän siis selvästi kannatti 1900-luvun alkupuolella muotoutunutta sukupuolijakoista kansalaisuuskäsitystä. Karista ja hänen aatemaailmastaan tarkemmin ks. esim. Ylönen 1995 ja Ylönen 1998.

³⁶ Mylly 2006.

³⁷ Esim. Korppi-Tommola 2006.

³⁸ Esim. Oikarinen 1997 ja Sulkunen 1997b.

³⁹ Sulkunen 1986.

⁴⁰ Sulkunen 1987.

Raittiustyö ja sukupuolten toimintakenttien vähittäinen eriytyminen olivat yhteydessä siveellisyydestä 1800- ja 1900-luvun vaihteessa käytyyn vilkkaaseen keskusteluun. Tämä keskustelu oli vahvasti naisten hallitsemaa ja voimakkaan luokkajakoista. Siveellisyysspyrintöihin liittyi olennaisesti uskonnollinen painotus, jota Pirjo Markkola kuvaa elävästi tutkimuksessaan *Synti ja siveys. Naiset uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*⁴¹. Erilaisia avioliitto- ja perhemalleja arvioitiin tutkimusaikana usein juuri siveyden näkökulmasta. Onnettoman perhelämän katsottiin pahimmillaan ajavan naiset prostituoiduiksi. Avioliittoon ja perheeseen liittyvistä kysymyksistä olen saanut monipuolista tietoa Arja-Liisa Räisäsen teoksesta *Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920*⁴². Suomalaisen prostituution historiaan on puolestaan tutkimuksissaan paneutunut ainakin Antti Häkkinen. Hänen teoksensa *Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939*⁴³ valottaa prostituutioilmiötä eri näkökulmista ottaen tarkastelun kohteeksi sekä prostituoidut että heidän asiakkaansa. Käytännön tuntumaa tutkimusajan siveellisyyttä koskeviin ajattelutapoihin antaa kesäkuussa 1907 käyty eduskuntakeskustelu. Tuolloin ensimmäisessä yksikamarisessa eduskunnassa keskusteltiin aviottomille äideille suunnitelluista turvakodeista.⁴⁴ Kansanedustajien puheenvuoroista välittyvät arvot ja asenteet ovat olleet silmiä avaavia ja auttaneet minua pilapiirrosten taustoittamisessa.

Siveyskysymykset nousivat keskeisiksi myös palvelijatarten asemasta käydyssä keskustelussa. Tämä keskustelu on nähtävä osana laajempaa yhteiskunnallista murrosta, jossa osapuolina olivat vanhaa hierarkkista yhteiskuntajärjestystä puolustavat tahot ja tasa-arvoisen elämänmuodon kannattajat. Palvelijatarten omaehtoinen toiminta näyttäytyi 1800- ja 1900-luvun vaihteessa vielä varsin poikkeavana ja radikaalina, minkä vuoksi sitä käsiteltiin paljon myös pilapiirroksissa. Näiden piirrosten analysoinnissa on korvaamattomana apuna ollut Marjatta Rahikaisen ja Kirsi Vainio-Korhosen toimittama teos *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*⁴⁵. Siinä kuvataan naispalvelijoiden elinehtoja muun muassa sukupuolten välisen työnjaon⁴⁶, oikeuskäytännön⁴⁷ ja kaunokirjallisuuden⁴⁸ näkökulmista. Samalla tulevat esiin palvelijatarkkysymyksen ja siveyskäsitysten moninaiset yhteydet, joita myös Irma Sulkunen

⁴¹ Markkola 2002.

⁴² Räisänen 1995.

⁴³ Häkkinen 1995.

⁴⁴ Pärssinen Hilja ym. Kotien perustamisesta turvattomia lapsia, aviottomia äitejä ja heidän lapsiaan varten. Anom. ehd. n:o 82/1907.

⁴⁵ Rahikainen ja Vainio-Korhonen (toim.) 2006.

⁴⁶ Rahikainen 2006.

⁴⁷ Pylkkänen 2006.

⁴⁸ Halme 2006.

käsittelee Miina Sillanpäästä⁴⁹ kirjoittamassaan elämäkerrallisessa teoksessa *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*⁵⁰. Oman tutkimukseni kannalta on ollut erityisen hyödyllistä tutustua Sulkusen päätelmiin sukupuolimoraalin luokka- ja sukupuolijakoisesta luonteesta.

1.5 Tutkimuksen rakenne

Tutkimukseni jakautuu päälukuihin pilapiirrosten käsittelemien teemojen mukaan. Tällainen jaottelu on ollut tarpeellista, jotta tutkimuksesta tulisi rakenteellisesti mahdollisimman selkeä. Vaikka pilapiirrookset viittaavat usein yhtä aikaa moniin asioihin, jokaisella piirroksella on kuitenkin yleensä vain yksi pääsanoma, joka on ohjannut tutkimuksen rakenteen hahmottelua. Tästä huolimatta teemojen väliset yhteydet samoin kuin niiden laajempi yhteiskunnallinen konteksti tulevat esiin lukujen sisällä. Toinen pääluku on muista poikkeava eräänlainen taustaluku, jossa luon katsauksen pilapiirrännän kansainvälisiin juuriin sekä esittelen tutkimuksessa käytetyt pilalehdet. Pysin myös määrittelemään, mikä on pilapiirros, ja millaiset ominaisuudet ovat sille luonteenomaisia. Pilapiirrosilmion taustojen esittely omassa luvussaan on mielestäni perusteltua, koska piirrookset ovat vielä varsin vähän käytetty historiantutkimuksen lähdeaineisto. Näin ollen on tärkeää tuoda esiin ne pilapiirrosten piirteet, jotka ovat olennaisia nimenomaan historiantutkijalle. Tällaisten seikkojen esittely omana lukunaan painottaa niiden valtavaa merkitystä koko käsillä olevalle tutkimukselle. Käsitteilytapa kiinnittää toivoakseni paremmin myös lukijoiden huomion.

Kolmannessa pääluvussa keskityn sellaisiin pilapiirroksiin, joissa naiset nähtiin lähinnä sukupuolensa tai yhteiskuntaluokkansa edustajina. Naiskysymys ei näissä piirroksissa tullut esiin esimerkiksi raittiusasian yhteydessä, vaan ne kommentoivat naisiin yleisellä tasolla liitettjä ominaisuuksia. Satiirin kohteeksi joutuivat usein naisten ulkoiset ominaisuudet. Perhe-elämän ilot ja surut leimasivat naisten elämää. Pilapiirroksissa naisia ei aina nähty vain ja ainoastaan sukupuolensa määrittäminä. He edustivat paitsi naissukupuolta myös yhteiskuntaluokkaansa, ammattiansa ja asuinpaikkaansa. Vaikka piirrosten päätarkoitus oli esittää väitteitä naisten ominaisuuksista, ne ottivat siis yleensä huomioon naisten keskinäiset erot. Kritiikki kohdistui usein esimerkiksi työväenluokan tai maaseudun naisiin, ei välttämättä kaikkiin naisiin jonakin

⁴⁹ Miina Sillanpää (1866–1952) oli työskennellyt mm. palvelijattarena ja hänestä tuli vuonna 1898 alkunsa saaneen palvelijatarliikkeen ehdoton johtohahmo. Liikkeen kautta hän sitoutui vahvasti sekä työläisnaisten että Sosialidemokraattisen puolueen poliittiseen toimintaan. Hänet valittiin kansanedustajaksi vuoden 1907 eduskuntavaaleissa ja hän istui eduskunnassa lähes yhtäjaksoisesti neljäkymmentä vuotta. Sillanpäästä tarkemmin ks. esim. Sulkunen 1989 ja Sulkunen 1997a, 163–173.

⁵⁰ Sulkunen 1989.

yhtenäisenä ryhmänä. Näin ollen naisten arkielämää kuvaavat pilapiirroksiset voidaan nähdä osana poliittista valtakamppailua. Piirrosten kautta hahmottuvat myös käsitykset naisille soveliaista toimintakentistä, joita käsittelen luvun loppupuolella.

Naiset ja siveellisyys liitettiin tutkimusajan arvoilmastossa vahvasti yhteen. Siveellisyysteema onkin analyysini keskiössä tutkimuksen neljännessä pääluvussa. Kiinnitän huomioni 1800- ja 1900-luvun vaihteessa vallinneiden moraalikäsitteiden jakautuneeseen luonteeseen. Ihmisiltä edellytettiin erilaista sukupuolimoraalia riippuen heidän edustamastaan sukupuolesta ja yhteiskuntaluokasta. Moraalikäsityksissä oli eroja myös maaseudun ja kaupunkien välillä. Oma tärkeä roolinsa siveysihanteiden määrittelyssä oli moraalireformistisella liikkeellä, jonka toiminnassa naiset olivat vahvasti mukana. Pilapiirroksissa kritisoitiin sekä liian tiukoiksi miellettyjä siveellisyysnormeja että siveettömyyttä, joka ilmeni esimerkiksi prostituution kautta. Kritiikin kärki kohdistui kummassakin tapauksessa usein naisiin. Aviottomien äitien turvakoteja koskevan eduskunta-aloitteen käsittelyn yhteydessä käytettiin monia puheenvuoroja, jotka valaisivat siveyskysymysten yhteyksiä poliittiseen valtakamppailuun. Tämän keskustelun kautta siveellisyysteema siis liittyi osaksi laajempaa yhteiskunnallista kehitystä.

Tutkimusaikana vallinneiden ihanteiden mukaan naisen tuli olla paitsi siveellinen myös raitis. Molemmat teemat olivat vahvasti esillä myös naisten poliittisessa toiminnassa. Viidennessä pääluvussa käsittelen aluksi raittiusliikkeen ideologisia ja sukupuoleen perustuvia kytkentöjä. Kieltolakivaatimukset yhdistivät raittustoiminnan osaksi yhteiskunnan yleistä demokratisoitumisprosessia. Juomalakkoja ja raittiusmielensäöitä käsittelevissä pilapiirroksissa nousi esiin erityisesti Alli Tryggin hahmo. Hänen toimintaansa onkin nähökseni tarpeellista valottaa omassa alaluvussaan. Raittiuden edistäminen leimautui monissa piirroksissa kodin sisäiseksi asiaksi, mikä vain korosti toiminnan naisellista luonnetta. Luvun lopuksi luon silmäyksen naisten alkavaan poliittiseen toimintaan, joka sai suurelta osin käyttövoimansa heidän kansalaisjärjestöissä tekemästään raittius- ja siveellisyystyöstä.

Pilapiirroksista välittyvä naiskuva on luonnollisesti yhteydessä 1800- ja 1900-luvun vaihteen yleiseen yhteiskunnalliseen ilmapiiriin. Tutkimukseni viimeisessä luvussa pohdin kokoavasti piirrosten laajempia yhteyksiä. Kertooko eri piirrosteemojen kautta esiin työntyvä naiskuva enemmän halusta säilyttää vanhaa vai rakentaa jotakin uutta? Tämä on olennainen kysymys, kun tutkimuskohdetta tarkastellaan osana kansalaisyhteiskunnan vähittäistä muotoutumisprosessia. Liittyihän tähän prosessiin jatkuva kamppailu hierarkkisen ja demokraattisen

yhteiskuntanäkemyksen kannattajien välillä. Tällainen yhteiskunnan perusrakenteita järjestyttävä kamppailu jätti väijäämättä jälkensä myös pilapiirrosten naiskuvaan. Piirroksista tuli osa prosessia, jossa määriteltiin Suomen tulevan yhteiskuntakehityksen suuntaa. Lopuksi vertaan lyhyesti piirrosten edustamaa maailmankuvaa nykyaikaan. Miten sukupuolten roolit ja toimintakentät ovat muuttuneet viimeisten sadan vuoden aikana?

2. Pilapiirrosilmiön tausta ja pilalehtien esittely

2.1 Pilapiirroksien historiantutkimuksen kentällä

Tutkimukseni kannalta on erittäin oleellista määritellä, mikä on pilapiirros. Se voi olla puhtaan koominen, ajankohtaisista tapahtumista riippumaton kasku. Varsinaiset poliittiset pilapiirroksien liittyvät kuitenkin oman aikansa poliittisiin tapahtumiin ja osallistuvat politiikan suunnasta käytävään julkiseen väittelyyn. Selkeän rajan vetäminen koomisten ja poliittisten pilapiirrosten välille on nähdäkseni ongelmallista ainakin tässä tutkimuksessa. Olivathan esimerkiksi monet naisten turhamaisuudelle nauravat koomiset pilapiirroksien tietyllä tavalla myös erittäin poliittisia. Ne liittyivät naisten poliittis-yhteiskunnallisesta osallistumisesta käytyyn julkiseen keskusteluun. Myös koomiset pilapiirroksien pyrkivät muokkaamaan ihmisten asenteita suhteessa yhteiskunnan orastavaan demokratisoitumiseen. Tämän vuoksi en ole rajannut ehkä ensi näkemältä pelkiltä kaskuilta näyttäviä pilapiirroksia tutkimukseni ulkopuolelle. Pilapiirroksien on toisaalta erotettava myös karikatyyreistä. Karikatyyrit ovat jonkin hahmon fyysisiä ominaisuuksia liioittelevia piirroksia, joihin ei yleensä liity mitään tapahtumaa tai tarinaa. Tästä johtuen en ole ottanut puhtaita karikatyyrejä tutkimukseni piiriin, vaikka jotkut käsittelemäni pilapiirroksien saattavat toki sisältää karikatyyrihahmoja.⁵¹

Pilapiirroksia on mahdollista tutkia monien eri tieteenalojen näkökulmista käsin. Historioitsija keskittyy analysoimaan piirroksen taustalla vaikuttavia tapahtumia, asenteita ja instituutioita, kun taas taidehistorioitsija on kiinnostunut ensisijaisesti itse kuvasta. Hän kohdistaa huomionsa muun muassa piirroksen tyyliin, syntyprosessiin ja tekijään. Piirroksen sanomaan keskittyvä historioitsija joutuu ottamaan huomioon pilapiirroksen erityisluonteen historiantutkimuksen lähteenä. Pilapiirros ei koskaan pyri rakentamaan tasapuolisesti eri kantoja edustavaa kuvaa jostakin tapahtumasta. Sen rakentama historiakuva on aina voimakkaan subjektiivinen. Piirroksen tehtävä on vaikuttaa

⁵¹ Mylläri 1983, 28; Uino 1991, 295–296; Ylönen 1998, 24.

lukijaansa, ei tarjota tälle mahdollisimman objektiivista tietoa. Kaikkia kantoja edustavia pilapiirroksia ei välttämättä ole edes olemassa. Työväenliikkeen pilalehti *Kurikka* alkoi ilmestyä vasta vuonna 1905, joten tutkimusaikani alkupuolella työväestön mielipiteet tulevat piirroksissa esiin vain välillisesti.⁵² Tämä ei nähdäkseni kuitenkaan muodosta ongelmaa tutkimukselle, koska muut pilalehdet viittaavat kritiikissään työväenliikkeen poliittisiin näkökantoihin. Samaan tapaan esimerkiksi Kari Suomalaisen pilapiirroksiset kertovat snellmanilaisesta aatemaailmasta poikkeavista maailmankatsomuksista, kun nämä katsomukset joutuvat Karin viiltävän huumorin hampaisiin⁵³.

Historioitsijan on ensiarvoisen tärkeää ottaa huomioon juuri pilapiirrosten mielipideluonne. Onhan niiden luoma historiakuva voimakkaasti väritetty tietyn henkilön, ryhmän tai poliittisen puolueen kannalta. Pilapiirroksia tutkiva historioitsija vertaa tätä propagandistista kuvaa muista lähteistä hankkimaansa mahdollisimman objektiiviseen tietoon. Luotettavan taustatiedon lähteenä voivat olla esimerkiksi piirroksen julkaisuajankohdan oloja valottavat historiatieteelliset tutkimukset. Huomion keskipisteeseen on nostettava tutkimuksia lukemalla hahmotellun historiakuvan ja pilapiirrosten esittämien käsitysten väliset eroavaisuudet. Nämä erot paljastavat historioitsijalle piirroksen tekijän tai teettäjän todelliset aiomukset.⁵⁴ Tällaisesta vertailusta on kyse myös tässä tutkimuksessa. Piirrosten taustalla vaikuttavat motiivit on mahdollista saada selville vain tutustumalla niiden syntyajankohdan poliittiseen tilanteeseen ja arvoilmastoon. Lisäksi on kiinnitettävä huomiota siihen, että pilapiirroksista tehdyt tulkinnat ovat aina jossain määrin sidoksissa tutkijan omaan maailmankuvaan. Hän on aina jonkin kulttuurisen kokonaisuuden osa ja arvioi piirroksia omasta ajastaan käsin. Niiden sisältämät merkitykset voivat myös muuttua kontekstin muuttuessa.⁵⁵

Pilapiirrosten huumoria on mahdotonta ymmärtää ilman pohjatietoja asioista, joita ne käsittelevät. Tutkimusaikana pilalehdet toimivat tiiviissä yhteistyössä sanomalehtien kanssa. Niiden kautta ihmiset saivat tietoa ajankohtaisista tapahtumista, joita pilalehdet kuvittivat ja kommentoivat. Sanomalehtien määrä oli kasvanut voimakkaasti 1870-luvulla alkaneen taloudellisen nousukauden myötä. Lehtiä tilasivat kaupunkien hyväosaisten ohella entistä enemmän myös talonpojat, jotka olivat vaurastuneet puukauppojen seurauksena. Lisäksi lehtien tilaamista maaseudulla lisäsivät parantuneet liikenneyhteydet. Suuri osa väestöstä oli kuitenkin edelleen sanomalehtien ulottumattomissa, joten asioiden selventämiseksi pilapiirroksiin oli lisättävä paljon nykyistä enemmän tekstiä. Pilapiirroksiset koostuvatkin yleensä sekä visuaalisista että verbaalisista merkeistä.

⁵² Mylläri 1983, 29–32, 40; Ylönen 2001, 17–19.

⁵³ Ylönen 1998, 11.

⁵⁴ Mylläri 1983, 32–33; Tommila ja Keränen 1974, 70–71.

⁵⁵ Granö 2001, 241–244; Soikkanen ja Vares (toim.) 1996, 5.

Piirrosten sisältämä komiikka perustuu usein nimenomaan selittävään tekstiin, mikä tulee esiin myös omassa tutkimusaineistossani. Itse kuvankin osalta viestinnällinen funktio on pilapiirroksissa paljon esteettistä tärkeämpi. Toki piirrosten pitää olla myös esteettisesti riittävän tasokkaita, jotta huumori tulee ymmärretyksi. Huumori on kuitenkin pilapiirroksissa usein pelkkä sivuseikka. Olennaisinta on piirrosten tavoitteellisuus. Niiden avulla pyritään siirtämään jokin mielipide lähettäjältä vastaanottajalle.⁵⁶

Pilapiirrosten pääasiallisena tavoitteena on saattaa kuvattava tai tämän edustama aatesuunta koomiseen tai groteskis-satiiriseen valoon. Piirroksissa arvioidaan usein paitsi henkilöitä myös erilaisia arvoja. Tämä voi olla tutkijan kannalta ongelmallista, koska viittaukset ei-esineellisiin abstrakteihin arvoihin, kuten turhamaisuuteen tai tasa-arvoon, ovat tulkinnanvaraisia ja ne on helppo ymmärtää väärin. Väärintulkinnan mahdollisuus kuitenkin pienenee, jos tutkija on perehtynyt varsinaisen tapahtumahistorian ohella myös piirrosten syntyajan vallitseviin arvoihin ja asenneilmastoon. Aikakauden monipuolinen tuntemus auttaa häntä havaitsemaan piirroksiin sisältyvät koomiset yhteensopimattomuudet. Huumori tulee esiin tutkijan kulttuurisen tietämyksen kautta. Taustatietojensa avulla hän havaitsee odottamattomat ja yllättävät ristiriidat, jotka ovat usein pilapiirroshuumorin perusta. Niiden ymmärtämiseen perustuu suurelta osin piirrosten hauskuus.⁵⁷

Pilapiirrosten tarkoituksena ei ole välittää lukijalle uutta tietoa, vaan ne ottavat kantaa johonkin olemassa olevaan tapahtumaan tai ilmiöön. Piirrokset kritisoivat usein epäsuorasti asioiden nykytilaa ja esittävät, että asioiden tulisi olla jollakin toisella tavalla. Omasta maailmankatsomuksesta poikkeaville käsityksille annetaan piirroksissa negatiivinen, naurettava status, mitä kutsutaan mitätöinniksi. Piirrokset siis pyrkivät vahvistamaan omaa käsitysjärjestelmäänsä muita järjestelmiä pilkkaamalla. Jokin lukijaan vetoava piirroksen osa tekee kuvattavan ilmiön naurettavaksi. Se saa ilmiön näyttämään väärältä suhteessa piirroksen propagoimaan ainoaan oikeaan toimintatapaan. Tällaista naurettavuuden aiheuttajaa kutsutaan mitätöinti-strategiaksi. Mitätöinnin syyt voivat olla sukupuolisidonnaisia. Marja Ylösen tutkimissa Kari Suomalaisen pilapiirroksissa naisia pilkataan usein muun muassa rumuuden, äreyden, eroottisten tunteiden tai osaamattomuuden vuoksi, kun taas miesten mitätöinti perustuu lähinnä laiskuuteen, yksinkertaisuuteen tai huonoon hygieniaan. Mitätöinnin kohde nähdään siis vastakkaisen sukupuolen näkökulmasta. Huumori ja sen kaiken tyyppinen esittäminen ovat

⁵⁶ Ylönen 1995, 20–23; Ylönen 2001, 20, 27–30; Mylläri 1983, 35.

⁵⁷ Ylönen 1995, 21, 24, 30–33, 187, 189.

kuitenkin vahvasti miesten hallitsemia alueita. Tähän viittaa esimerkiksi se, että usein sekä miehet että naiset pitävät naisia pilkkaavia vitsejä hauskempina.⁵⁸

Erialaisten mitätöinti-strategioiden pohtiminen voi olla avuksi myös tässä tutkimuksessa. Niiden kautta on ehkä mahdollista selvittää pilapiirrosten välittämien naiskäsitysten taustalla vaikuttavia motiiveja. Tällainen selvitystyö jää kuitenkin aina jossain määrin epävarmalle pohjalle. On mahdotonta tavoittaa täydellisesti pilapiirtäjän ajatusten juoksua tai eläytyä hänen edustamansa intressiryhmän arvomaailmaan. En voi millään päästä sata vuotta sitten eläneiden ihmisten päähän sisään. Vaikka olenkin perehtynyt tarkasti tutkimusaikani vallitseviin aatteisiin ja poliittiseen tilanteeseen, olen joka tapauksessa sidottu omaan aikaani. Tämä ei kuitenkaan estä perustellun ja perusteellisen tutkimuksen tekoa. Eihän tulkintani pilapiirrosten naiskäsityksistä voi olla mikään lopullinen totuus. Itse asiassa omatkin tulkintani ovat muuttuneet jo tutkimuksen kestäessä. Tietopohjan karttuessa monien pilapiirrosten taustalla vaikuttavat motiivit ovat avautuneet aiempaa selkeämmin. Piirrokset sisältävät kuitenkin niin runsaasti symboliikkaa, että esittämäni tulkinnat jäävät lähes välttämättä vajavaisiksi. Tulkintoja voi näet tarkentaa melkein rajattomasti. Tämä valtava monitulkintaisuus tekee toisaalta pilapiirroksista mielenkiintoisen tutkimuskohteen. Huumorin varjolla ne peilaavat julkaisuajankohtansa ajattelutapoja monista eri näkökulmista varsin rehellisesti ja kaunistelematta. Näin ollen ne ovat hedelmällinen, mutta vielä varsin vähän käytetty lähderyhmä myös historiantutkimukselle.

Pilalehdissä julkaistujen pilapiirrosten historiallinen analyysi on osa lehdistöhistorian tutkimusta. Lehdistöhistoria kiinnittää huomionsa menneisyyden tapahtumiin ja aatteisiin, joita lehdissä kuvataan. Se onkin erotettava lehdistötutkimuksesta, joka tutkii lehteä sinänsä, sen ulkoasua ja sisältöä. Lehdistöhistoriallinen tutkimus keskittyy selvittämään, miksi lehdet antavat menneisyydestä tietynlaisen kuvan. Tämän selville saamiseksi on tutkijan kohdistettava huomionsa lehtien mielipidesidonnaisuuksiin ja niiden taustalla mahdollisesti vaikuttaviin poliittisiin ryhmiin.⁵⁹ Pilalehtien taustojen tunteminen onkin oleellista tässä tutkimuksessa. Lehtien sidonnaisuudet kertovat jotain motiiveista, jotka vaikuttavat pilapiirrosten esittämän naiskuvan taustalla. Naiskäsitysten tarkempi analyysi edellyttää niiden sijoittamista laajemman ilmiökokonaisuuden osaksi, mikä on olennaista kaikessa laadullisessa tutkimuksessa. Tämän tutkimuksen tyyppinen laadullinen historiantutkimus pyrkii yleensä selittämään yksittäisiä historian tapahtumaketjuja, mitä kutsutaan paikalliseksi selittämiseksi. Rajattu ilmiö, kuten pilapiirrosten naiskäsitykset,

⁵⁸ Ylönen 1995, 100, 107, 133–134, 195–196.

⁵⁹ Tommila ja Keränen 1974, 10–12.

suhteutetaan osaksi laajempaa kokonaisuutta eräänlaisessa yleistävässä operaatioissa. Näin tutkija osoittaa tutkimuksensa yleisemmän, tiettyä yksittäistapausta laajemman merkityksen. Tällainen asioiden laajempien yhteyksien etsiminen kuuluu olennaisesti koko kvalitatiiviseen tutkimusprosessiin eikä se ole mikään erillinen tutkimuksen vaihe.⁶⁰ Pilapiirrosten naiskäsitukset voidaan nähdä esimerkiksi osana demokraattisista kansalaisoikeuksista käytyä kamppailua ja kansalaisyhteiskunnan muotoutumista.

2.2 Kuvallisen satiirin eurooppalaiset ja suomalaiset lähtökohdat

Poliittisten pilapiirrosten edeltäjinä voidaan pitää Saksassa keski- ja uudenajan taitteessa painettuja julisteita, jotka olivat yksi keskeinen uskonpuhdistuksessa käytetty propagandaväline. Luther ja hänen kannattajansa kritisoivat katolista kirkkoa myös lentokirjasissa eli niin kutsutuissa lentävissä lehdissä. Nämä pilalehtien edeltäjät säilyttivät tärkeän roolinsa poliittisena vaikuttamiskanavana vielä 1800-luvulla samalla kun satiirisen julistetaitteen merkitys hiipui olemattomiin. Ensimmäinen varsinainen pilalehti *La Caricature* perustettiin Ranskassa vuonna 1830. Lehti sai sytykkeensä porvarikuningas Ludvig Filipin valtaannoususta. *La Caricaturen* perustaja Charles Philipon ja hänen avustajansa Honore Daumier arvostelivat lehden sivuilla ankarasti kuningasta ja häntä tukevia poliitikkoja⁶¹. Daumier käsitteli taidokkaissa pilapiirroksissaan erityisesti sosiaalisia kysymyksiä. Sekä Philipon että Daumier joutuivat välillä vankilaan arvosteltuaan vallanpitäjiä turhan selväsanaisesti. Lehdistösensuurin tultua Ranskassa voimaan vuonna 1835 *La Caricature* lakkautettiin.⁶²

Englannin ensimmäiset pilalehdet olivat *Figaro in London* ja *Punch*, joista jälkimmäinen nousi selvästi tunnetummaksi. Henry Mayhewin vuonna 1841 perustama *Punch* oli kuuluisa brittiläisen jäykästä ulkopoliittisesta satiiristaan. Lehti sai vaikutteita ranskalaiselta edeltäjältään, mutta ei ollut poliittisesti yhtä aktiivinen kuin *La Caricature*, jota leimasi sisäpoliittisten asioiden intohimoinen käsittely. *Punch* oli otteeltaan varsin konservatiivinen, mistä kertoi lehden antama vankkumaton tuki englantilaiselle maailmanvallalle ja sen tukipilarina toimineelle viktoriaaniselle arvomaailmalle⁶³. Saksalainen huhtikuussa 1896 perustettu pilalehti *Simplicissimus* puolestaan keskittyi tavanomaisten inhimillisten heikkouksien pilkkaamiseen. Lehden perustajalla

⁶⁰ Alasuutari 1999, 230, 235–238, 243–244, 248–251.

⁶¹ Pilapiirroksia onkin pidetty eräänlaisena oppositiopolitiikkana, koska ne arvostelevat yleensä valtaapitäviä tahoja. Ylönen 2001, 19.

⁶² Mylläri 1983, 1–3; Uino 1991, 296; Ylönen 2001, 22–23.

⁶³ Pilapiirotukset voivat myös pönkittää ja uusintaa vallitsevia arvoja ja ideologioita. Uino 1991, 298; Soikkeli 1996, 124–125; Herkman 1998, 12.

kirjankustantaja Albert Langenilla oli käytössään uudenaikaista painotekniikkaa ja niinpä jokaisessa numerossa voitiin julkaista neljä koko sivun värikuvaa. Ennen ensimmäistä maailmansotaa lehti oli sosialistisesti suuntautunut, mitä korosti muun muassa asioiden käsittelyssä omaksuttu kansainvälinen ote. *Simplicissimuksen* tunnetuin kuvittaja oli juutalaissyntyinen taiteilija Th. Th. Heine, joka pilkkasi piirroksissaan muun muassa saksalaista militarismia ja byrokraattisuutta. Ehkä juuri tämä oli syynä siihen, että Hitler lakkautti lehden heti valtaan noustuaan.⁶⁴

Saksalaisista pilalehdistä peräisin olleet vaikutteet kulkeutuivat Suomeen lähinnä Ruotsin kautta. Esimerkiksi Ruotsin ensimmäinen pilalehti vuonna 1862 perustettu *Söndags-Nisse* sai esikuvansa Saksasta. Lehden perustajan Gustaf Wahlbomin apuna toimi piirtäjä Fritz Ahlgrensson, jonka työskentelyolosuhteet olivat kuitenkin heikot painotekniikan kehittymättömyydestä johtuen. Parannusta tilanteeseen saatiin odottaa aina vuoteen 1891 asti, jolloin lehdessä siirryttiin puukaiverruksista kemigrafisten painolaattojen käyttöön. Vuonna 1897 toimintansa aloittanutta *Strix*-pilalehteä on usein pidetty alansa tyypillisimpänä ruotsalaisena edustajana. Lehdessä viljelty huumori kumpusi kansan syvistä riveistä ja oli luonteeltaan teeskentelemätöntä, primitiivistä ja raakaa. Tämäntyyppinen suoruus on nähdäkseni aina ollut myös suomalaisten mieleen. *Strixin* pilapiirroksista vastasi lehden perustaja Albert Engström, joka sai uransa aikana pilapiirtäjille harvinaista virallista tunnustusta, kun hänet nimitettiin Ruotsin akatemian jäseneksi. Tällainen tunnustus oli ehkä seurausta siitä, että Engström ei käsitellyt juurikaan poliittisia aiheita eikä näin ollen ärsyttänyt vallanpitäjiä. Hänen poliittiset näkemyksensä olisivatkin todennäköisesti aiheuttaneet kauhistusta valtaeliitin piirissä, sillä hän oli aatteellisesti hyvin lähellä saksalaiselle *Simplicissimukselle* tyypillistä sosialistista vasemmistolaisuutta.⁶⁵

Saksasta lainatut ideat näkyivät suomalaisissa pilalehdissä jo kauan ennen *Simplicissimuksen* perustamista. Esimerkiksi vuonna 1877 lyhytaikaisesti ilmestynyt *Lentävät lehdet* –pilalehti otti nimensä suoraan yhdeltä Saksan ensimmäisistä pilalehdistä, vuonna 1844 perustetulta *Fliegende Blätteriltä*. Kaikentyyppinen ideoiden lainaaminen ja varastaminen oli ja on yhä edelleen olennainen osa pilapiirroskulttuuria. Yleissääntönä on pidetty sitä, että jonkun pilapiirtäjän luomat hahmot ovat kaikkien piirtäjien yhteistä omaisuutta. Eric Vasström⁶⁶, joka oli yksi Suomen ensimmäisistä ammattimaisista pilapiirtäjistä, otti uransa alkuvaiheessa mallia ruotsalaisista pilalehdistä. Voidaan varsin perustellusti epäillä, että hänen Ruotsista saamansa vaikutteet olivat

⁶⁴ Mylläri 1983, 5–10; Uino 1991, 296–297; Järvi 1979, 6.

⁶⁵ Mylläri 1983, 12–14; Ylönen 2001, 24.

⁶⁶ Lyhyt esittely Vasströmistä löytyy esim. artikkelista Uino 1991, 339.

puolestaan alun perin saksalaista alkuperää. Erityisesti pilapiirrosten aihevalintoihin vaikuttivat kuitenkin lähinnä Suomen omat kansalliset erityispiirteet. Yksi suomalaisen pilapiirroskuvaston keskeisistä aiheista on kautta aikojen ollut pelon ja ylemmydentunteen hallitsema suhde Venäjään tai myöhemmin Neuvostoliittoon. Idänsuhteet olivat esillä jo ylioppilasosakuntien julkaisemissa käsinkirjoitetuissa ruotsinkielisissä pilalehdissä, joista kuuluisin oli uusmaalaisen osakunnan vuonna 1860 perustettu *Myggan*.⁶⁷

Suomen ensimmäiset säännöllisesti ilmestyneet pilalehdet aloittivat toimintansa 1870-luvun alussa. Vuonna 1870 perustettu *Kurre* jatkoi toimintaansa koko vuosikymmenen, kun taas vuonna 1871 aloittanut *Veitikka* joutui heti sensuurin hampaisiin ja lakkautettiin jo seuraavana vuonna. Näiden lehtien harvat pilapiirot olivat kömpelöitä, koska ne painettiin vanhanaikaisilla puukaiverruslaatoilla. Itse asiassa kaikissa suomalaisissa lehdissä kuvitus oli painoteknisistä syistä hyvin heikkolaatuista pitkälle 1890-luvulle asti. Varhaisia pilalehtiä leimasikin tekstin hallitseva asema. Vähäinen kuvitus liittyi esimerkiksi runoihin tai esitti arkipäiväisiä kummelluksia. Yhteiskunnallisia epäkohtia arvostelleita poliittisia pilapiirroksia oli lehdissä erittäin vähän. Tällaisten piirrosten yhteyteen oli välttämätöntä lisätä paljon enemmän tekstiä kuin on tarpeen nykyisessä median hallitsemassa yhteiskunnassa. Ilman selittävää tekstiä piirrosten henkilöt ja tapahtumat olisivat näet saattaneet jäädä pilalehtien lukijoille täysin vieraisiksi.⁶⁸

2.3 Tutkimuksessa käytetyt pilalehdet

Matti Meikäläinen alkoi ilmestyä viikoittain vuonna 1894 ja tuolloin sen päätoimittajaksi tuli opettaja Aapo Korhonen, joka seurasi tehtävässä lehden kymmenen vuotta aiemmin perustanutta A. J. Melaa. Päätoimittajan vaihtumisen myötä lehti luopui aiemmista nuorsuomalaisista painotuksistaan ja siirtyi selkeästi Suomalaisen puolueen kannattajaksi. Lehden levikki oli karkeasti arvioiden 2000–3000 kappaletta. Sitä luettiin ahkerasti kaikkialla esimerkiksi kodeissa, lukutuvissa, kahviloissa ja rautatieasemilla. Lehden kanssa aikaansa kuluttivat kaikkien yhteiskuntaluokkien edustajat, sekä siinä ilmaistujen näkemysten vastustajat että kannattajat. *Matti Meikäläinen* oli erittäin suosittu ja sitä voidaan perustellusti pitää ensimmäisenä pilalehtenä, jolla oli vaikutusta ihmisten poliittisiin näkemyksiin ja ajatteluun. Lehdessä vaikuttaneista pilapiirtäjistä⁶⁹ merkittävien

⁶⁷ Uino 1991, 301; Ylönen 2001, 22–24, 268–269.

⁶⁸ Uino 1991, 301–303; Ylönen 2001, 25–27.

⁶⁹ En käsittele tässä tutkimuksessa pilapiirtäjiä, koska heidän vaikutuksensa pilapiirrosten sanomaan oli hyvin vähäinen. Piirrokset olivat leimallisesti tilaustöitä, joten niiden sisällön määräsi, usein erittäin yksityiskohtaisesti, pilalehden toimitus. Ne edustivat ennen kaikkea kunkin pilalehden taustalla vaikuttaneen poliittisen ryhmän aatemaailmaa, eivät

oli Kaarlo Kari, joka tuli sen palvelukseen vuonna 1898. Muita *Matti Meikäläiseen* piirtäneitä satiirikkoja olivat muiden muassa Alex Federley ja Albert Gebhard. Lehti lakkautettiin sensuuriviranomaisten toimesta lokakuussa 1899.⁷⁰

Niin ikään Suomalaista puoluetta tukenut *Tuulispää* alkoi ilmestyä alkukeväästä 1903. Lehti ilmestyi kerran viikossa ja sen levikki tutkimusaikana oli noin 2000–3000 kappaletta. Lehden taustalla vaikutti jo *Matti Meikäläisen* viimeisenä vastaavana toimittajana kannuksensa hankkinut Onni V. Tuisku. Hänen mielestään suomenkielisen pilalehden pahin ongelma 1900-luvun alussa oli se, että huumoria parhaiten ymmärtäneen sivistyneistön äidinkieli oli ruotsi. Alkuvaiheessa lehti pyrki edistämään suomalaiskansallisia tavoitteita ja kielikysymys oli vahvasti esillä sen sivuilla. *Tuulispäässä* kritisoitiin usein myös ehdottoman raittiuden kannattajia ja näiden kieltolakipyrkimyksiä. Se oli Suomen pitkäikäisin pilalehti, jonka yli 50-vuotinen taival päättyi vasta vuonna 1957. Lehden alkuvuosien kuuluisimpia pilapiirtäjiä olivat muiden muassa Oscar Furuhjelm ja Jalmari Ruokokoski.⁷¹

Nuorsuomalaisia näkemyksiä kannattaneen *Velikullan* näyttenumero ilmestyi joulukuussa 1895 ja vuoden 1896 alusta alkaen lehti alkoi ilmestyä säännöllisesti kaksi kertaa kuukaudessa. Sen levikki tutkimusaikana oli noin 2000 kappaletta. Lehden todennäköinen taustahahmo oli A. B. Mäkelä, joka ainakin allekirjoitti sen perustamissopimuksen. Hän vaikutti myöhemmin muun muassa sosiaalidemokraattisessa sanomalehdessä *Työmiehessä*. Alkuvaiheessa *Velikullassa* kritisoitiin sekä ruotsinmielisten että Suomalaisen puolueen edustajien näkemyksiä. Ruotsinmielisten kritisointi kuitenkin loppui, kun Venäjän-kysymys tiivistettiin vuosisadanvaihteessa perustuslaillista rintamaa. *Velikulta* kilpaili alkuvuosinaan tasaväkisesti suosioista *Matti Meikäläisen* kanssa. Taloudelliset vaikeudet johtivat lehden lakkauttamiseen vuoden 1917 lopulla, jonka jälkeen se yhdistettiin Suomalaisen puolueen pilalehteen *Tuulispäähän*. Yhdistymisen voi tulkita kuvaavan hyvin ajan poliittista ilmapiiriä. Porvarillinen leiri yhdisti voimiaan vallankumouksellisia sosialisteja vastaan. Taiteilija Jalmari Ruokokoski oli *Velikultaan* piirtäneistä pilapiirtäjistä suurelle yleisölle ehkä kaikkein tunnetuin.⁷²

niinkään jonkin yksittäisen pilapiirtäjän poliittisia kantoja. Piirtäjät eivät tutkimusaikana aina edes signeeraaneet piirroksiaan. Ylönen 2001, 31–36.

⁷⁰ Mylläri 1983, 60–63; Uino 1991, 303, 306–308. Kerron *Matti Meikäläisen* lakkautuksesta tarkemmin sivulla 12.

⁷¹ Uino 1991, 317–322, 345–346.

⁷² Uino 1991, 309, 315–316.

Ruotsinmielisen aatesuunnan äänitorvi *Fyren* alkoi ilmestyä vuonna 1898 aluksi kaksi kertaa kuukaudessa ja vuodesta 1901 lähtien viikoittain. Lehden levikki tutkimusaikana oli noin 4500 kappaletta. Sen vastaavana toimittajana aloitti kirjailija Julius Hirn, jonka apuna toimi myöhemmin lehden ensimmäisen kirjoituskilpailun voittanut kemisti Gustaf Mattson. Vuonna 1902 Hirn ja Mattson jäivät pois toimitustyöstä ja lehden taso laski muun muassa tiukentuneen sensuurin seurauksena. Saman vuoden huhtikuussa *Fyrenin* vastaavaksi toimittajaksi tuli Helsingin yliopiston kirjaston amanuenssi Rafael Lindqvist. Hän laati itse lehteen pilkkarunoja, joilla hän ärsytti usein monilukuisia vastustajiaan. Lindqvist oli kaikin puolin särmikäs persoona ja käytti kirjoituksissaan kuuluisaa nimimerkkiä *Sepia* eli mustekala. Lehdessä kritisoitiin erityisesti raittiusliikettä, suomalaisuusaatetta ja sosialismia. Lindqvist oli lehden johdossa aina vuoteen 1922 asti, jolloin hän lakkautti sen lähinnä talousvaikeuksien vuoksi. *Fyrenin* palveluksessa kynäänsä käytti muun muassa legendaarinen pilapiirtäjä Alex Federley.⁷³

Syksyllä 1905 alkoi ilmestyä sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen näkemyksiä puolustanut pilalehti *Kurikka*. Lehden kustantajana toimi Työväen Sanomalehti Oy, joka kustansi myös työväenliikkeen sanomalehteä *Työmiestä*. Lehti sisälsi kirpeitä kaskuja ja vitsejä, jotka kohdistuivat erityisesti yhteiskunnan etuoikeutettuihin ryhmiin, kuten kapitalisteihin, herroihin ja porvareihin. Tunnusomaista *Kurikan* huumorille oli erilaisten vastakkainasettelujen luominen. Lehden sivuilla esiin nousevia vastakohtapareja olivat mm. kapitalistit ja riistetyt, pääoma ja palkkatyö sekä papit ja kansa. *Kurikka* oli nimensä mukaisesti (*Kurikka*=eräänlainen lyöntipuu) työväenliikkeen lyömäase. Se luotti erityisesti kuvallisen satiirin voimaan ja varsinkin vuoden 1907 eduskuntavaalien edellä sosiaalidemokraattien poliittisia vastustajia pilkattiin alinomaa lehden pilapiirroksissa. *Kurikan* vastaavana toimittajana aloitti sorvari Otto Tiuppa, jonka korvasi vuonna 1907 A. B. Mäkelä. Lehden levikistä on tietoa vasta Mäkelän kaudelta, jolloin se kohosi n. 7500 kappaleeseen. *Kurikan* ilmestyminen lakkasi hetkeksi vuoden 1918 sisällissodan jälkiselvittelyissä, mutta katkos oli lyhytaikainen. Lehti jatkoi toimintaansa jo joulukuussa 1919 ja sen ilmestyminen päättyi vasta vuonna 1954 pilalehtien yleisen suosion romahdettua. Lehti ehti siis valistaa ja hauskuuttaa yleisöään lähes 50 vuotta. Alkuvuosina lehteen piirsivät pilapiirroksiaan mm. Yrjö Ollila ja Albert Gebhard.⁷⁴

Viiden edellä esittelemäni pilalehden pilapiirrosten osuus tutkimuksessani ei ole yhtä suuri. *Matti Meikäläisen* piirrokset ovat aliedustettuina, mutta halusin kuitenkin ottaa lehden mukaan

⁷³ Uino 1991, 309–311.

⁷⁴ Uino 1991, 326–330, 346.

tutkimukseeni. *Matti Meikäläisen* ja *Tuulispään* pilapiirroksia vertaamalla on näet mahdollista tarkastella Suomalaisen puolueen sisäisen aatemaailman kehitystä tutkimusajan kuluessa. Toisaalta *Velikullan* painoarvo on selkeästi muita pilalehtiä suurempi. Tähän on vaikuttanut ainakin se, että lehden sivuilla naiskysymystä kuvattiin kaikkein monipuolisimmin. Nainen näyttäytyi paitsi sukupuolensa ja luokkansa myös asuinpaikkansa, ammattinsa ja uskontonsa edustajana. Tutkimani piirrokset eivät jakaudu tasaisesti myöskään aikajanelle. Tutkimuksessa painottuu yhtäältä syksyn 1905 suurlakon jälkeinen aika, jolloin poliittinen kuohunta lisäsi julkaistujen pilapiirrosten määrää. Liikehännän myötä nousivat esiin myös monet naisten tärkeiksi kokemat asiat, kuten perheiden elämänlaadun parantaminen. Toinen painopiste on puolestaan 1800-luvun viimeisissä vuosissa ja aivan 1900-luvun alussa. Tuolloin naisten yhteiskunnallinen aktiivisuus lisääntyi muun muassa palvelijatarliikkeen ja naisten äänioikeusvaatimusten nostaessa päätään. Sen sijaan tutkimusajan keskivaiheilla noin vuosina 1902–1904 naisten elämää koskettelevat pilapiirrokset olivat vähissä. Todennäköisesti pilalehtien päähuomion vei tuolloin Venäjän keskusvallan tiukentuneen yhtenäistämispolitiikan vastustaminen.

3. Luokka-asema ja sukupuoli naisen elämän reunaehtoina

3.1 Naisten ulkonäkö politiikanteon välineenä

Pilapiirroksissa arvioitiin usein naisten ulkonäköä. Kritiikin kohteeksi joutui erityisesti naisten pukeutuminen, joka oli tutkimusaikana ryhmäkuntaista. Pukeutumisesta käyty keskustelu heijasteli omalta osaltaan maaseudun ja kaupungin sekä herrasväen ja rahvaan välistä vastakkainasettelua. Tällaisten jaotteluiden pohjalta kumpusi myös pilapiirrosten esittämä kritiikki. Eri yhteiskuntaryhmiä edustavien naisten ulkonäköä pilkattiin piirroksissa erilaisin perustein. Pukeutumisella ei viestitetty pelkästään muodikkuutta, vaan vaatevalinnoista tuli 1800-luvun lopulla osa yhteiskuntaryhmien välistä poliittista valtakamppailua. Vaatteet kertoivat siis myös kantajiensa aatteista. Niitä käytettiin entistä enemmän itseilmaisun ja jopa henkilökohtaisen protestin välineenä. Pukeutumista muuttamalla pyrittiin tukemaan erilaisia poliittis-yhteiskunnallisia vaatimuksia.⁷⁵ Näin ollen myös naisten pukeutumista ja ulkonäköä käsittelevät pilapiirrokset olivat omalla tavallaan poliittisia.

⁷⁵ Oittinen 1990, 67–70.

Sekä maaseutu- että kaupunkilaislehdistössä paheksuttiin 1800-luvun lopulla yleisesti miesten keikarimaista pukeutumista. Lehtikirjoitusten taustalla oli eliittiin kuuluvien helsinkiläisvirkamiesten halu erottautua vaatetuksellaan tavallisesta rahvaasta.⁷⁶ Pilapiirroksissa turhamaisuus ja koreilunhalu yhdistettiin kuitenkin nimenomaan naisiin. Kansannaisten liiallista koreilua oli perinteisesti pidetty tuomittavana. Esimerkiksi jo 1600-luvun Pohjanmaalla piikoja kritisoitiin turhamaisuudesta, kun he halusivat osan palkastaan koruina.⁷⁷ Ulkoinen olemus heijasteli ihmisen yhteiskunnallista asemaa ja alempiin yhteiskuntaryhmiin kuuluvien naisten koreilu pyrittiin estämään erilaisin säädöksin. Isäntäväki kontrolloi tiukasti palvelijattarten pukeutumista. Kun maalaisrahvaan naisia ja tyttöjä siirtyi 1800-luvun loppua kohden yhä sankemmin joukoin palvelijattariksi Helsinkiin, heidän pääkaupungissa omaksumaansa hienostelevaa pukeutumistyyliä pidettiin monissa lehtikirjoituksissa vaarallisena. Kirjoittajat katsoivat liian korean pukeutumisen johdattavan palvelijattaret epäsiiveelliseen käytökseen ja prostituutioon. Toisaalta kirjoitusten pontimena oli todennäköisesti myös eliitin halu pitää kiinni vanhoista sääty- ja luokkarajoista. Taustalla vaikutti käsitys porvaristosta hienostuneena ja työväestöstä alhaisena, jonka kautta eliitti pyrki oikeuttamaan oman taloudellisen ylivaltansa.⁷⁸

Tutkimusajan pilapiirroksissa koreilusta ja turhamaisuudesta kritisoitiin kuitenkin useimmiten yläluokan naisia. Tällaista näkökulman muutosta edesauttoi työväenluokan poliittisen painoarvon kasvu, joka huipentui vuoden 1905 suurlakon jälkeen. Demokratian ihanteet levisivät kansan tietoisuuteen suurelta osin juuri työväenliikkeen poliittisen toiminnan kautta. Työväestön tavoitteena oli aina 1800-luvun viimeisistä vuosista alkaen ollut yleinen ja yhtäläinen äänioikeus. Vuonna 1904 tämän tavoitteen kannalle asettuivat myös pääasiassa maaseudulta kannatuksensa ammentaneet vanhasuomalaiset. Heidän näkemyksiään edustanut Suomalainen puolue oli tehnyt äänioikeusasiassa yhteistyötä työväenliikkeen kanssa jo aiemmin. Vanhasuomalaiset olivat kamppailleet yhteisrintamassa työväestön kanssa ensin kymmenen äänen ja myöhemmin kahden äänen maksimin puolesta. Molemmat ryhmät olivat siis aluksi pyrkineet vähentämään veroäyriä ja sitä kautta tulotason vaikutusta ihmisten äänioikeuteen.⁷⁹ Lopulta yleisestä ja yhtäläisestä äänioikeudesta tulikin nimenomaan maaseutuväestön ja kaupunkien teollisuustyöläisten yhteinen, sukupuolesta riippumaton tavoite.⁸⁰

⁷⁶ Oittinen 1990, 64.

⁷⁷ Rahikainen 2006, 20.

⁷⁸ Oittinen 1990, 52, 56, 65; Pylkkänen 2006, 75.

⁷⁹ Työväenluokka yritti 1890-luvun lopulta alkaen saada omia edustajiaan säätyvaltiopäiville porvarissäädyn listoilta. Työläis ehdokkaiden valituksi tuleminen oli kuitenkin lähes mahdotonta, koska heillä oli pienet tulot, pieni veroäyri ja sitä kautta myös vähän ääniä valtiopäivävaaleissa. Tommila 1999, 162.

⁸⁰ Sulkunen 1991, 71–72; Mylly 2006, 254–257, 293.

Naisten turhamainen kauneuden tavoittelu liitettiin joissakin pilapiirroksissa osaksi poliittisista oikeuksista käytyä kamppailua. Tällaisia ulkonäkökysymysten ja politiikan yhteyttä korostavia piirroksia julkaistiin varsinkin Suomalaisen puolueen *Tuulispäässä* vuoden 1905 suurlakon jälkeen. Vanhasuomalaiset pyrkivät tuolloin kaikkiin keinoin terävöittämään kansanvaltaisia kantojaan ja asettumaan työväestön rinnalle demokratiaa puolustavaan rintamaan.⁸¹ Tästä johtuen *Tuulispään* pilapiirroksissa turhamaisuudesta kritisoitiin juuri yläluokan naisia. Kuvassa 1 on lehdessä kesäkuussa 1906 julkaistu pilapiirros, jonka otsikkona on ”*Poliittinen kypsyys*”. Piirroksessa herra toteaa rouvalleen, että he ovat nyt yhdenarvoisia ja yhtä oikeutettuja kansalaisia. Tämän kunniaksi rouva pyytää herralta rahaa uutta hattua varten.⁸² Pilapiirros vihjaa siis siihen, että yläluokan naiset ovat kiinnostuneita vain omasta ulkoisesta olemuksestaan, eikä heidän poliittinen kypsyytensä ole siksi kiistaton.

Edellä mainitussa pilapiirroksessa naisen luokka-asema on helppo päätellä hänen vaatetuksestaan. Hatun käyttö oli nimittäin tutkimusaikana soveliasta vain kaupunkien yläluokan hienostorouville, kun taas työväenluokan ja maaseudun naisten oli tyydyttävä peittämään päänsä huivilla. Itse asiassa hattu naisen päässä oli tietynlainen herraskaisuuden merkki pitkälle 1900-luvulle asti. Näin ollen piirroksen rouvan pyyntö saada rahaa uutta hattua varten viittaa nähdäkseni juuri herrasväen naisten turhamaisuuteen. Eliitin naisten liiallista koreilunhalua käsiteltiin usein naisten asemasta ja yhteiskunnallisista oikeuksista käydyssä keskustelussa. Pahennusta herätti erityisesti se, että hienostonaiset halusivat virkoihin ja yliopistoon, mutta kieltäytyivät tästä huolimatta pukeutumasta yksinkertaisesti tai tekemästä taloustöitä. Naisasianaiset korostivat myös itse sitä, että naisten asemaa voitiin parantaa paitsi laeilla myös luopumalla yliampuvasta koreilusta.⁸³

⁸¹ Mylly 2006, 258.

⁸² Ks. kuva 1.

⁸³ Oittinen 1990, 59–61; Korppi-Tommola 2006, 215–216.

KUVA 1.

Poliittinen kypsyys.

Herra: No, nyt me siis olemme yhdenarvoisia ja yhtä oikeutettuja kansalaisia!
Rouva: Sen johdosta sinä voisit antaa minulle rahaa uutta hattua varten.

Lähde: Tuulispää 1.6.1906

Tuulispään poliittista kypsyyttä käsittelevässä pilapiirroksessa viitataan siis selkeästi sekä sukupuoli- että luokkajakoon. Turhamaisuus liitetään piirroksessa perinteiseen tapaan naisten ominaisuudeksi. Koreilunhalusta ei kuitenkaan kritisoida yhtäläisesti kaikkia naisia, vaan kritiikin kärki kohdistuu nimenomaan yläluokan naisiin. Hienostonaisten turhamainen pinnallisuus asettaa piirroksen mukaan heidän poliittisen kypsyytensä kyseenalaiseksi. Piirros voidaankin nähdä eräänlaisena vastavetona rahvaannaisten poliittisesta kypsyudesta käydylle keskustelulle. Tavallisten maalais- ja työläisnaisten poliittisia oikeuksia oli nimittäin vastustettu eliitin taholta vetoamalla heidän oppimattomuuteensa ja sivistymättömyyteensä. Näillä naisilla ei yläluokan katsannossa ollut poliittiseen osallistumiseen vaadittavaa tiedollista pääomaa. Eliitin silmissä kansannaiset olivat myös ulkoiselta olemukseltaan rumia ja heidän käytöstapansa olivat ala-arvoiset. Nämä ominaisuudet yhdistyivät yläluokan ajattelussa sivistymättömyyteen, joka teki poliittisten

oikeuksien myöntämisen rahvaannaisille hyvin kyseenalaiseksi.⁸⁴ *Tuulispään* pilapiirros kritisoi epäsuorasti tällaisia näkemyksiä. Piirros vihjaa hienovaraisesti siihen suuntaan, että itse asiassa tavalliset kansannaiset olivat turhamaisia hienostonaisia kypsempiä hoitamaan valtakunnan asioita.

Hattu on keskeinen vaatekappale myös kuvassa 2. Tässä *Tuulispäässä* elokuussa 1906 julkaistussa pilapiirroksessa rouva nuhtelee ankarasti palvelijarttaan, joka on kokeillut päähänsä rouvan ostamaa muotihattua. Hattu on laatikossa olevasta tekstistä päätellen peräisin yleisesti muodin pääkaupunkina pidetystä Pariisista. Piirroksen otsikkona on lyhyesti ja ytimekkäästi ”*Koetus*”.⁸⁵ Otsikko viittaa nähdäkseni paitsi hatun sovittamiseen myös perinteisten valtahierarkioiden kyseenalaistamiseen. Hattua käyttämällä naiset ilmaisivat näet usein haluaan nousta sosiaalisessa hierarkiassa. Näin ollen rouva saattoi tulkita hattua sovittavan palvelijattaren uhkaavan teollaan rouvan ehdotonta valta-asemaa. Olihan naispuolisen palvelusväen velvollisuus alistua kaikessa nöyrästi talon emännän tai rouvan määräysvaltaan. Talon isäntä ja emäntä ylläpitivät omalta osaltaan koko yhteiskunnan hierarkkis-patriarkaalista valtarakennetta. Pilapiirroksen rouvan käyttämät sanat viittaavatkin voimakkaan hierarkkiseen asetelmaan. Esimerkiksi sanoilla ”kuinka sinä uskallat” pyritään ehkä korostamaan sitä, että hattu palvelijattaren päässä oli rouvalle tavaton näky. Edes hatun kokeileminen saati sitten pitempiaikainen käyttäminen ei ollut rouvan mielestä kerta kaikkiaan sopivaa.⁸⁶

Piirroksen sympatiat ovat nähdäkseni hattua kokeilevan palvelijattaren puolella. Tähän viittaa lähinnä se, että rouva kuvataan kasvopiiirteiltään todella rumana hahmona. Naishahmon rumuus on esimerkiksi sarjakuvissa perinteisesti yhdistetty hahmon pahuuteen. Fyysisistä ihanteista poikkeava mies voidaan puolestaan esittää myös sankarihahmona.⁸⁷ Rouvan rumuus tulee esiin myös piirroksen kuvatekstissä. Palvelijatar ivaa vastauksessaan rouvan paksupäisyyttä, millä saatetaan viitata fyysisen ominaisuuden ohella tietynlaiseen itsepäisyyteen. Ehkä ilmauksella kritisoidaan hienostorouvien itsepintaista halua pitää kiinni vanhoista hierarkioista ja omasta vallastaan. Vaikka yhteiskunta oli muuttumassa vähitellen tasa-arvoisempaan suuntaan, rouvat edellyttivät

⁸⁴ Sivistyneistö pyrki puolustautumaan erilaisia demokratisoimisvaatimuksia vastaan vielä yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden toteuduttua vuoden 1906 eduskuntauudistuksessa. Keskustelussa korostettiin erityisesti sitä, että uudet poliittiset oikeudet olivat tuoneet kansalle myös uusia velvollisuuksia, joiden kantaminen vasta mittaisi rahvaan todellisen kansalaisuuden. Esimerkiksi *Martta-järjestön Emäntälehdessä* mukaan rahvaan asunto-oloja ja koulutusmahdollisuuksia voitaisiin parantaa vasta sen jälkeen, kun nämä tavalliset kansannaiset ja –miehet olivat sivistyneet. Sivistyksen mittana oli kohtelias käytös ja puhetapa, josta kiroileva ja rivouksia puheessaan viljelevä rahvas oli eliitin silmissä vielä kaukana. Tyypillisen yläluokan ajattelun mukaan sivistyneistö erosi tavallisesta kansasta nimenomaan kultivoituneiden käytöstapojen kautta. Tästä tarkemmin ks. esim. Ollila 1993, 47–51.

⁸⁵ Ks. kuva 2.

⁸⁶ Oittinen 1990, 58; Pylkkänen 2006, 79–82. Palaan palvelijattariin liittyviin kysymyksiin tarkemmin luvussa 4.3.

⁸⁷ Sinisalo 1996, 156–157.

palvelijattariltaan yhä edelleen äärimmäistä nöyryyttä, johon kuului olennaisena osana luokkaseaman mukainen vaatimaton pukeutuminen. Demokratisoitumiskehitys ei siis ulottunut kotien seinien sisäpuolelle.

KUVA 2.

Koetus.

Rouva: Mitä minä näen! Kuinka sinä uskallat panna minun uuden hattuni päähäsi?

Palvelustyttö: Minä koetin vaar onko minulla yhtä paksu pää kuin rouvalla.

Lähde: Tuulispää 30.8.1906

Edellä analysoimissani *Tuulispään* pilapiirroksissa naisten ulkoista olemusta käsiteltiin voimakkaan luokkajakoisesta näkökulmasta. Piirrosten taustalla vaikutti todennäköisesti työväenluokan nousu

poliittisen kentän moraaliseksi johtajaksi vuoden 1905 suurlakossa. Yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden toteuduttua vanhasuomalaiset halusivat kaikin keinoin demonstroida olevansa työväestön kanssa samassa rintamassa demokratian ja tasa-arvon puolella. Hienostonaisten turhamaisuutta ja ylemmydentuntoa arvostelevat pilapiirroksiset olivat osa tätä poliittista prosessia. Ne pyrkivät osaltaan tekemään eroa lähinnä ruotsinmieliseen eliittiin, joka tähtäsi vanhojen valtahierarkioiden ylläpitämiseen esimerkiksi vaatimalla uuden kansanedustuslaitoksen rakentamista kaksikamarisuuden⁸⁸ pohjalle. Naisten pukeutumisen kautta näissä kahdessa piirroksessa otettiin siis kantaa laajempaan yhteiskunnalliseen kehitykseen. Ensimmäisessä piirroksessa kannanotto kohdistui varsin selkeästi äänioikeusreformiin toisessa ehkä hiukan yleisemmällä tasolla yhteiskunnan hierarkkiseen perusrakenteeseen. Pääsanoma oli kuitenkin molemmissa sama. Oli pyrittävä kohti tasa-arvoa ja yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta.

Käsitlemissäni pilapiirroksissa siis puolustettiin tavallisen rahvaan oikeuksia ikään kuin verhotusti kritisoimalla yläluokan naisten turhamaisuutta ja koppavaa ylemmydentuntoa. Tällainen käsittelytapa oli nähdäkseni tyypillinen juuri *Tuulispäälle*. Se oli Suomalaiselta puolueelta todennäköisesti tietoinen strategianvalinta. *Tuulispään* taustalla vaikuttaneet vanhasuomalaiset halusivat kyllä esiintyä demokratian ja tasa-arvon puolustajina, mutta tämän oli tapahduttava varovaisesti, ilman ylilyöntejä. Ehkä naisten ulkonäkö tulkittiin lehden toimituksessa kevyeksi aiheeksi, jonka kautta oli helppo ottaa kantaa yhteiskunnallisiin epäkohtiin. Kritiikkiä ei haluttu esittää yhtä suorasukaisesti kuin työväenliikkeen *Kurikassa*, jonka pilapiirroksissa oikeudenmukaisuutta puolustivat usein kadulla marssivat, vapautta symboloivat naishahmot. Nämä hahmot edustivat sosialistista vallankumouksellisuutta, josta vanhasuomalaiset halusivat sanoutua selkeästi irti.⁸⁹

⁸⁸ Joulukuussa 1905 perustetussa kansanedustuslaitoksen uudistamisesta valmistelleessa komiteassa kaksikamarisuuden kannalle asettuivat lähinnä konservatiivisen ruotsinmielisen yläluokan edustajat, mutta myös jotkut nuorsuomalaiset puolsivat kaksikamarijärjestelmää. Yksikamarista eduskuntaa kannatti puolestaan perinteisesti työväenliike ja suurlakon jälkeen myös vanhasuomalaiset antoivat tukensa tälle mallille. Kaksikamarisuuden tukijoiden tärkein argumentti oli, että tällaisessa järjestelmässä ”kypsymättömät” päätökset voitaisiin estää. He korostivat sitä, että kahden kamarin varaan rakentuva kansanedustuslaitos olisi eräänlainen kansan vallan ja sivistyneistön vallan yhdistelmä. Alkeellisesta kansanopetuksesta johtuen varsinkin maalaisväestön sivistystaso oli vielä suhteellisen alhainen, joten suoralla kansanvaalilla valitun toisen kamarin päätöksiä valvomaan tarvittiin sivistyneistön hallitsema ensimmäinen kamari. Tämä eräänlaisena politiikan ylivalvojana toimiva elin valittaisiin välillisellä vaalilla, mikä suojelisi vanhan poliittisen eliitin valtaa. Kaksikamarisuuden kannattajat kertoivatkin avoimesti puolustavansa kaupunkilaisten ja aivan erityisesti kaupunkien sivistyneistön poliittista vaikutusvaltaa. Heidän mielestään myös toisen kamarin edustajanpaikoista neljannes tuli varata erityisellä kiintiöllä kaupunkilaisille. Vuonna 1900 vain 12,6 % suomalaisista asui kaupungeissa ja kauppalloissa, joten kiintiömallissa kaupunkilaiset saisivat suhteellisesti suuremman edustuksen toiseen kamariin kuin maalaiset. Kansanedustuslaitoksen järjestämisestä käydystä keskustelusta tarkemmin ks. esim. Mylly 2006, 121–142.

⁸⁹ Esimerkki tällaisesta hahmosta on kuvassa 29.

3.2 Onnettomat avioliitot ja perheväkivalta

Myös naisten rumuutta käytettiin usein pilapiirroksissa kritiikin välineenä. Kuvassa 2 yläluokkaisen rouvan kasvopiirteet olivat suorastaan luotaantyöntävät, mutta yleensä rumuus yhdistettiin nimenomaan maalais- ja työläisnaisiin. Erityisesti *Fyren* edusti perinteistä yläluokan ajattelua, jossa naisen yhtenä tärkeimpänä tehtävänä oli olla aviomiestään miellyttävä kaunis koriste. Eliitin naisihanteita valaisee osuvasti esimerkiksi J. V. Snellmanin muistiinpanoista löytynyt lausahdus, jonka hän on lainannut romantikkorunoilija lordi Byronilta. Marja Jalava siteeraa sitä Snellmanin sukupuolikäsityksiä käsittelevässä artikkelissaan seuraavasti: ”Anna naiselle **peili** ja vähän makeisia niin hän on tyytyväinen.”⁹⁰ Peili oli naiselle tärkeä esine, koska sen avulla hän piti huolta kauneudestaan⁹¹.

Kuvassa 3 on *Fyrenin* joulunumerossa vuonna 1898 julkaistu pilapiirros. Siinä kapakasta kotiin tuleva mies saa selkäsaunan naisten voimailuseuraan kuuluvalta vaimoltaan. Miehellä on päässään rähjäinen silinterihattu, joten pariskunta kuuluu todennäköisesti yläluokkaan.⁹² Piirroksessa pilkataan eliitin ihanteista poikkeavia sukupuolirooleja. Huomio kiinnittyy vaimon rahvaanomaiseen rumuuteen. Hän on mahdollisimman kaukana yläluokkaisesta ihannevaimosta, jonka ominaisuuksiin kuului paitsi miellyttävä ulkonäkö myös nöyrä käytös. Vaimon tuli keskittää kaikki tarmonsä muiden, erityisesti aviomiehensä palvelemiseen. Hienoston tyttärille annettiin pienestä pitäen seurapiirikoulutusta, johon kuului muun muassa pianonsoiton ja tanssin opetusta. Kun taloon saapui vieraita, tytöt keskittyivät heidän viihdyttämiseensä esimerkiksi tarjoilemalla virvokkeita. Tyttöjen päähän pyrittiin iskostamaan ajatus, jonka mukaan heidän ylivoimaisesti tärkein tehtävänsä oli miellyttää muita. Heistä haluttiin koulia nöyriä ja palvelualttiita ihannevaimoja. Taustalla vaikutti valistusfilosofi Jean-Jacques Rousseau’n *Émile*-teoksessaan muotoilema ajatus: ”Mies on luotu käskemään ja nainen tottelemaan.”⁹³

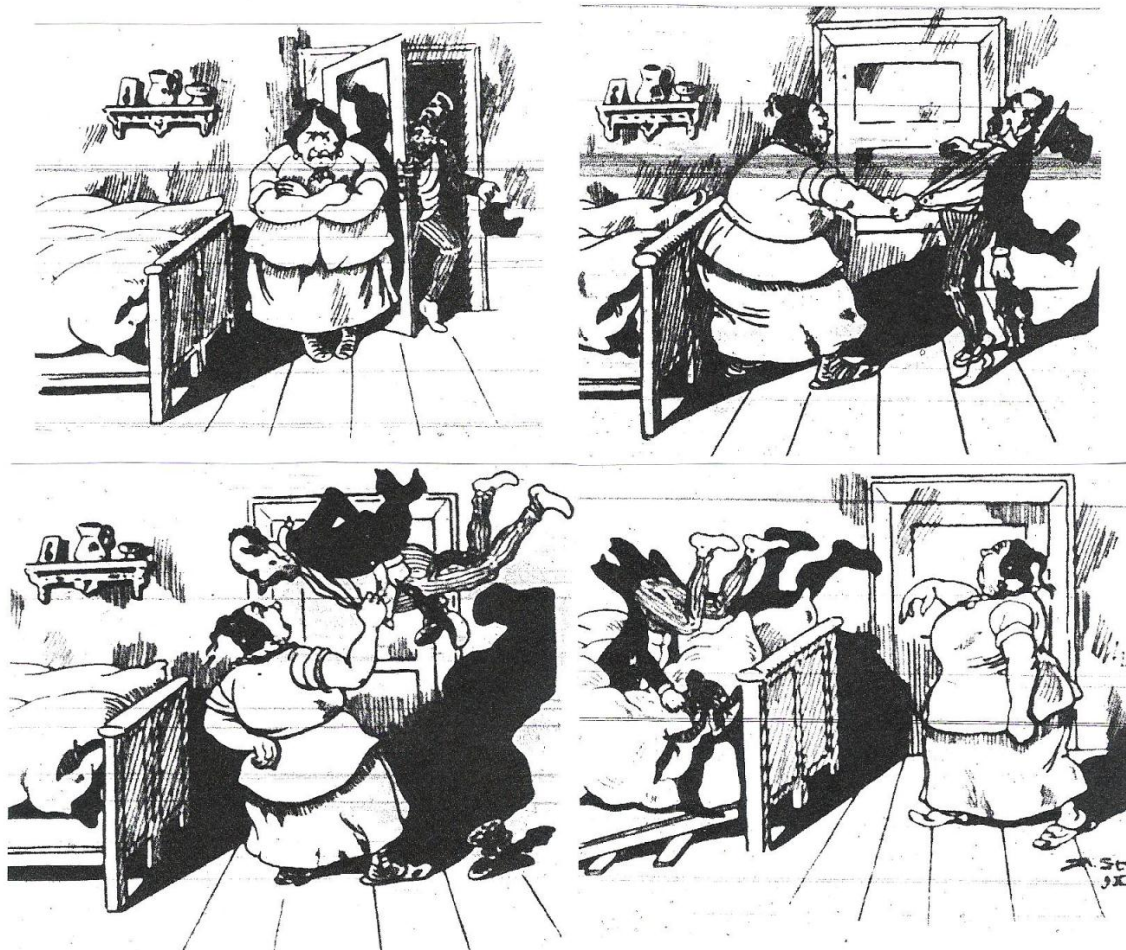
⁹⁰ Jalava 2006, 5, vahvennus tekijän.

⁹¹ Peiliä on usein pidetty eräänlaisena turhamaisuuden kuvastimena. Peiliin katsoessaan ihminen puntaroi, onko kyseessä heijastus vai havainto. Näkeekö hän peilistä vain omat unelmansa vai ilmiselvän todellisuuden? Jälkimmäistä tukee esimerkiksi se, että ihminen usein säikähtää, kun katsoo peiliin. Hän ei halua olla niin ruma tai rujo kuin peilikuva kertoo. Peili ei kuitenkaan anna armoa, vaan kieltäytyy kaikista sovitteluisista ja pehmennyksistä. Se on kauneuden tavoittelun apuväline, joka on perinteisesti nähty osana naiseuteen liitettyä ulkonäkökeskeisyyttä. Peilin historiasta ja psykologiasta tarkemmin ks. esim. Melchior-Bonnet, 2004.

⁹² Ks. kuva 3.

⁹³ Ollila 1998, 21–31; Räisänen 1995, 45.

Herr Petterqvists sena hemkomst
från krogen
eller
faran att ha en hustru som tillhör kvinliga
atletförbundet.

Lähde: Fyren joulunumero/1898

Kuvan 3 pilapiirroksessa puolustettiin nähdäkseni selkeästi sukupuolijakoista kansalaisuuskäsitystä. Miestään höykyttävä vaimo nähtiin naurettavana, koska hän ei toteuttanut naiselle kuuluvia velvollisuuksia eli ollut nöyrä ja miellyttävä. Mies oli palannut kapakasta, joten vaimo oli myös epäonnistunut yhdessä tärkeässä tehtävässään. Hän ei ollut onnistunut tekemään perheen yhteisestä kodista miehelleen miellyttävää paikkaa, minkä vuoksi tämä oli sortunut viinan kiroihin. Sukupuolijakoisen kansalaisuuskäsityksen mukaan naisen tehtäviin aviovaimona kuului pitää koti siistinä, puhtaana ja ilmapiiriltään seesteisenä. Pilapiirroksen vaimo rikkoi aggressiivisella käytöksellään kodin ihanteellisen harmonian. Hän ei säteillyt valoa, lämpöä ja hellyyttä, joita kodin ulkopuolisessa julkisessa raadollisen työn maailmassa elävä mies olisi tarvinnut. Lisäksi vaimo

kuului naisten voimailuseuraan, mitä ei piirroksessa pidetty lainkaan sopivana. Voimailun kautta hankittu lihasvoima miesmäisti naisen, mikä puolestaan kyseenalaisti sukupuolten välisen patriarkaalisen valtasuhteen. Kaikki julkinen vapaa-ajanvietto, kuten urheilu, olikin ylä- ja keskiluokan silmissä soveliasta vain miehille. Piirros siis heijasti tutkimusaikana hiljalleen muotoutunutta sukupuolten välistä elämämpiirijakoa, joka onkin ollut yleinen aihe monentyppisessä taiteessa.⁹⁴

Fyrenin pilapiirros myötäili ylä- ja keskiluokan naisten näkemyksiä. Juuri nämä ryhmät propagoivat 1900-luvun alusta alkaen vahvasti sukupuolijakoista kansalaisuuskäsitystä sekä siihen olennaisesti kuulunutta naisten ja miesten elämämpiirien tiukkaa erottamista. Erilaiset järjestöt, kuten raittiusliike ja Martta-liitto, muodostivat oivallisen välineen tällaisen propagandan levittämiseen. Niiden kautta ylempien yhteiskuntaryhmien naiset pyrkivät opettamaan tavallisille työläis- ja maalaisnaisille ihannaisen ja –vaimon ominaisuuksia.⁹⁵ Piirroksen vaimo ei vastannut ulkoiselta olemukseltaan eliitin kauneushanteita. Häneltä puuttuivat sekä kaunis ulkonäkö että hyvältä vaimolta edellytety kaunis käytös. Vaimon voimakasrakenteisuus viittasi ehkä hienovaraisesti myös eri yhteiskuntaluokkien erilaisiin avioliittokäsityksiin. Alempien yhteiskuntaryhmien keskuudessa vaimot joutuivat usein osallistumaan hyvinkin raskaisiin ruumiillisiin töihin, joten miehet valitsivat puolisonsa lähinnä näiden terveydentilan ja työkyvyn perusteella. Vaimo ja lapset olivat tärkeitä ennen kaikkea työvoimana. Tämän vuoksi avioliiton arvo määräytyi lasten lukumäärän mukaan. Liitto oli sitä onnistuneempi mitä enemmän jälkeläisiä syntyi. Ylempien luokkien keskuudessa puolisonvalintaan vaikutti puolestaan vaimon varallisuus, maine ja ulkonäkö. Miehet etsivät siroja ja kauniita edustusvaimoja, jotka esiintyisivät edukseen esimerkiksi erilaisissa iltajuhlissa. Kaunis ja sulavakäyttöinen vaimo toisi mainetta myös miehelleen.⁹⁶ Kuvan 3 vaimo poikkesi siis melkoisesti yläluokan ihanteista. Hänen voimakasrakenteinen olemuksensa olisi sopinut ennemmin raskaissa töissä raatavalle työläis- tai maalaisvaimolle.

Kuten edellä kirjoittamastani ilmenee, avioliitto rakentui 1800- ja 1900-luvun vaihteessa hyvin erityyppisten asioiden varaan kuin nykyisin. Vaikka puolisojen välinen rakkaus tuli 1800-luvun kuluessa osaksi myös kristillistä avioliittokäsitystä⁹⁷, oli puhdas rakkausavioliitto tutkimusaikana vielä harvinainen. Vanhemmilla ja sukulaisilla oli voimakas vaikutus erityisesti naisten puolison

⁹⁴ Waris 1974, 173–174; Sulkunen 1987, 158–162; Jalava 2006, 10–14; Suominen-Kokkonen 1998, 162–163.

⁹⁵ Sulkunen 1987, 162–164.

⁹⁶ Nieminen 1993, 7–8, 11; Räisänen 1995, 35–36.

⁹⁷ Perinteisen kristillisen avioliittokäsityksen mukaan avioliitto oli Raamatun luomiskertomuksesta perustansa saava Jumalan säätämä ja asettama järjestys. Se ei siis perustunut ihmisyksilöiden vapaaseen tahtoon. Avioliitto oli myös ikuisesti pysyvä eli avioero ei ollut mahdollinen. Tästä tarkemmin ks. esim. Räisänen 1995, 68–71.

valintaan. Miehillä oli tässäkin asiassa suurempia vapauksia, mitä kuvastaa esimerkiksi perinteinen käsitys, jonka mukaan mies ottaa vaimon, mutta nainen saa miehen. Avioliiton solmittuaan vaimo joutui miehensä patriarkaaliseen holhoukseen. Mies edusti vaimoaan oikeudessa ja toimi tämän elättäjänä. Naimisissa olevalta naiselta puuttui siis sekä juridinen että taloudellinen itsenäisyys.⁹⁸ Avioliitto olikin naisen kannalta usein puhtaasti elatuskysymys, minkä vuoksi liiton solmimisessa korostui kylmä taloudellinen harkinta, eivät niinkään puolisoitten väliset tunnesiteet. Avioliiton solmimistavasta käytetty käsite naimiskauppa kuvastaa mielestäni hyvin sitä, kuinka suuri osuus puolisoitten sukujen välisillä taloudellisilla sopimuksilla oli liiton synnyssä.⁹⁹

Muutamissa *Fyrenin* pilapiirroksissa kritisoitiin aviopuolisoitten välillä vallinnutta tunnekylmyyttä. Kritiikki kohdistui tällöin erityisesti maalaisrahvaaseen. Tämä ei ole lainkaan yllättävää, sillä perheenjäsenten keskinäiseen rakkauteen nojannut ydinperhemalli saavutti tutkimusaikana merkittävää suosiota lähinnä kaupunkien porvarillisen yläluokan sekä nousevan keskiluokan keskuudessa. Maaseudulla elettiin edelleen pitkälti omavaraistaloudessa, jonka keskeinen tuotantoyksikkö oli perhekunta. Huomio kannattaa kiinnittää nimenomaan sanaan tuotantoyksikkö. Kaikki saman katon alla asuneet, niin aikuiset, lapset kuin mahdollinen palvelusväkikin, keskittivät nimittäin kaiken tarmonsä perhekunnan taloudellisen toimeentulon turvaamiseen. Ihmisten henkiset tarpeet olivat aineellisiin verrattuna heikosti kehittyneitä. On kuitenkin muistettava, että tämä ei johtunut mistään maalaisten raakalaismaisesta tunteettomuudesta, vaan käytännön pakosta. Jokapäiväinen leipä oli hankittava kovalla työllä talon omilta pelloilta, mikä ei jättänyt juuri aikaa tunteilulle. Aviopuolisoitten välinen rakkaus oli ennen kaikkea työtoveruuden mukanaan tuomaa kiintymystä.¹⁰⁰

Fyrenin pilapiirroksissa maalaismiehistä pyrittiin luomaan kuva brutaaleina vaimonhakkaajina. Kuvan 4 piirroksessa nähdään tilanne, jossa hienosta hatusta päätellen yläluokkainen nainen istuu

⁹⁸ Vaimon holhouksenalaisuuden juuret näkyivät lainsäädännössä jo 1600-luvun lopulla. Vuoden 1734 yleisen lain naimiskaareissa säädettiin muun muassa, että miehen tuli kantaa ja vastata oikeudessa vaimon puolesta, hallita myös vaimonsa omaisuutta ja käyttää ehdotonta päätösvaltaa perheessä. Naimisissa olevien naisten toimeentulon tuli olla lähinnä aviomiehen vastuulla. Vasta vuonna 1929 säädetty avioliittolaki kumosi vaimojen holhouksenalaisuuden. Tämä laki olikin vallankumouksellinen. Sen säätämistä on perustellusti pidetty ääni- ja vaalioikeuden saavuttamisen ohella suomalaisten naisten tasa-arvokehityksen toisena käännekohtana. Uuden avioliittolain myötä aviopuolisoista tuli yhdenvertaisia lain edessä ja perheenäiti tunnustettiin myös perheen elättäjäksi. Sosiaalidemokraateilla oli merkittävä rooli lain valmistelussa. Esityksen uudistetusta aviokaaresta toi vuoden 1927 valtiopäiville nimenomaan Väinö Tannerin sosiaalidemokraattinen vähemmistöhallitus. Lakiuudistuksen aktiivisin edistäjä autonomian aikana oli puolestaan sosiaalidemokraattien kansanedustaja Anni Huotari, joka laati asiasta viisi anomusehdotusta vuosien 1908, 1909, 1912, 1913 ja 1917 valtiopäiville. Toki asian käsittelyä kiirehtivät myös muiden puolueiden naisedustajat, esimerkiksi Suomalaisen puolueen Alexandra Gripenberg ja nuorsuomalaisen Lucina Hagman. Uuden avioliittolain säätämisestä ja sitä edeltäneestä keskustelusta tarkemmin ks. esim. Lähteenmäki 2006, 100, 120–124.

⁹⁹ Nieminen 1993, 7, 9, 12.

¹⁰⁰ Nieminen 1993, 23–25; Räisänen 1995, 35–38.

ajuritalonpojan hevosrattaissa. Taustamaisemasta voidaan päätellä, että piirroksen tapahtumapaikka on maaseudulla. Nainen toruu ajuria hevosen piiskaamisesta. Naisen mukaan hevostaan piiskaava mies hakkaa myös vaimoaan. Tähän ajuri vastaa, että sitä hän vaimo joskus tarvitseekin.¹⁰¹ Perheväkivaltaan viitattiin siis piirroksessa vain sanallisesti, piirroshahmojen keskustelun kautta. Toisentyyppinen lähestymistapa samaan aiheeseen on käytössä kuvassa 5. Siinä kuvataan pastorin ja resuisiin vaatteisiin puetun miehen keskustelua. Dramatiikkaa piirrokseseen lisää se, että miehen vaimo seisoo taka-alalla verta vuotavana. Taustalla näkyvästä pienestä mökistä päätellen kyseessä saattaisi olla torpparipariskunta. Pastori kysyy mieheltä, eikö tämä ole yrittänyt saada vaimoa jäämään luokseen. Mies vastaa tehneensä kaikkensa. Hän kertoo muun muassa lyöneensä vaimoan, repineensä tätä hiuksista ja jättäneensä tämän ilman ruokaa.¹⁰² Keskustelu viittasi miehen väkivaltaisuuuteen, jonka seuraukset ovat nähtävillä itse kuvassa. Varsinaista väkivallantekoa ei kuitenkaan kuvattu.

KUVA 4.

Damen: »Ni får ej slå hästen, -- den som slår sin häst, slår också sin hustru».
Skjutbonden: »Hon behöfver de' nog också ibland».

Lähde: Fyren 15.10.1898

¹⁰¹ Ks. kuva 4.

¹⁰² Ks. kuva 5.

Sekä kuvassa 4 että kuvassa 5 kritisoitiin siis perheväkivaltaa, joka nähtiin nimenomaan maalaisrahvaan ongelmana. Tällainen lähestymistapa oli todennäköisesti valittu poliittisista syistä. Piirrosten kautta ruotsinkielinen eliitti pyrki osoittamaan, että väkivaltainen ja sivistymätön rahvas ei ollut ansainnut poliittista valtaa. Tavalliset maalaiset ja työväestö tuli pitää vanhaan malliin eliitin holhouksessa. Korkein poliittinen ja taloudellinen valta oli jatkossakin säilytettävä yläluokan käsissä. Jos rahvas ei saanut edes perhe-elämäänsä järjestettyä tyydyttävällä tavalla, miten se voisi muka ottaa vastuuta yhteiskunnan kehittämisestä. *Fyrenin* katsannossa rahvaaseen kuuluivat teollisuustyöläisten, tilattomien ja torppareiden ohella myös maata omistavat talonpojat. Piirroset on julkaistu syksyllä 1898 ja kesällä 1899, jolloin tavallinen kansa oli jo, lähinnä työväenliikkeen toiminnan kautta, ryhtynyt omaehtoiseen yhteiskunnallis-poliittiseen toimintaan. Esimerkiksi keväällä 1898 puhjenneet juomalakot olivat olleet selkeästi työväestön itsenäinen tahdonilmaus.¹⁰³

KUVA 5.

— *Pastorn:* Nå men käre Anders, har du försökt något medel för att få din hustru att stanna hos dig?
 — Om jag har försökt? Jag har skält ut na', låti henna vara utan mat, slagit na' och rifvit na' i håre, men lika fullt säger de spektakle att hon ska' gå ifrån mej.

Lähde: *Fyren* 25.8.1899

Fyrenin perheväkivaltaa käsittelevien pilapiirrosten tarkoituksena oli todennäköisesti puolustaa yläluokan omia etuoikeuksia, ei parantaa naisen asemaa. Taustalla vaikutti eliitin pelko yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta kohtaan. Henkilökohtaisen omaisuuden määrään sidotusta

¹⁰³ Sulkunen 1986, 227–228. Kerron juomalakoista tarkemmin tutkimuksen viidennessä luvussa.

äänioikeusasteikosta luopuminen olisi vähentänyt radikaalisti ruotsinkielisen yläluokan poliittista vaikutusvaltaa. Tästä johtuen eliitti pyrki kaikin keinoin mustamaalaamaan työväestöä ja maalaisrahvasta, koska nämä olivat ottaneet äänioikeuden laajentamisen tärkeimmäksi tavoitteekseen. Luokkanäkökulman ohella piirroksissa korostuikin maaseutu-kaupunki vastakkainasettelu. Pidän varsin todennäköisenä, että väkivallanteot oli sijoitettu tarkoituksella juuri maalaismaisemaan. Piirrokset puolustivat nähdäkseni perinteistä näkemystä, jossa kaupungit olivat sivistyksen kehto ja maaseutu yhdistettiin eräänlaiseen kesyyntymättömään barbariaan. Tällainen näkökulma ei ole missään mielessä yllättävä, koska ruotsinkielinen eliitti asui lähes yksinomaan kaupungeissa. Ehkä piirrosten kautta haluttiin puolustaa nimenomaan kaupungeissa asuvan ja ruotsia äidinkielenään puhuvan yläluokan poliittista vaikutusvaltaa.¹⁰⁴

Luokkanäkökulman ja maaseutu-kaupunki vastakkainasettelun kautta kuvissa 4 ja 5 otettiin kantaa myös sukupuolten välisiin suhteisiin. Molemmissa piirroksissa viitattiin siihen, että mies piti avioliiton kasassa väkivallan avulla. Kuvan 4 ajurin mielestä vaimoa pitikin joskus lyödä. Hän edusti siis perinteistä patriarkaalista ajattelua, jossa mies oli vaimolleen ehdoton auktoriteetti. Ajattelu kumpusi pitkälti Raamatusta, sillä jo apostolien Pietarin ja Paavalin mukaan vaimon oli elettävä hiljaisuudessa kodin piirissä ja palveltava miestään alamaisena kunnioittavasti. Riitatilanteissa miehellä oli oikeus kurittaa vaimoa ruumiillisesti. Ainakin Itä-Karjalassa tällainen ruumiillinen kuritus oli yleistä vielä 1910-luvulla.¹⁰⁵ Voisi hyvin kuvitella, että kurittaminen oli monissa tapauksissa vain peitenimi varsin brutaalille perheväkivallalle. Esimerkiksi kuvassa 5 mies luetteli joukon raakoja väkivallantekoja. Niitä ei voi millään verrata koivuvitsalla läpsimiseen, joka on ollut suomalaislasten perinteinen kuritusmuoto.

Kuvien 4 ja 5 avulla *Fyren* yritti luoda mielikuvaa, jonka mukaan maalaisrahvaan avioliitot olivat rakkaudettomia ja väkivaltaisia. Kuva 5 oli tässä suhteessa todennäköisesti tehokkaampi, koska siinä väkivallan seuraukset näkyivät kaunistelematta verta vuotavan vaimon hahmossa. Molemmissa piirroksissa puolustettiin nähdäkseni epäsuorasti rakkausavioliittoa, joka oli 1800- ja 1900-luvun vaihteessa vakiintumassa erityisesti ylempien yhteiskuntaryhmien ihanteeksi. On tosin erittäin kyseenalaista väittää, että eliitin keskuudessa parisuhdetta olisi hallinnut puhdas ja vilpittömän rakkaudentunne. Ihanteet ja käytäntö erosivat tässä suhteessa lähes varmasti toisistaan.

¹⁰⁴ Kaupunkilaiseliitti pyrki myös vuoden 1906 eduskuntauudistusta valmisteltaessa turvaamaan omat poliittiset etuoikeutensa. Tästä tarkemmin alaviite 88 ja Mylly 2006, 121–142.

¹⁰⁵ Nieminen 1993, 8–9. Perheen sisäisiä valtasuhteita valaisee osuvasti myös seuraava sanonta: ”*Valta miehen vaimollensa, papin seurakunnallensa, kuninkaan koko väelle.*” Aviomies vertautuu siis vallankäyttäjänä pappiin tai kuninkaaseen.

Rahalla ei saanut rakkautta, vaan varallisuus antoi lähinnä mahdollisuuden peittää avio-ongelmat. Rikkaat pystyivät pitämään yllä kiiltokuvamaista julkisivua, mutta sen taakse saattoi kätkeytyä paljon tunnekyllymyötä ja väkivaltaa. Todellisuudessa perheväkivalta tuskin oli yhteydessä pariskunnan varallisuuteen. Sekä köyhyys että rikkaus johtavat nähdäkseni usein tunne-elämän ongelmiin, jotka saattavat purkautua väkivaltana.

Edellä analysoimissani kahdessa *Fyrenin* pilapiirroksessa korostui siis selkeä poliittinen tarkoitushakuisuus. Rahvaan väitettyyn väkivaltaisuuteen vetoamalla ne puolustivat yläluokan intressejä poliittisista valtaoikeuksista käydyssä kamppailussa. Äänioikeuskamppailun ohella piirroksilla oli yhteys avioeroperusteista käytyyn keskusteluun. Vaatihan ylä- ja keskiluokan naisista koostunut porvarillinen naisasialiike aktiivisesti avioeroperusteiden laajentamista koskemaan myös pahoinpitelyä. Vielä 1890-luvun lopulla Suomessa oli voimassa laki, jonka mukaan avioeron saattoi saada vain, jos jompikumpi puolisoista oli syyllistynyt aviorikokseen.¹⁰⁶ Erityisesti kuvassa 5 otettiin selkeästi kantaa avioeroperusteiden laajentamisen puolesta. Jos avioliittoa piti kasassa vain väkivalta, ei liitto ollut minkään arvoinen. Tämä ajatus on nähdäkseni luettavissa ja nähtävissä piirroksista. Mies oli yrittänyt saada vaimon jäämään luokseen hyödyntäen toinen toistaan väkivaltaisempia keinoja. Kritiikki kohdistui hienovaraisesti myös kirkkoon. Papin puheenvuorosta kuului kirkonmiesten perinteinen, koko elämän kestävä avioliitto puoltava näkemys. Hänelle tärkeintä oli vain pitää pyhä, kristillinen avioliitto voimassa. Piirros puolestaan vastusti avioliiton pitämistä itseisarvona. Onnettomassa liitossa roikkuminen toi mukanaan vain lisää onnettomuutta ja väkivaltaa.

Löysin tutkimusaineistostani myös yhden lapsiin kohdistuvaa ruumiillista kuritusta ja perheväkivaltaa kritisoivan pilapiirroksen. Tämä kuvassa 6 nähtävä piirros on julkaistu *Kurikassa* kesällä 1907. Siinä äiti kieltää poikaansa lyömästä pikkuveljeään. Poika kuitenkin sanoo vain rauhoittavansa tätä, kuten heidän isänsäkin tekee.¹⁰⁷ Piirros siis keskitti huomionsa nimenomaan perheen sisäiseen elämänmenoon. Kritiikin ytimessä olivat lasten ja vanhempien väliset suhteet, joihin sukupuoli piirroksen mukaan vaikutti. Isästä luotiin kuva perinteisenä patriarkalisena valtiaana, joka piti lapsensa kurissa tarvittaessa vaikka vitsan avulla. Äiti puolestaan oli selvästi modernien, hellävaraisten kasvatustapojen kannattaja. Piirros oli siinä mielessä poikkeuksellinen *Kurikalle*, että poliittinen luokkataistelunäkökulma loisti siitä poissaolollaan. Sen sijaan se korosti *kaksijakoisen kansalaisuuden* ihanteen mukaisesti äidin roolia lasten kasvattajana. Hellä ja

¹⁰⁶ Räisänen 1995, 46–47.

¹⁰⁷ Ks. kuva 6.

huolehtivainen äiti sopi kasvattajaksi paremmin kuin väkivaltainen isä. Ehkä piirros kertoi omalta osaltaan siitä, että sukupuolijakoinen kansalaisuuskäsitys alkoi vähitellen voittaa alaa myös työväenluokan keskuudessa.¹⁰⁸

KUVA 6.

Äiti (pojalleen, joka hakkaa nuorempaa veljeään): Mitä sitä poikaa hakkaat? Annatkos sen olla rauhassa!

Poika: Enhän minä sitä hakkaa; minä rauhoitan niinkuin pappakin.

Lähde: Kurikka 15.8.1907

¹⁰⁸ Markkolan mukaan työläisnaisliike omaksui vuonna 1907 näkemyksen, jossa korostettiin entistä selkeämmin kodin merkitystä yhteiskunnan tulevaisuuden kannalta. Kodissa luotiin pohja sekä tulevan sukupolven ruumiilliselle terveydelle että sen siveydelle. Työläisnaiset valittivatkin sitä, että tehtaissa työskentelevillä naisilla ei ollut mahdollisuutta keskittyä kodinhoitoon. Köyhyys esti heitä jäämästä täyspäiväisiksi kotiäideiksi ja perheenemänniksi. Markkola 1994, 36–37.

Perheväkivaltaa kuvattiin siis jo 1800-luvun viimeisinä vuosina julkaistuissa pilapiirroksissa. Se onkin ollut varsin kestävä julkisen keskustelun aihe. Nykyisin aiheesta keskustellaan erityisesti joulun aikaan. Kuvan 5 esittämät tilanteet eivät varmasti ole vieraita nyky-Suomessakaan. Voimmehan edelleen lukea lehdistä tapauksista, joissa miehen väkivaltaisuus on ajanut vaimon ja lapset pakosalle ulos pakkaseen. Aivan viime vuosina on alettu keskustella myös naisten tekemästä perheväkivallasta¹⁰⁹, joka aikaisemmin oli enemmän tai vähemmän tabu. Ehkä tämä kertoo osaltaan 1800- ja 1900-luvun vaihteessa muotoutuneiden sukupuoliroolien vähittäisestä murtumisesta. Miehillä annetaan entistä useammin lupa olla heikko, herkkä ja tunteellinen ja näin hekin uskaltavat kertoa parisuhteessa kohtaamastaan väkivallasta. Toisaalta monista länsimaisista ihmisistä on sukupuolestaan riippumatta tullut snellmanilaisen miesroolin¹¹⁰ mukaisia suorittajia, jotka ovat kiinnostuneita lähinnä työelämässä saamastaan tunnustuksesta, eivät niinkään perheen sisäisestä tunne-elämästä. Näkemykseni mukaan taloudelliset tekijät ohjaavat nykyisinkin parisuhteiden kehitystä samaan tapaan kuin 1800-luvulla. Avioliittoja ei ehkä enää solmita suuressa määrin taloudellisin perustein, mutta ulkokultainen taloudellinen menestys on monissa liitoissa rakkautta tärkeämpi suhdetta koossa pitävä voima.

3.3 Naiset kasvattajina ja opettajina

Edellä käsitellyissä *Tuulispään* ja *Fyrenin* pilapiirroksissa kuvattiin perheen sisäistä elämää. Kuvassa 2 otettiin kantaa palvelijattaren ja rouvan valtasuhteisiin, mutta muut piirrokset valottivat eri näkökulmista parisuhteen dynamiikkaa. Naisten elämää peilattiin pilapiirroksissa usein juuri arkipäiväisten, kotiin ja perhe-elämään liittyvien aiheiden kautta. Piirrokset ottivat kantaa perheen sisäisiin valtarakenteisiin. *Kaksijakoisen kansalaisuuden* ihannetta myötäillen naisilla oli valtaa, mutta tämä valta rajoittui vain kodin seinien sisälle. Pilapiirrosten äidit, emännät ja rouvat olivat ennen muuta kasvattajia. Naisten kasvattajaroolia korostivat erityisesti piirrokset, joissa äiti keskusteli lastensa kanssa. Isät loistivat näistä kasvatuskeskusteluista poissaolollaan. Voitaisiinkin

¹⁰⁹ Myös tutkimusaikana nainen saattoi kurittaa miestänsä, jos mies oli luonteeltaan heikko. Tällainen heikkous oli häpeäksi miehelle. Hän ei pystynyt kantamaan vastuutaan perheen päänä, mikä käänsi ”normaalit” sukupuoliroolit pääläelleen. Tämyntyyppinen tilannehan oli esillä kuvassa 3. Piirroksen hauskuus perustui suurelta osin juuri vaimon ja miehen ennako-odotuksista ja roolimalleista poikkeavaan käytökseen. Nieminen 1993, 8–9.

¹¹⁰ J. V. Snellmanin (1806–1881) ajatukset vaikuttivat suuresti sukupuolijakoisen kansalaisuuskäsityksen muotoutumiseen. Snellmanin mukaan aikuisen miehen tuli nauttia elämässään ja toiminnassaan toisten miesten kunnioitusta. Vain julkisista toimistaan kunnioitusta hankkinut mies voisi ansaita naisen kiintymyksen. Miehen oli hoidettava työnsä viimeistä piirtoa myöten kunnollisesti ja annettava menestymisestään jatkuvia näyttöjä. Hänen oli erottauduttava passiivisesta riippuvuudesta, emotionaalista impulsiivisuudesta ja välittömästä nautinnonhalusta, jotka olivat luonteenomaisia naisille, lapsille ja sivistymättömän rahvaan edustajille. Snellman ei kuitenkaan kieltänyt aikuiselta mieheltä tunteita. Miehen oli vain opittava hallitsemaan sekä tunne-elämänsä että intohimojaan. Snellmanilaisesta miesroolista tarkemmin ks. esim. Jalava 2006, 12–16.

kenties ajatella, että pilapiirroksiset omalta osaltaan vahvistivat käsitystä sukupuolten toisistaan poikkeavista elinpiireistä. Naisille annettiin piirroksissa erittäin usein lasten kasvattajan ja kodin hengettären rooli, kun taas miehet toimivat politiikassa ja yleensäkin julkisessa elämässä. Piirrosten naisille oli siis tyypillistä puuhastelu kodin käytännöllisten askareiden parissa, joista taas miehet pysyttelivät mahdollisimman kaukana.¹¹¹

Äidit olivat perheen sisällä auktoriteettiasemassa ennen muuta suhteessa lapsiinsa. He valvoivat lasten käytöstä ja pitivät kuria. Kuvassa 7 nähdään äidin ja hänen poikansa välinen keskustelu. Tässä *Velikullan* pilapiirroksessa poika tiedustelee äidiltään, tuleeko hänestä aikuisena herra. Äiti vastaa myöntävästi, mutta asettaa ehdoksi sen, että pojan on oltava kiltti. Poika esittää vielä jatkokysymyksen. Hän haluaa tietää, tuleeko hänestä sitten nainen, jos hän ei ole kiltti.¹¹² Piirros heijastelee lasten kasvatukselle tyypillistä asetelmaa. Äidillä on valta määritellä, mitä kiltteys milloinkin tarkoittaa. Hän on pojalle auktoriteetti, joka asettaa tämän käytökselle ehtoja. Pojan jälkimmäinen kysymys voidaan kuitenkin tulkita pieneksi näpäytykseksi äitiä kohtaan. Se viittaa näet todennäköisesti naissukupuolen jonkinlaiseen vajavaisuuteen. Poika ei siis halua tulla äitinsä kaltaiseksi.

Kuvan 7 pojan vastaus vihjasi ehkä hienovaraisesti länsimaisen ajattelun perinteiseen mieli-ruumis vastakkainasetteluun, joka samaistui pitkälti sukupuolieroon. Mies edusti mieltä, kulttuuria, järkeä ja teoriaa, kun taas naiseen yhdistettiin ruumis, tunne, materia ja käytäntö. Kaikki kulttuurinen luovuus oli miehen aluetta ja naisen rooliksi jäi uusintaminen eli synnytys. Äitiyden merkitystä korostamalla nainen suljettiin kulttuurin ulkopuolelle, mikä teki hänestä alisteisen suhteessa mieheen.¹¹³ Pilapiirroksen poika halusi aikuiseksi kasvettuaan vapautua kaikesta alisteisuudesta. Tämän vuoksi hän toivoi kasvavansa herraksi, eikä missään tapauksessa halunnut muuttua naiseksi. Oleellista oli nimenomaan herra-sanankäyttö. Pelkkä mieheksi kasvaminen ei riittänyt pojalle, joka halusi aikuisena olla itse vallankäyttäjää. Herrana hänen auktoriteettinsa olisi ulottunut sekä kaikkiin naisiin että myös moniin miehiin. Hän olisi voinut käyttää valtaa sekä sukupuolensa että luokka-asemansa perusteella. Lapsena hän joutui alistumaan naisen kasvatettavaksi, mutta aikuisena hän halusi nousta herraksi muiden yläpuolelle. Pojan äiti oli puolestaan sukupuolensa perusteella

¹¹¹ J. V. Snellmanin mukaan naisille oli tyypillistä pitäytyminen konkreettisissa aiheissa ja käytännöllisissä askareissa. Mies saattoi osallistua lasten kasvatukseen korkeintaan erilaisten kasvatusteorioiden muotoilijana. Naiset olivat miehiä hyveellisempiä, empaattisempia ja tunteellisempia, joten heidän tuli vastata käytännön kasvatustyöstä. Tunteensa ohjaamina naiset valitsivat miesten muotoilemista kasvatusteorioista parhaat käytäntöön. Snellmanin ajattelua leimasikin käsitys sukupuolten toisiaan täydentävästä erilaisuudesta. Tästä tarkemmin ks. esim. Jalava 2006, 6–12.

¹¹² Ks. kuva 7.

¹¹³ Ollila 2001, 86–87; Kinnunen 2001, 58–59.

tuomittu koko iäkseen alistettuun asemaan. Tämän vuoksi naiseksi muuttuminen olisi ollut pojalle ankara rangaistus lapsuuden synneistä.

KUVA 7.

Rumpiko?

Walle: „Sun minä tulen suureksi, niin minuustakin tulee herra, eikö niin äiti?“

Miti: „Oyylä, jos olet oikein kiltti.“

Walle: „Waan jos en ole kiltti — tuleeko minusta fitten nainen?“

Lähde: Velikulta 13.7.1899

Perheenemännät ja rouvat kasvattivat kodin seinien suojissa paitsi omia lapsiaan myös perheen naispuolista palvelusväkeä. Martta-järjestön Emäntälehdessä julkaistujen ohjeiden mukaan palvelijattariin oli suhtauduttava samoin kuin lapsiin. Emäntien tuli opettaa palvelijattarille siisteyttä sekä pitää yllä tiukkaa kuria ja järjestystä. Kaikenlainen epäsiisteys yhdistettiin siveettömyyteen ja juoppouteen. Juuri palvelijatarten moraalii ja siveellisyys piti asettaa emäntien tarkan silmälläpidon alaiseksi. Martta-järjestö olikin 1900-luvun alusta 1930-luvun loppuun leimallisesti kansanvalistushenkinen toimija. Emäntälehti pyrki ohjaamaan kansalaisia ahkeruuteen ja yritteliäisyyteen ja korosti hyvien käytöstopojen merkitystä. Järjestön johtohahmot olivat sivistyneistö naisia ja virkamiesten rouvia, minkä vuoksi koko Marttojen ohjelmasta muodostui varsin säätyläishenkinen. Ylempien luokkien naisten tuli kasvattaa ja opettaa työläisnaisia autoritäärisessä hengessä.¹¹⁴ Tällainen kasvatustyö heijasteli selkeästi *hierarkkisen sisaruuden* periaatteita. Äidit olivat sukupuolensa perusteella lasten ensisijaisia kasvattajia, kun taas luokka-

¹¹⁴ Ollila 1993, 46–47, 295–297; Pylkkänen 2006, 79–82; Koskiranta, Pietarinen ja Tolvanen 1989, 67.

asema velvoitti rouvia ja emäntiä kasvattamaan palvelijattariaan ja yleensä kaikkia työläisnaisia. Luokka-aseman pohjalle rakentuvasta kasvatussuhteesta näimme jo esimerkin kuvassa 2.¹¹⁵

Naisia ja tyttöjä kuvattiin pilapiirroksissa usein koululuokassa. Tämäkin heijasteli naisten vahvaa kasvattajaroolia, joka näiden piirrosten kautta laajeni myös kodin ulkopuolelle. Opettajan ammatti sopi hyvin siihen kasvattajan ja hoivaajan rooliin, joka oli *yhteiskunnallisen äitiyden* ihanteiden mukaisesti naisten julkisen toiminnan keskiössä. Naisille opettajantyö oli uhrautuvuuteen, antaumukseen ja tiukkaan ehdottomuuteen velvoittava kutsumus, jota perusteltiin usein uskonnon kautta. Ainakin opettajina, sairaanhoitajina ja diakonissoina toimivien naisten oli annettava joko virallinen tai sisäinen naimattomuuslupaus. Opettajankutsumus edellytti siis vaimonkutsumuksesta luopumista ja päinvastoin. Tällainen vaikea valinta sävytti esimerkiksi kansakoulunopettajaksi kouluttautuneen Mandi Granfeltin¹¹⁶ elämää. Kihlauduttuaan vuonna 1878 suomalaisen kansanvalistustyön pioneerin Aksel August Granfeltin¹¹⁷ kanssa Mandi luopui opettajan tehtävästä. Hän tunsi kuitenkin surunsekaista kaipausta opettajantyötä kohtaan. Ehkä juuri tämän kaipauksen innoittamana hän ryhtyi organisoimaan lasten raittiusopetusta, joka oli myös monien muiden naisopettajien, kuten Alli Tryggin ja Hilda Käkikosken jatkuvan huomion kohteena. Mandi antoi ohjeita opetuksen järjestämisestä, mutta osallistui itse myös käytännön opetustyöhön. Tavoitteena oli lasten ohjaaminen kuuliaiseen, siveelliseen ja kurinalaiseen kansalaisuuteen.¹¹⁸

Pilapiirroksissa naiset opettivat lasten ohella myös aikuisia. Kuvassa 8 vastavalitut sosiaalidemokraattien kansanedustajat ovat joutuneet koulun penkille. Tämä pilapiirros on julkaistu *Tuulispäässä* pian maaliskuussa 1907 järjestettyjen ensimmäisten yksikamarisen eduskunnan vaalien jälkeen. Siinä irvailtaan työläistaustaisten kansanedustajien väitetylle oppimattomuudelle. Piirroksen yläreunassa olevan tekstin mukaan sosialistit aikovat panna toimeen oppikurssit tuoreille

¹¹⁵ Käsittelen isäntäväen ja palvelijattarien välistä hierarkkista kasvatussuhdetta tarkemmin luvussa 4.3.

¹¹⁶ Mandi Granfelt os. Cantell (1850–1926) oli tyyppiesimerkki 1800- ja 1900-luvun vaihteen suomalaisesta naisvaikuttajasta. Hän kuului siihen kansakoulunopettajapolveen, joka omaksui elämänohjeekseen Uno Cygnaeuksen painottamat nationalistiset, kurinalaisen kansalaisuuden opit. Koti, uskonto ja isänmaa muodostivat Mandille elämän keskeisen arvopohjan. Kansanvalistusseuran toimisto sijaitsi Granfeltien kotona, joten Mandi joutui väkisinkin mukaan seuran käytännön asioiden hoitoon. Merkittävimmän elämäntyönsä hän teki kuitenkin raittiusliikkeessä. Sulkunen 1999, [www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4436/] luettu 17.4.2012. Mandi Granfeltista tarkemmin ks. esim. Sulkunen 1995.

¹¹⁷ Aksel August Granfelt (1846–1919) omisti elämänsä kansanvalistustyölle. Hän toimi vuodesta 1878 alkaen Kansanvalistusseuran sihteerinä ja tehosti seuran organisaatiota ja toimintaa. Myöhemmin hän perusti helsinkiläisten fennomaaniystäviensä kanssa Raittiuden Ystävät –järjestön, josta tuli Suomen raittiusliikkeen valtakunnallinen keskusorganisaatio. A. A. Granfeltin järjestötoiminta tähtäsi ennen kaikkea kansakunnan yhdistämiseen hierarkkisen kansankasvatuksen keinoin. Suomalaiskansallisen sivistyneistön oli valistettava primitiivisenä pidettyä rahvasta. Sulkunen 1999, [www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4812/] luettu 17.4.2012. Aksel August Granfeltista tarkemmin ks. esim. Kuusi 1946. Käsittelen raittiusliikkeen toimintaa tutkimuksen viidennessä luvussa.

¹¹⁸ Sulkunen 1995, 33–44, 130–137. Tryggista kerron tarkemmin luvuissa 5.1 ja 5.2 sekä Käkikoskesta luvuissa 4.4 ja 5.4.

kansanedustajilleen. Kuvatekstissä naisopettaja kysyy yhdeltä edustajalta vastausta erittäin yksinkertaiseen laskutehtävään.¹¹⁹ Opetustilanteen kautta kuvassa 8 viitattiin siihen, että työläisedustajat eivät olisi tiedoiltaan päteviä hoitamaan valtakunnan asioita. Piirros liittyi todennäköisesti kahden suurimman puolueen poliittiseen valtakamppailuun. Suomalaista puoluetta tukenut *Tuulispää* halusi mustamaalata paha poliittista kilpailijaansa. Olihan puolue saanut maaliskuun 1907 vaaleissa 59 edustajanpaikkaa ja sijoittunut toiseksi heti sosiaalidemokraattien jälkeen. Sosiaalidemokraatit olivat kuitenkin saaneet uuteen eduskuntaan peräti kahdeksankymmentä edustajaa, mikä oli todellinen maanvyörymävoitto. Koko eduskunnan paikkamäärä oli nimittäin sama kuin nykyisin eli kaksisataa.¹²⁰

Piirroksen pääsanoma oli siis poliittinen. Se liittyi osaksi laajempaa työläisedustajien pätevydestä käytyä keskustelua, jonka kautta vanha poliittinen eliitti purki turhautumistaan vaalitulokseen. Tulos merkitsi vanhoille vallanpitäjille siirtymistä arvaamattomaan köyhälistön valtaan. Varallisuus ei enää taannutkaan poliittista vaikutusvaltaa. Vanhan eliitin kokemaa katkeruutta heijasteli osuvasti lausunto, jonka suomalaisen puolueen listoilta uuteen eduskuntaan valittu Alexandra Gripenberg¹²¹ antoi Wienissä vuonna 1907. Irma Sulkunen siteeraa sitä Miina Sillanpäästä käsittelevässä kirjassaan seuraavasti: ”Suomen eduskunnassa ei ollut ainoastaan sivistymättömiä naisia, vaan kamalaa sanaa, myös palvelijatar, pesijätär ja muita plebeijinaisia.”¹²²

Kuvan 8 opettajatarhahmon kautta käsitykset naisille soveliaista ammateista tulevat esiin poliittisen aiheen käsittelyyn nivoutuneina, ikään kuin sivulauseessa. Tämän tyyppiset pilapiirroksot olivat hyvin yleisiä. Piirroksissa kuvattiin usein jollain tasolla myös sukupuolirooleja, vaikka niiden pääsanoma olisikin liittynyt päivänpolitiikkaan. Esimerkiksi kuvaa 8 hallitseva naishahmo yhdistyi ammattinsa puolesta 1900-luvun alussa voimistuneisiin *yhteiskunnallisen äitiyden* ihanteisiin. Ehkä piirroksen tarkoitus olikin osaltaan propagoida opettajan ammatin soveltuvuutta nimenomaan naisille. Kuvan 8 opettajahahmo saattoi kuitenkin viitata myös tiettyyn naiseen, nimittäin sosiaalidemokraattien kansanedustajaan Hilja Pärssiseen¹²³. Hän oli näet käynyt Sortavalan

¹¹⁹ Ks. kuva 8.

¹²⁰ Vaalituloksesta tarkemmin ks. esim. Mylly 2006, 284–289.

¹²¹ Alexandra Gripenberg (1857–1913) kuului puoluekannastaan huolimatta ruotsinkieliseen yläluokkaan. Hän oli sääty-yhteiskunnan kasvatti, joka kannatti sukupuolten tasa-arvoisia oikeuksia, mutta vain kunkin yhteiskuntaluokan sisällä. Naisten oikeuksia ajaessaan hän edusti siis porvarillisen naisasialiikkeen perinteistä kantaa, jonka mukaan naisille tuli antaa poliittiset oikeudet samoin perustein kuin miehille eli omaisuuteen sidottuna. Käsittelem Gripenbergiä luvussa 5.4. Gripenbergistä tarkemmin ks. esim. Tuulio 1959 tai lyhyemmin Hinkkanen ja Lintunen 1997, 193–212.

¹²² Sulkunen 1989, 14.

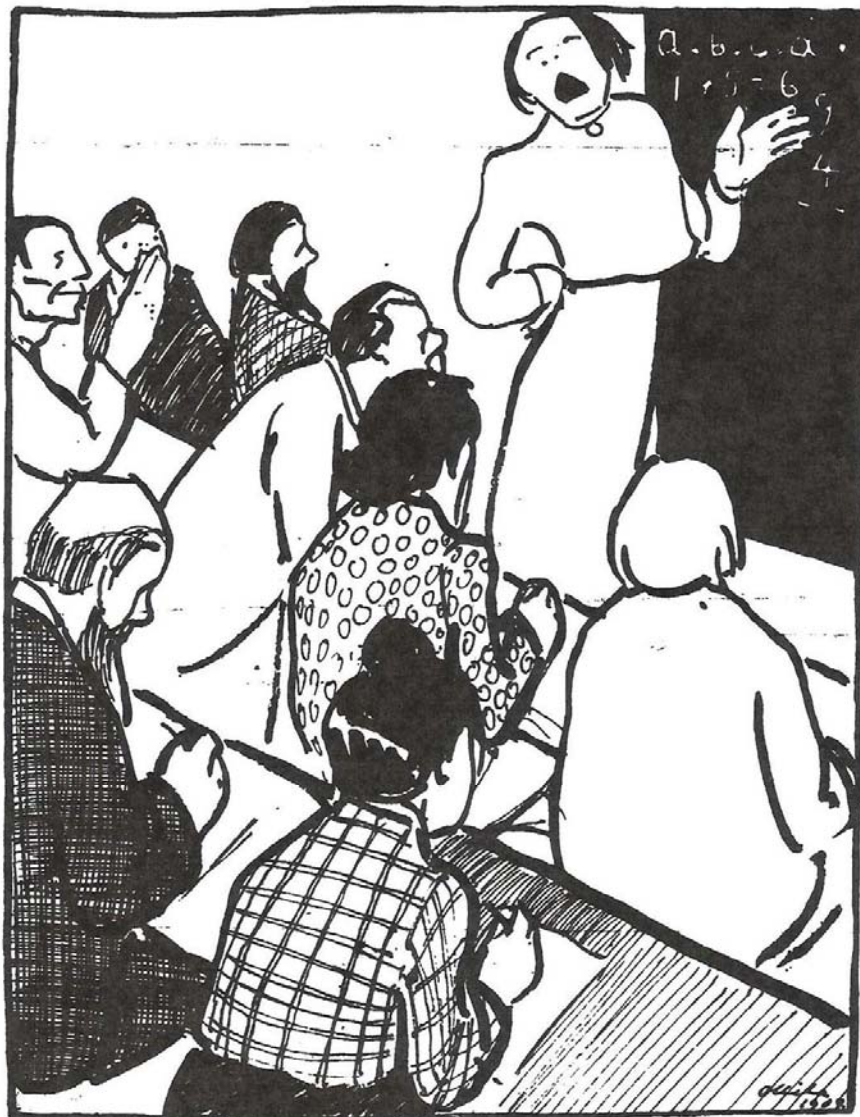
¹²³ Hilja Pärssinen (1876–1935) valittiin 1907 eduskuntaan Sosialidemokraattisen puolueen riveistä. Tätä ennen hän oli toiminut puolueensa luottamuselimityksissä ja johtanut Työläisnaisliittoa. Hän oli kouluttautunut kansakoulunopettajaksi ja

kansakoulunopettajaseminaarin. Kouluttautuminen opettajan ammattiin olikin työläisnaisille yksi parhaista keinoista välttää raskaat ja epävarmat palvelijattaren ja tehdastyöläisen ammatit. Opettajan ammatti houkutteli kuitenkin myös porvarillisia naisia. Tästä kertoi esimerkiksi se, että suurin osa ensimmäisen eduskunnan porvarillisista naisista oli valmistunut opettajiksi ennen ryhtymistään poliittiseen toimintaan.¹²⁴

KUVA 8.

Valtiopäivämieskoulu.

Enemmistöpuolueeksi odottamattaan joutuneet sosialistit aikovat panna toimeen oppikurssit ryhmänsä edusmiehille.

Opettajatar: Yksi ja viisi on mitä —, edusmies lhannemaa?

Lähde: Tuulispää 5.4.1907

oli lisäksi innokas raittiusihminen. Pärssisen mielestä ihmisten tuli kasvattaa omatoimisesti luonnettaan ja pyrkiä aina raittiuteen, siveyteen ja isänmaallisuuteen. Pärssisestä tarkemmin ks. esim. Oikarinen 1997, 126–144.

¹²⁴ Korppi-Tommola 2006, 212–217.

Kouluopetusta kuvaavissa pilapiirroksissa oppilaat olivat useammin tyttöjä kuin poikia. Tämäkin kertoi osaltaan siitä, että opetusala koettiin tutkimusajan ilmapiirissä naissukupuolelle sopivaksi toimintasektoriksi. Koulujen autoritääriinen henki sopi ehkä paremmin tytöille, koska heiltä edellytettiin kotonakin alistumista ja miellyttävän sävyisää käytöstä. Tytöt uhmasivat vain harvoin opettajan auktoriteettia.¹²⁵ Kuvassa 9 nähdään tilanne, jossa opettaja hyvästelee koulusta eroavaa nuorta naisoppilasta. Pilapiirros on julkaistu *Tuulispäässä* kesällä 1907 ja sen otsikkona ovat sanat ”Kiitollisuuden ylenpalttisuudessa”. Opettaja käskää oppilastaan myös vieraassa kaupungissa sijaitsevassa uudessa paikassaan rakastamaan hyvää järjestystä. Oppilaan tulee lisäksi pysyä puhtaana sekä ruumiiltaan että sielultaan ja olla aina rehellinen. Oppilas vastaa liikuttuneena: ”Kiitoksia, sitä samaa vaan opettajalle”.¹²⁶ Piirroksen hauskuus perustuu juuri vastauksen yllätyksellisyyteen. Vastauksessaan oppilas alkaa ikään kuin neuvoa opettajaansa. Näin hän asettaa opettajan auktoriteetin kyseenalaiseksi. Tavanomainen valtasuhde kääntyy pääläelleen, kun kasvatettavasta tuleekin yllättäen kasvattaja. Tilanteesta tekee vielä naurettavamman se, että vastauksen antajana on nimenomaan tyttöoppilas. Aikakauden ihanteiden mukaan tytöt olivat kilttejä, eikä näsäviislaus sopinut heiltä odotettuun käytökseen.

Opettajan kuvassa 9 antamat neuvot kertoivat taas myös ominaisuuksista, joita tutkimusajan ihannenaishelta edellytettiin. Oppilaan piti tulevaisuudessakin rakastaa hyvää järjestystä ja pysyä kaikin puolin puhtaana. Lisäksi opettaja vaati häneltä rehellisyyttä, jota todennäköisesti edellytettiin kaikilta oppilailta riippumatta näiden sukupuolesta. Siisteyden ja järjestyksenrakkauten merkitystä puolestaan painotettiin nimenomaan tyttöjen kasvatuksessa. Piirrosta tutkiessani huomioni kiinnittyi erityisesti siihen, että opettaja otti esille myös sielullisen puhtauden. Ehkä hän näki sielun ja ruumiin puhtauden ikään kuin saman kolikon eri puolina. Tällaiseen ajatteluun viittasin jo aiemmin, kun käsittelin Martta-järjestön kasvatusihanteita.¹²⁷ Sielullisella puhtaudella tarkoitettiin todennäköisesti lähinnä siveellisyyttä, joka oli kodista ja perheestä käydyn vilkkaan yhteiskunnallisen keskustelun keskiössä. Marttojen ja muiden porvarillisten naisjärjestöjen ohella tähän keskusteluun osallistui 1900-luvun alussa myös työläisnaisliike. Useimmat työläisnaiset kannattivat *kaksijakoisen kansalaisuuden* ihanteen mukaista perhemallia, mutta köyhyys esti heitä jättäytymästä kotiaiideiksi ja perheenemänniksi.¹²⁸

¹²⁵ Ollilan mukaan esimerkiksi Jyväskylän seminaarin naisten osastolla pikkutarkkaa kuria ei kyseenalaistettu samaan tapaan kuin miesten osastolla tehtiin. Naiset olivat sisäistäneet tunnollisuuden vaatimuksen eivätkä näin ryhtyneet kapinaan tiukkoja sääntöjä vastaan. Ollila 1998, 73.

¹²⁶ Ks. kuva 9.

¹²⁷ Ks. tämän tutkimuksen sivut 44–45.

¹²⁸ Markkola 1994, 35–38. Työläisnaistenkin keskuudessa ihanteeksi alkoi 1900-luvun alkuvuosina vakiintua perhemalli, joka erotti selkeästi miehen ja naisen toimintaympäristöt. Mies olisi perheen yksinomainen elättäjä, eikä

Kiitollisuuden ylenpalttisuudessa.

Opettaja (eroavalle oppilaalle): Muista nyt uudessa paikassasi vieraassa kaupungissa aina rakastaa hyvää järjestystä. Pysy puhtaana ruumiin ja sielun puolesta ja ole aina rehellinen.

Oppilas (liikutettuna): Kiitoksia, sitä samaa vaan opettajalle.

Lähde: Tuulispää 23.8.1907

vaimon tai lapsien tarvitsisi käydä töissä kodin ulkopuolella. Käytännössä tämä ihanne jäi työläisperheiden kohdalla usein toteutumatta. Syyksi tähän työväenluokka näki kapitalistiseen tuotantotapaan olennaisesti kuuluvan riiston. Palkat olivat liian pienet, jotta vaimot olisivat voineet jäädä kotiin. Miehen palkka ei riittänyt koko perheelle. Sivistyneistö taas korosti sitä, että työväestön elämäntapa oli itsessään ongelmallinen. Äidit työskentelivät kotien ulkopuolella esimerkiksi saunottajina ja pyykkäreinä, mikä esti heitä keskittymästä tärkeimpään tehtäväänsä eli kodinhoitoon. Työskentely kodin ulkopuolella vaaransi äitien siveyden ja lapset jäivät heitteille. Eliitin katsannossa naisen oli huolehdittava kotitaloudesta niin, että miehen palkka riittäisi koko perheelle. Miten tämä käytännössä tapahtuisi, jäi hämärän peittoon. Työläisperhekysymyksestä tarkemmin ks. esim. Markkola 1994.

Yleisen perhekeskustelun lisäksi sielullinen puhtaus viittasi todennäköisesti myös tiettyyn ammattiryhmään, nimittäin palvelijattariin. Sanoilla ”uudessa paikassasi” opettaja tarkoitti tytön vieraasta kaupungista saamaa uutta palveluspaikkaa. Kotiseudultaan kaupunkiin muuttaneiden palvelijatararten siveellisyys oli näet 1800- ja 1900-luvun vaihteessa runsaasti julkista huomiota saanut puheenaihe. Sitä käsiteltiin eri näkökulmista myös pilapiirroksissa. Ehkä juuri palvelijatarteen käsittelyssä siveellisyys ja siveettömyys yhdistyivät kaikkein selkeimmin naisiin. Palvelijattaret työskentelivät nimenomaan naisten hallitsemassa kodin piirissä. Heidän siveellisyyttään kontrolloivat toiset naiset eli perheenemännät tai rouvat. Palvelijatararten ja rouvien suhdetta hallitsi tiukka hierarkia, joka perustui luokka-asemaan. Luokkaero löi leimansa myös prostituutiosta käytyyn keskusteluun. Yläluokan naiset näkivät prostituution syyt toisenlaisina kuin työläisnaiset. ”Maailman vanhin ammatti” leimattiin kuitenkin lähes yksituumaisesti perheen ja kodin siveyttä, terveyttä ja vakautta uhkaavaksi perusvoimaksi.¹²⁹

3.4 Naisten toimintakentät ja roolit pilalehtien katsannossa

Naisia kuvaavissa pilapiirroksissa keskityttiin siis yleensä erityyppisiin perhe-elämän ongelmiin. Kritiikin kohteeksi joutuivat muun muassa turhamaiset hienostorouvat, naisiin kohdistuva perheväkivalta ja aviopuolisoiden vallitsevista ihanteista poikkeavat sukupuoliroolit. Naiset nähtiin piirroksissa usein kasvattajan roolissa. Heidät saatettiin kuvata myös siveellisesti epäilyttävinä henkilöinä, joskus jopa prostituoituina. Erityisesti palvelijattaria uhkasi piirrosten mukaan siveetön elämä ja lankeaminen prostituutioon. Mustia pilviä kodin ja seesteisen perhe-elämän ylle kasasi myös alkoholi. Raittiuskysymys kieltolakivaatimuksineen toi osaltaan kodin asian osaksi poliittista keskustelua. Kysymyksen poliittisuus näkyi selkeästi aihetta käsittelevissä pilapiirroksissa. Alkoholi näyttäytyi harmonista perhe-elämää uhkaavana vitsauksena, mutta sen rappeuttavia vaikutuksia vastustettiin myös julkisissa mielenosoituksissa. Tällaisia raittiuskulkueita kuvaavissa pilapiirroksissa naisten toimintakenttä laajeni yksityisestä julkiseen. Piirrosten naiset eivät siis toimineet pelkästään kodin piirissä, vaan osallistuivat lisäksi julkiseen yhteiskunnallis-poliittiseen toimintaan. Kodin ja perhe-elämän kysymykset painottuivat kuitenkin myös naispoliitikkojen työssä, mistä todistavat esimerkiksi ensimmäisten naiskansanedustajien toimintaa arvioivat pilapiirroukset.

Naisten toimintakenttien ja roolien kuvaamisessa voidaan mielestäni nähdä pilalehtien kesken tiettyjä eroja ja yhtäläisyyksiä. Erot ovat hyvin yleisluontoisia, mutta kertovat silti paljon kunkin

¹²⁹ Rahikainen 2006, 8–9, 27–28; Pylkkänen 2006, 75, 87. Palaan prostituutioon tutkimuksen neljännessä luvussa.

lehden taustalla vaikuttaneen poliittisen ryhmän aatteista ja arvopohjasta. *Fyrenin* katsannossa maalaisnaiset olivat naurettavia, koska he eivät osanneet pukeutua muodikkaasti ja olivat muutenkin rahvaanomaisen rumia. Heidät kuvattiin lehden pilapiirroksissa ryppyotsaisina ja köyryselkäisinä ”maalaisakkoina”. Vastavuoroisesti *Tuulispää* kritisoi piirroksissaan kaupunkilaisnaisia siitä, että nämä olivat pinnallisia ja täysin vieraantuneita käytännön elämästä. Kaupungin hienostonaiset eivät esimerkiksi erottaneet kotieläimiä toisistaan. Samanlaista linjaa noudatti myös lehden edeltäjä *Matti Meikäläinen*. *Kurikassa* puolestaan pilkattiin joskus maalaisnaisten älyllistä yksinkertaisuutta. Lehden mukaan he olivat poliittisesti valveutumattomia eivätkä ymmärtäneet demokratian perussanastoa. Tällainen maaseutu-kaupunki vastakkainasettelu tulee ymmärrettäväksi, kun suuntaamme huomiomme lehtien pääasiallisiin kohderyhmiin. *Fyren* oli suunnattu kaupunkien ruotsinkieliselle yläluokalle, kun taas *Matti Meikäläinen* ja *Tuulispää* kohdistivat sanomansa lähinnä maaseudun talonpoikaisväestölle. *Kurikka* puolestaan edusti kaupunkien teollisuustyöläisten näkökulmaa. Työväenliikkeen pilalehtenä sen katsantokantaa leimasi lähes asiassa kuin asiassa tiukka poliittisuus. Demokratia ja tasa-arvo olivat lehden ehdottomat perusarvot. Kehitys kohti demokratiaa voisi olla menestyksestä vain, jos kaikki kansalaiset saataisiin kiinnostumaan yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta.

Kaikissa käsittelemissäni pilalehdissä naisia kuvattiin tutkimusaikana sekä kotioloissa että julkisessa tilassa. Nähdäkseni naisten toimintakentissä on kuitenkin havaittavissa lehtien välillä jonkin verran painotuseroja. *Tuulispää* kuvasi heitä lähinnä kotiroolissaan äiteinä, perheenemäntinä ja palvelijattarina, kun taas *Fyrenissä* ja *Velikullassa* naiset tunkeutuivat raittiusmielensoituksissa kaupunkien kaduille. On kuitenkin muistettava, että nämäkin lehdet pyrkivät vain tekemään naisten raittiuskulkueet naurettaviksi. Vahva, poliittisesti taistelunhaluinen, julkisessa tilassa toimiva nainen on nähtävissä oikeastaan vain joissakin *Kurikan* pilapiirroksissa. Nämäkin naishahmot toimivat yleensä jonkin aatteen tai arvon, kuten sosialismin, vapauden tai tasa-arvon symboleina.

Nimeltä mainitut naispoliitikot tulivat pilapiirrosten kohteeksi laajemmassa mitassa vasta, kun yhteiskunnan yleinen politisoituminen voimistui vuoden 1905 suurlakon jälkeen. Eduskuntauudistuksen valmistelun ja sitä seuranneen vaalikamppailun yhteydessä nämä julkisessa tilassa toimineet naiset joutuivat kaikkien tutkimieni pilalehtien hampaisiin. Vuoden 1907 vaaleissa valittujen naiskansanedustajien toimet olivat myöhemmin otollisia kohteita pilapiirroskriitikille. Kriitikki kertoi osaltaan siitä, ettei naisten julkiseen toimintaan oltu vielä totuttu. Jos otamme huomioon koko tutkimusajan ja kaikki tutkimuksessa mukana olevat pilalehdet, koti oli naisten

ylivoimaisesti suosituin toimintakenttä. Tässä suhteessa piirroksat siis omalta osaltaan vahvistivat *kaksijakoisen kansalaisuuden* ihannetta.

Jos jätämme naispoliitikkoja kuvaavat pilapiirroksat huomiotta, kodin ulkopuolisessa työelämässä toimivat naiset olivat erittäin harvoin piirrosten kohteena. Palvelijatarten asemaa, oikeuksia ja käytöstä käsiteltiin kuitenkin eri näkökulmista kaikissa tutkimissani pilalehdissä. Tästä voidaan päätellä, että asia kosketti ihmisiä heidän luokkataustastaan riippumatta. Sen sijaan naisten virkakelpoisuuskysymykseen otettiin kantaa lähinnä vain *Fyrenissä* ja *Velikullassa*. Tämä taas viittaa siihen, että naisten pääsy korkeaa koulutusta vaativiin virkoihin oli kiinnostava asia nimenomaan kaupunkien ruotsinkielisen yläluokan ja toisaalta ylempään keskiluokkaan kuuluneen kaupunkilaisporvariston kannalta.¹³⁰ Luokkahierarkiassa alempana oleville ihmisille asialla ei ollut juuri merkitystä. Työläis- ja maalaisnaisilla oli kädet täynnä työtä arkipäiväisissä askareissaan, eikä heillä joka tapauksessa olisi ollut mahdollisuutta yliopisto-opintoihin, jotka olivat virkakelpoisuuden edellytyksenä. Heidän niukka varallisuutensa ei yksinkertaisesti mahdollistanut heittäytymistä opin tielle.¹³¹

Naisten virkakelpoisuutta käsittelevät pilapiirroksat siis keskittyivät *Fyrenin* ja *Velikullan* sivuille, mikä sopi nähdäkseni hyvin yhteen *hierarkkisen sisaruuden* teorian kanssa. Nähtiinhän suffragetismi tässä luokkajakoa korostavassa mallissa juuri ylempien yhteiskuntaryhmien naisten tehtäväksi. Heidän oli vaadittava sukupuolten koulutuksellista ja oikeudellista tasa-arvoa sekä pyrittävä laajentamaan poliittisia vaikutusmahdollisuuksiaan. Tavoitteena oli vakiinnuttaa sukupuolen mukainen elämämpiirijako koko yhteiskuntakoneistossa. Poliitikassa toimiessaan eliitin naisten oli keskityttävä *yhteiskunnallisen äitiyden* ideaan sopiville toimintasektoreille. Näitä olivat muun muassa erilaiset kasvatukseen ja koulutukseen liittyvät kysymykset sekä sosiaalinen lainsäädäntötyö. Yläluokkaiset suffragetit eivät siis pyrkineet sukupuolten absoluuttiseen tasa-arvoon edes oman yhteiskuntaryhmänsä sisällä. He halusivat myös rajata poliittisen vaikuttamisen

¹³⁰ Kun naisten virkakelpoisuutta koskevaa lakiesitystä käsiteltiin vuonna 1925 eduskunnassa, kokivat naiskansanedustajat asian kuuluvan yksinomaan porvarisnaisten toimintakenttään. Tähän viittasi puheenvuorossaan muun muassa sosiaalidemokraattien Miina Sillanpää. Sen sijaan työläisnaisia ja -lapsia, köyhyyttä ja heikkoja työoloja koskevat eduskunta-aloitteet kuuluivat työläisnaisedustajien toimenkuvaan. Yhteiskuntaluokka määritti siis mielenkiintoisella tavalla naisedustajien toimialoja. Lähteenmäki 2006, 120.

¹³¹ Luokkaero näkyi myös yleisemmässä naisten työssäkäynnistä käydyssä keskustelussa. Porvarillinen naisasialiike halusi ylä- ja keskiluokan naisille oikeuden ansiotyöhön tietyillä aloilla. Liike pyrki kuitenkin samalla sulkemaan työläisnaiset palkkatyön ulkopuolelle. Kodin ulkopuolella työskentelevien työläisvaimojen väitettiin altistavan lapsensa moraallittomuudelle ja laiminlyöväen kodinhoitovelvollisuutensa. Työläisäitien tulisikin pysyä kotona, jotta lapset eivät ajautuisi heitteille. Naisten työssäkäynti uhkasi viime kädessä hajottaa koko työläisperheen, väittivät porvarisnaiset. Räisänen 1995, 44.

mahdollisimman pitkälle juuri eliitin naisten etuoikeudeksi. Tällaista ajattelua edustivat esimerkiksi naisasiajärjestöt, joiden jäsenet olivat yleensä korkeasti koulutettuja ja yläluokkaisia.¹³²

Kuvassa 10 viitataan naisten koulutusmahdollisuuksiin ja virkakelpoisuuteen. Tässä *Fyrenissä* keväällä 1899 julkaistussa pilapiirroksessa kuvataan kolmen yläluokkaisen henkilön kohtaamista. Henkilöiden luokka-aseman voi jälleen päätellä heidän vaatuksestaan. Toisella herroista on päässään yleisesti yläluokkaisuuteen yhdistetty silinterihattu. Myös naisen sulkahattu ja takin hieno kaulus henkivät tiettyä elitismiä. Silinterihattuinen mies ja nainen voisivat olla isä ja tytär. Tämän puolesta puhuu ainakin piirroksen kuvatekstissä käytetty sana *fröken*, joka tarkoittaa suomeksi neitiä. Näin ollen nämä kaksi henkilöä eivät ole ainakaan aviopari. Toinen, myös yläluokkaiseksi tunnistettava mieshahmo kysyy neidiltä, joko tämä on saanut vapautuksen sukupuolestaan. Neiti vastaa kieltävästi ja toteaa kuuluvansa vielä kauniiseen sukupuoleen.¹³³ Hänen vastauksensa toi siis jälleen esiin eliitin perinteisen käsityksen, jonka mukaan nainen oli lähinnä vain kaunis koriste. Piirroksen pääsanoma oli kuitenkin toisaalla. Siinä viitattiin järjestelmään, jossa naisen oli haettava erivapaus sukupuolestaan, jos hän aikoi suorittaa ylioppilastutkinnon, hakeutua varsinaisiin yliopisto-opintoihin tai saada akateemista tutkintoa vaativan viran. Käytännöstä luovuttiin koulutusjärjestelmän osalta vuonna 1901, mutta virkakelpoisuuden rajoitukset jäivät voimaan. Vasta vuonna 1926 naiset saivat kelpoisuuden valtion virkaan.¹³⁴

KUVA 10.

Lähde: Fyren 11.3.1899

¹³² Sulkunen 1987, 165–167; Marakowitz 1996, 61.

¹³³ Ks. kuva 10.

¹³⁴ Naisten virkakelpoisuuden eduskuntakäsittelystä ks. esim. Lähteenmäki 2006, 118–120. Suomen ensimmäinen naisylioppilas Maria Tschetschulin suoritti ylioppilastutkinnon nimenomaan erivapausmenettelyä hyödyntäen vuonna 1870. Seuraavana vuonna sukupuolten tasa-arvoinen opiskeluoikeus toteutui yliopiston lääketieteellisessä tiedekunnassa. Ennen kuin naisten oikeus yliopisto-opintoihin toteutui vuonna 1901, asiasta jätettiin valtiopäiville useita anomuksia. Samanlainen anomuskierros koettiin myös, kun naisten virkakelpoisuuden laajentamista käsiteltiin vuosien 1907–1917 valtiopäivillä. Räisänen 1995, 43.

Nähdäkseni erivapausmenettelyä pidettiin kuvassa 10 naurettavana. Piirros myötäili *hierarkkisen sisaruuden* järjestelmään sisältynyttä ajatusta, jonka mukaan korkeampi koulutus ja virkaura oli avattava yläluokan naisille. Tällaisiin uudistuspyrkimyksiin suhtauduttiin pilapiirroksissa kuitenkin myös kriittisesti. Esimerkiksi kuvassa 11 pilkataan asianajajanaisen hahmon kautta naisten pyrkimystä päästä virkauralle. Asianajaja pitää kuvan keskellä puhetta sormi pystyssä. Hänen molemmilla puolillaan istuu kaksi naishahmoa, jotka voisivat olla esimerkiksi kirjureita. Pilapiirroksen ainoa mieshahmo on syytetty, joka istuu asianajajan pöydän edessä selkä katsojaan päin. Piirroksen otsikosta käy ilmi, että se kuvaa tulevaisuutta, jolloin asianajajanvirka on avautunut myös naisille. Se on julkaistu *Velikullassa* vuonna 1901 eli samana vuonna, jolloin naiset saivat oikeuden yliopisto-opintoihin ilman erivapausmenettelyä.¹³⁵

KUVA 11.

Nainen asianajajana oikeudessa.

Tulevaisuuden kuva.

— Hyvät herrat! Päämieheni on nyt katunut sekaantumistaan häväistykseen, johon hän joutui kokemattomuutensa takia. Oikeastaan on hän hyvin hyväsydäminen mies. Pieni esimerkki: Kun hän ei ole tilaisuudessa maksamaan minulle asianajopalkkaani, tarjoaa hän minulle mitä hänellä on: kätensä ja sydämensä. Eikö tämä selvästi todista hänen osanottavaista sydäntään ja puollusta hänen vapauttamistaan!

Lähde: Velikulta 27.6.1901

¹³⁵ Ks. kuva 11.

Todennäköisesti kuvan 11 pilapiirros liittyikin keskusteluun, jonka oli virittänyt väittely naisten akateemisesta kelpoisuudesta. Pitikö akateemisesti koulutetuilla naisilla olla pääsy myös virkoihin? Tähän piirros antoi kieltävän vastauksen nauraessaan asianajajanaisen tunteellisuudelle. Nainen pyrki saamaan päämiehensä vapaaksi vetoamalla tämän hyväsydämisyyteen. Syytetyllä miehellä ei ole ollut varaa maksaa asianajajalle rahalla, joten hän on luvannut tälle kätensä ja sydämensä. Henkilökohtaiset tunteet hämärtävät asianajajanaisen tajunnan eikä hän näin ollen pysty tekemään järkeviä päätöksiä. Piirros viittasi taas sukupuolieroon samaistuvaan tunne-järki vastakkainasetteluun. Oikeudessa toimiminen vaati kylmää ja järkevää harkintaa, joka oli ominaista vain miehille. Herkkien ja tunteellisten naisten oli parempi pysyä pois oikeuslaitoksen palveluksesta.¹³⁶

Suhtautuminen naisten havittelemiin yliopisto-opintoihin ja virkauraan oli siis myös *Fyrenin* ja *Velikullan* sivuilla kahtalaista. Yleisellä tasolla näitä yläluokan naisten emansipaatiopyrkimyksiä kannatettiin, mutta heidän ei ollut sopivaa laajentaa toimintaansa perinteiselle miehisen vallan alueelle, kuten oikeudenkäyttöön. Edellistä suhtautumistapaa edusti kuva 10, jälkimmäistä taas kuva 11. *Velikullan* piirroksesta välittyvä katsantokanta kertoi ehkä osaltaan pilapiirrokskulttuurin miehisydestä. Kaikki käsittelemissäni pilalehdissä tutkimusaikana työskennelleet pilapiirtäjät olivat miehiä.¹³⁷ Toisaalta tuskin eliitin ja ylemmän keskiluokan naiset itsekään olisivat hurranneet asianajajina toimiville sisarilleen. Pitihän näiden hyväosaisten naisten *hierarkkisen sisaruuden* ihanteen mukaisesti ottaa julkinen virkanaisen ura haltuun vain perinteisen äitiroolinsa puitteissa. Miehinen asianajajan ammatti ei edustanut millään tavalla tällaista *yhteiskunnallista äitiyttä*. Usein väitettiin, että miesten hallitsemille aloille tunkeutuessaan naiset kadottivat äidillisen perusolemuksensa, jota luonnehti herkkyyden ja tunteellisuuden ohella vahva empatiakyky. Heistä tuli tällöin miesten kaltaisia kovia ja kylmiä järkiolentoja.¹³⁸ Kuvassa 11 tällaista kehitystä ei ollut tapahtunut, mikä teki piirroksen naisesta epäluotettavan asianajajan.

¹³⁶ Laki- ja talousasiat nähtiin myös myöhemmin eduskuntatyössä vain miehille soveltuviksi toimialoiksi. Tästä kertoi osaltaan se, ettei muun muassa eduskunnan laki- ja talousvaliokunnassa sekä pankkivaliokunnassa ollut vuosina 1907–1917 yhtään naista. Sen sijaan naiskansanedustajat ottivat erilaiset sosiaaliset kysymykset erikoisalakseen. Tämä heijasteli naisten aiempaa yhteiskunnallista toimintaa. Ylempien yhteiskuntaryhmien naiset olivat toimineet 1800-luvun puolivälistä alkaen ompeluseuroissa ja hyväntekeväisyisyhdistyksissä, joiden kautta he olivat jakaneet avustuksia huono-osaisille sekä perustaneet köyhäinkouluja ja lastenkoteja. Hoito- ja huoltotehtävät koettiin tämän perinteen mukaisesti naisten omimmaksi toimintakentäksi sekä kotona että yhteiskunnassa. Ollila 1993, 53–54.

¹³⁷ Ks. alaluku 2.3. Suomen ensimmäinen naispilapiirtäjä oli ruotsalainen Signe Hammarsten-Jansson (1882–1970), joka aloitti uransa Suomessa vuonna 1916. Hän käytti nimimerkkiä Ham ja piirsi pääasiassa vuosina 1923–1953 ilmestyneeseen ruotsinkieliseen pilalehteen *Garmiin*. Hänen tyttärensä muumi-hahmojen kehittäjänä tunnettu Tove Jansson (1914–2001) piirsi sivutyönään myös pilapiirroksia. Signen ja Toven pilapiirtäjänurista tarkemmin ks. esim. Ylönen 2001, 171–175.

¹³⁸ Tällaiset käsitykset kumpusivat osaltaan J. V. Snellmanin sukupuoliteoreettisista pohdintoista. Snellman ajatteli, että miehen tavoin koulutetusta ja miehelle tarkoitetuissa työtehtävissä toimivasta naisesta tuli ennen pitkää olemukseltaan

Velikullan pilapiirroksen asianajajanaisen tilanne oli siis tietyssä mielessä paradoksaalinen. Toisaalta piirroksessa kritisoitiin sitä, että hän oli astunut pois naiselle sopivasta äidillisen kasvattajan roolista. Hän kuitenkin toi empaattisen ihannevaimon ja –äidin ominaisuudet mukanaan kodin ulkopuoliseen työelämään. Tämäkin aiheutti ongelmia, sillä asianajajana hänen olisi pitänyt tehdä päätöksiä järkensä ohjaamana, mikä ei piirroksen mukaan ollut mahdollista naiselle. Lakiasioiden parissa työskentelevältä naiselta vaadittiin ominaisuuksia, jotka eivät kuuluneet naisen perusolemuksen. Nainen ei saanut, eikä hän voinutkaan, muuttua miehen kaltaiseksi. Kuvan 11 pilapiirros pyrkiin kenties osoittamaan, että asianajajan ammatti oli naiselle täysin mahdoton. Piirroksessa tuli selkeästi esiin miehisen vallan näkökulma, jonka mukaan tietyt ammatit olivat aina ja ikuisesti soveltuvia vain miehille.

Edellä analysoimissani *Fyrenin* ja *Velikullan* pilapiirroksissa aiheiden käsittely oli selkeästi sukupuolijakoista. Piirrokset kommentoivat käsityksiä siitä, mihin nainen oli soveltuva ja mihin taas ei. Näkökulma sopi hyvin näille kahdelle pilalehdelle, koska ne edustivat kaupunkien hyväosaisen väestön ajatuksia maailmanmenosta. Naisten yliopisto-opintojen tai virkakelpoisuuden pohtiminen ei yksinkertaisesti ollut relevanttia köyhemmille ihmisille, minkä vuoksi niitä ei käsitelty esimerkiksi työväenliikkeen *Kurikassa*. Kuvissa 10 ja 11 otettiin kantaa nimenomaan sukupuolten toimintakenttiin. Tämä olikin nähdäkseni näiden kahden pilapiirroksen olennaisin piirre, jos asiaa katsotaan eri pilalehtien vertailun näkökulmasta. Sukupuolten toisistaan poikkeavat toimintakentät olivat piirrosten pääaiheina oikeastaan vain *Fyrenissä* ja *Velikullassa*. Muiden tutkimuksessa mukana olevien pilalehtien piirroksissa jako naisen yksityiseen ja miehen julkiseen elinpiiriin tuli kyllä esiin vaikkapa aihevalinnoissa, mutta siihen ei suoranaisesti otettu kantaa. Päähuomio kiinnitettiin esimerkiksi kodin sisäisiin valtahierarkioihin, joita toki kommentoitiin myös *Fyrenin* ja *Velikullan* sivuilla. Poikkeuksen tähän muodostivat naisten poliittista osallistumista käsittelevät pilapiirrokset, joissa sukupuolten toimintakentät olivat lehdestä riippumatta kritiikin ytimessä.

Vahvasti yleistäen voidaan ehkä todeta, että *Fyren* ja *Velikulta* edustivat pilapiirroksissaan selkeimmin sukupuolijakoista *kaksijakoisen kansalaisuuden* ihannetta. Sen sijaan luokkajako löi leimansa *Kurikan* naisten toimintaa kuvaaviin pilapiirroksiin. Epäoikeudenmukaisen kohtelun uhriksi joutuivat lehden sivuilla nimenomaan työläisnaiset, eivätkä naiset muodostaneet mitään yhtenäistä sukupoleensa samaistuvaa intressiryhmää. *Kurikassa* kuvattiin paljon julkisia

miehekäs. Hän ei enää ehtinyt hoitamaan äidin ja perheenemännän rooliaan näiden tehtävien edellyttämällä antaumuksella. Tämä oli Snellmanin mielestä äärimmäisen vahingollista. Hän samaisti porvarillisen perheen ilmentämän sukupuolieron myös sivistykseen. Naiset olivat henkisiltä ja fyysisiltä ominaisuuksiltaan miesmäisiä juuri sivistymättömien kansojen ja alimpien yhteiskuntaluokkien keskuudessa. Jalava 2006, 10.

mielenosoituskulkueita, joiden johdossa oli voimaa uhkuva työläisnaishahmo. Toisaalta kotiympäristössä toimivat köyhälistön naiset nähtiin lehden pilapiirroksissa lähinnä luokka- asemensa vuoksi alistetun palvelijattaren roolissa. Naisen toimintakenttä vaikutti siis siihen, millaisena hänet esitettiin. Kotien seinien suojissa työläisnaisia sorrettiin, mutta julkisessa tilassa he saattoivat astua poliittisten mielenilmausten eturiviin. Tällaisen jaottelun kautta haluttiin todennäköisesti luoda mielikuvaa työväenluokasta edistyksellisenä poliittisena voimana. Ehkä taustalla vaikutti myös sosialistinen, sukupuolten tasa-arvoa ihanteenaan pitävä ideologia. Oman luokkansa sisällä työläisnaisilla olisi mahdollisuus jopa johtaa yhteiskunnallis-poliittista toimintaa julkisessa tilassa. Pilapiirroksiset pyrkivät näin vahvistamaan työläisnaisten, mutta ehkä ensisijaisesti koko työväenluokan itsetuntoa.

Nähdäkseni yksikään tutkimistani pilalehdistä ei kuitenkaan kuvannut naisia vain puhtaasta luokka- tai sukupuolinäkökulmasta. Sekä katsantokanta että kritiikin kohde vaihtelivat ajankohdasta ja poliittisista voimasuhteista riippuen. Tämä tuli esiin erityisesti *Tuulispään* ja sen edeltäjän *Matti Meikäläisen* kohdalla. *Matti Meikäläinen* kuvasi naiset vielä varsin yhtenäisenä, sukupuoleensa samaistuvana joukkona, jonka jäsenille oli ominaista esimerkiksi tunteellisuus. Lehden pilapiirroksissa naiset pohtivat lähinnä rakkauselämän iloja ja suruja. He eivät ottaneet kantaa miesten hallitsemaan ”vakavaan” politiikkaan, vaan keskittyivät ”kevyempiin” tunne-elämän kiemuroihin. Tällainen ajatus tulee esiin esimerkiksi kuvan 12 pilapiirroksessa. Siitä välittyvän käsityksen mukaan naisten ei tarvitse harkita kovin tarkasti sitä, mitä kirjoittavat esimerkiksi henkilökohtaisiin kirjeisiinsä. Heidän ajatuksillaan ja tunteillaan ei joka tapauksessa ole yhteiskunnallista merkitystä. Naisten elämä on piirroksen mukaan lähinnä vain kevyttä saippuakuplien puhaltelua. Sen sijaan miesten on punnittava huolellisesti sanojaan, koska niillä voi olla vaikutusta myös oman perheen ulkopuolella. Kuvassa 12 mies pohtiikin, miten jälkimaailma tulee suhtautumaan hänen kirjeessä kirjoittamiinsa ajatuksiin. Miehen tuleva suurmiesasema velvoittaa häntä osaltaan tällaiseen pohdintaan, mikä ilmenee piirroksen otsikosta.¹³⁹

¹³⁹ Ks. kuva 12.

Suuren miehen alku.

Elsa: Mutta kylläpä sinä istut ja tihraat yhtä kirjettä! Minä kirjoittaisin tuolaisen viidessä minuutissa.

Leo: Niin sinä, mutta minun pitää myös ajatella sitä, miten elämäkertani kirjoittajat ja jälkimaailma tulevat kirjeitäni lukemaan ja punnitsemaan.

Lähde: Matti Meikäläinen 22.7.1898

Naisia kritisoitiin *Matti Meikäläisen* pilapiirroksissa jonkin verran myös luokka-aseman perusteella. Kritiikki kohdistui tällöin alimpien yhteiskuntaryhmien naisiin. Tämä heijasteli fennomaanisen kansanvalistustyön hierarkkista perusrakennetta, jonka mukaan rahvasta oli kasvatettava suomenmielisen sivistyneistön tiukassa otteessa.¹⁴⁰ Tällainen hierarkkinen ote leimasi myös *Matti Meikäläistä* seuranneen *Tuulispään* alkuvaiheen pilapiirroksia. Kotona mies kasvatti naista ja yhteiskunnan tasolla sivistyneistö antoi ohjeita ja määräyksiä kansalle. *Tuulispään* suhtautumistapa kuitenkin muuttui, kun poliittiset voimasuhteet järkkäyivät vuoden 1905 suurlakon jälkimainingeissa. Lakon jälkeen lehden pilapiirtäjien hampaisiin joutuivat ennen kaikkea hienostelevat ja ylimieliset yläluokan naiset.¹⁴¹ *Tuulispään* taustalla vaikuttanut Suomalainen puolue haki näin tukea poliittista painoarvoaan voimakkaasti kasvattaneista kansannaisista. Ainakin tässä tapauksessa poliittisten voimasuhteiden muutokset näkyivät siis suoraan siinä, miten naisia kuvattiin, ja mitkä naisryhmät joutuivat ensisijaisesti pilapiirroskritiikin kohteeksi.

¹⁴⁰ Sulkunen 1986, 60–67; Sulkunen ja Alapuro 1987, 144. Tarkastelen fennomaanien kansanvalistusprojektin luonnetta tarkemmin raittiuskysymystä käsittelevässä viidennessä pääluvussa.

¹⁴¹ *Tuulispään* kritiikki kohdistui eliitin naisiin esimerkiksi kuvissa 1 ja 2, joita olen analysoinut edellä luvussa 3.1.

Voitaisiin ehkä sanoa, että Suomalaisen puolueen pilalehdissä esitetty kritiikki muutti tutkimusajan kuluessa painopistettään. *Matti Meikäläisen* naisten sukupuolta painottaneesta otteesta siirryttiin *Tuulispäässä* suurlakon jälkeen naiskysymyksen entistä luokkajakoisempaan käsittelyyn. Muutoksesta huolimatta sukupuoli vaikutti edelleen siihen, millä areenoilla ja missä tehtävissä naiset pilapiirroksissa toimivat. Tässä suhteessa sukupuolen merkitys säilyi koko tutkimusajan suurena kaikissa tutkimissani pilalehdissä. Suhtautuminen naisten toimintaan saattoi vaihdella hyvinkin voimakkaasti pilalehdestä riippuen, mutta naisten toimintakentät olivat kaikissa lehdissä pitkälti samoja. Käsittääkseni tämä kertoi siitä, että *kaksijakoisen kansalaisuuden* ihanne alkoi voittaa kannatusta yhteiskuntaluokasta riippumatta. Siveän ja raittiin kodin hengettären rooli löi leimansa myös pilapiirrosten naisiin.

4. Siveellisyysskysymys – jakautuneen yhteiskunnan kirkas peili

4.1 Moraalireformi siveellisen epätasa-arvon esiin nostajana

Siveellisyyteen ja siveettömyyteen liittyvistä kysymyksistä keskusteltiin vilkkaasti suomalaisen kansalaisyhteiskunnan ottaessa ensiaskeleitaan 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Tähän keskusteluun osallistuivat innokkaasti monet keski- ja yläluokan naiset, jotka toimivat aktiivisesti moraalireformistisessa liikkeessä. Liikkeen ihanteita ajamaan oli vuonna 1880 perustettu Suomen Siveellisyyssseura, joka tunnettiin paremmin Federaation nimellä. Moraalireformistien tavoitteena oli päästä eroon sukupuolijakoisesta kaksinaismoraalista, joka piti miesten siveettömyyttä luonnollisena. Sekä miehiltä että naisilta oli vaadittava kaiken seksielämän avioliittoon rajaavaa absoluuttista sukupuolimoraalia. Moraalireformi oli suunnattu ennen kaikkea ohjesääntöistä prostituutiota vastaan, joka asetti miehet ja naiset epätasa-arvoiseen asemaan lain edessä. Siveettömyydestä epäillyt naiset oli alistettu säännöllisille terveystarkastuksille, jotka lääkärit suorittivat poliisipäällikön määräyksestä. Tarkastukset eivät kuitenkaan ehkäisseet sukupuolitautilien leviämistä, kuten oli tarkoitus, sillä prostituoitujen palveluja käyttäviä miehiä ei velvoitettu minkäänlaiseen terveystarkastukseen.¹⁴²

Suomen Federaatio oli osa kansainvälistä moraalireformistista liikettä, jonka päätavoitteena oli ohjesääntöisen prostituution lakkauttaminen. Tämän tavoitteen puolesta tehty työ sai alkunsa Englannissa 1870-luvun alussa pastorinrouva Josephine Butlerin aloitteesta. Naisten ja miesten

¹⁴² Markkola 2002, 165–169, 193.

siveellistä tasa-arvoa ajanut liike kansainvälistyi nopeasti ja vuonna 1875 aika oli kypsä kansainvälisen Federaation perustamiselle. Kaksi vuotta myöhemmin Genevessä pidettiin ensimmäinen kansainvälinen prostituutiokysymykseen keskittynyt konferenssi, jossa käsiteltiin asian yhteyksiä muun muassa kansantalouteen, terveydenhuoltoon ja lainsäädäntöön. Prostituutio koettiin siis eri maissa ongelmaksi, jolla oli laaja-alaista yhteiskunnallista merkitystä. Moraalireformistit korostivat erityisesti siveysasian tiukkoja sidoksia raittiuteen. Kohtuuton alkoholinkäyttö yhdistettiin yleisesti seksuaalisen itsehillinnän pettämiseen. Moraalireformin ja raittiuskysymyksen yhteys tuli selkeästi näkyviin esimerkiksi kansainvälisen Valkonauha-järjestön¹⁴³ toiminnassa. Järjestö kytki ohjelmassaan yhteen ehdottoman raittiuden, siveellisyyden ja muut kristilliset hyveet. Suomessa Valkonauha aloitti toimintansa 1900-luvun alkuvuosina. Täällä järjestö keskittyi erityisesti siveellisyyskysymykseen, koska raittius oli jo saanut vahvat puolestapuhujansa muun muassa työväenliikkeestä ja raittiusyhdistyksistä. Näin ollen raittiusasian parissa ei ollut enää tilaa uudelle toimijalle.¹⁴⁴

Moraalireformin edistämisessä kunnostautuivat lähinnä papit ja lääkärit puolisoineen. Suomen Federaation perustajiksi on eri lähteissä mainittu joko lääkärinrouva Constance Ekelund tai Sipoon kirkkoherra F. W. Fredrikson. Molemmat olivatkin aloitteellisia yhdistyksen perustamisessa. Fredrikson perusteli moraalireformia puoltavaa kantaansa sillä, että ohjesääntöinen prostituutio tuhosi ennen pitkää kansalaisten siveellisyydentajun. Prostituoitujen toimivat esivallan suojeluksessa, mikä sai ammatin näyttämään lailliselta elinkeinolta. Lisäksi järjestelmä kohteli naista ja miestä eri tavoin, mikä oli epäoikeudenmukaista. Ohjesääntöisyys siis aiheutti Fredriksonin ja hänen moraalireformia kannattaneiden kollegoidensa silmissä eräänlaista moraalivajetta. Toisaalta hän vetosi myös terveydellisiin seikkoihin. Sukupuolitaudit eivät olleet vähentyneet, koska pakolliset terveystarkastukset koskivat vain prostituoituja, eivät heidän miesasiakkaitaan. Todennäköisesti juuri tällaiset terveydelliset perusteet vaikuttivat siihen, että myös jotkut lääkärit tukivat intomielisesti moraalireformia.¹⁴⁵

Lääkärit ja papit eivät kuitenkaan seisonet yhtenäisessä rintamassa moraalireformin takana. Monet lääkärit epäilivät, että prostituoitujen pakollisista terveystarkastuksista luopuminen lisäisi sukupuolitauti esiintymistä. He eivät uskoneet moraalireformistien ihanteelliseen haavekuvaan maailmasta, jossa sukupuolitauteja ei olisi esiintynyt lainkaan. Papiston vanhoillisin osa puolestaan

¹⁴³ Järjestön nimi johtui sen tunnuksena olleesta valkoisesta nauharuusukkeesta. Markkola 2002, 189.

¹⁴⁴ Markkola 2002, 169–173, 189–193.

¹⁴⁵ Markkola 2002, 166–168, 173–174.

vastusti reformia lähinnä siksi, koska se kytkeytyi tiiviisti kristilliseen naisasialiikkeeseen. Naisasia ei näiden kirkonmiesten mielestä itse asiassa voinut olla luonteeltaan kristillistä. Naisasianaiset pyrkivät näet pohjimmiltaan kumoamaan Jumalan säätämän yhteiskunnallisen järjestyksen. Näin väitti esimerkiksi Gustaf Johansson¹⁴⁶, joka toimi uransa aikana sekä Kuopion piispana että myöhemmin myös arkkipiispana. Hänen mukaansa kaikentyyppinen naisten yhteiskunnallinen toiminta muodosti siveettömyyttä edistävän perusvoiman. Naisten vaatimukset äänioikeudesta tai aviopuolisoiden tasa-arvoisuudesta lain edessä olivat ristiriidassa pyhän, jumalallisen maailmanjärjestyksen kanssa. Vaatimusten hyväksyminen olisi Johanssonin mielestä johtanut siihen, että naisen edustama aisti-ihminen olisi saanut yliotteen miehen edustamasta henki-ihmisestä. Hän siis vastusti naisemansipaatiota käyttäen varsin perinteistä ajattelumallia, joka samaisti sukupuolieron luonto-kulttuuri erotteluun. Nainen edusti aisteihin ja vaistoihin samaistuvaa luontoa, kun taas ajatteluun ja henkisyysyteen liitetty kulttuuri oli miesten aluetta.¹⁴⁷

Siveellisyyden edistäminen leimautui naisasialiikkeen toiminnan kautta naisten hallitsemaksi asiaksi. Sukupuoli ei kuitenkaan ollut ensisijainen moraalireformisteja määrittänyt tekijä. Paremmen moraalin puolesta kamppailivat rinta rinnan sekä miehet että naiset. Sukupuolta olennaisempaa olikin nähdäkseni siveellisyykeskustelussa näkynyt selvä luokkahierarkia. Lähinnä kaupunkien keski- ja yläluokkaa edustavat moraalireformistit käyttivät hoivaavaa valtaansa¹⁴⁸ nostaakseen ”langenneita” työväenluokan naisia siveettömyyden kiroista. Moraalireformistien puheissa prostituoidut kuuluivat lähes aina köyhälistöön. Toki reformin kannattajat myönsivät myös yläluokan keskuudessa olevan siveettömyyttä, mutta tällä he viittasivat enimmäkseen ilotyttöjen yläluokkaisiin miesasiakkaisiin. Todellisuudessa osa Helsingin prostituoiduista harjoitti ammattiaan keskustan hienoissa bordelleissa, jotka toimivat usein hienostoravintoloiden yhteydessä. Antti Häkkisen tutkimusten mukaan varsinkin monet Ruotsista Helsinkiin tulleista prostituoiduista olivat lähtöisin keski- tai jopa yläluokkaisista perheistä.¹⁴⁹ Ehkä moraalireformistit eivät halunneet tuoda

¹⁴⁶ Gustaf Johansson (1844–1930) toimi vuoteen 1884 asti dogmatiikan ja siveysopin professorina. Tämän jälkeen hänet nimitettiin ensin Kuopion piispaksi ja lopulta vuonna 1899 arkkipiispaksi. Johanssonin mukaan kirkko ei saanut sekaantua maalliseen toimintaan, koska se oli yksinomaan Jumalan sanan varaan rakentunut yhteisö. Ks. Johanssonin lyhyt henkilöesittely esim. teoksesta Heinen ja Heikkilä 1996, 200.

¹⁴⁷ Markkola 2002, 179–181; Palin 1998, 117.

¹⁴⁸ Markkola kuvaa käsitteellä hoivaava valta yhtä tapaa osoittaa kristillistä lähimmäisenrakkautta. Hänen mukaansa tällaista valtaa käyttivät 1800-luvun lopulla kristillissosiaaliseen työhön osallistuneet naiset ja miehet. Mielestäni käsite luonnehtii hyvin hierarkkisen kansankasvatus tai –valistustyön luonnetta. Jotkut ihmiset kokivat, että heillä oli oikeus valvoa ja kasvattaa muita. Nämä kansankasvattajat asettivat itsensä hierarkkiseen valta-asemaan paitsi uskonnollisen vakaumuksensa myös luokka-asemansa perusteella. Vähäosaisten auttamiseen sisältyi siis lähes aina vallankäyttöä. Auttajat olivat yhteiskunnan hierarkiassa autettavien yläpuolella, mitä nähdäkseni ilmentää laajasti ymmärrettyinä myös käsite hoivaava valta. Markkola 2002, 20.

¹⁴⁹ Häkkinen 1995, 116–117.

esiin eliittiprostituoitujen olemassaoloa, koska se olisi asettanut outoon valoon keski- ja yläluokkaisten naisten aseman absoluuttisen sukupuolimoraalin ihanteellisina esikuvina.

Moraalireformin virittämänä siveellisyys muodostui keskeiseksi teemaksi myös 1800- ja 1900-luvun vaihteen pilapiirroksissa. Piirroksissa kritisoitiin sekä liian tiukoiksi miellettyjä siveellisyysihanteita että siveettömyyttä. Siveellisyys- ja moraalikysymyksiä käsittelevät pilapiirroukset kohdistuivat ensisijaisesti naisiin. Uskonnolla oli näissä piirroksissa usein merkittävä rooli. Arvostelu sai pontimensa ennen kaikkea naisten luokkataustasta, mutta joskus kritiikin ytimessä oli myös sukupuoli. Palvelijattaren ammatti oli vahvasti esillä siveellisyyskysymystä kommentoivissa pilapiirroksissa, mikä vain korosti moraalikäsitusten hierarkkista luokkajakoisuutta. Joskus piirroksissa viitattiin suoraan prostituutioon. Tällöin kuvallinen satiiri palveli yleensä poliittista valtakamppailua. Poliittiset vastustajat haluttiin leimata moraaliltaan epäilyttäviksi henkilöiksi, jotka olivat sekaantuneet tavalla tai toisella seksibisnekseen. Poliittisuus olikin luonteenomaista pilapiirroksille, joissa käsiteltiin moraalireformin esiin nostamia ongelmia.

4.2 Sukupuolijakoinen siveellisyys

Velikullassa keväällä 1904 julkaistussa pilapiirroksessa kaksi naista keskustelelee ihmisten syntisyydestä. Tässä kuvassa 13 nähtävässä piirroksessa on muutamia viittauksia kristinuskoon. Ensinnäkin piirroksen kuvatekstissä käytetään synnin käsitettä, mikä vie lukijan ajatukset uskontoon. Lisäksi molempien naisten pään päällä on sädekehä. Tämä symboli on perinteisesti edustanut kristityille viattomuutta ja pyhyttä. Toisella naisista on kädessään kristinuskon pyhä kirja Raamattu. Naiset päivittelevät ihmisten syntisyyttä ja toteavat, että jos ihmiskunta ei tee parannusta, he tulevat olemaan ainoat enkelit taivaassa.¹⁵⁰ Piirros viittaa siis myös eräänlaisen ”toisen todellisuuden” olemassaoloon, jota kristinuskossa edustaa taivas ja sen vastakohta helvetti. Sekä kuvallisen että sanallisen ilmaisun kautta työntyy esiin maailma, jossa uskonnolla oli paljon nykyistä suurempi merkitys. Uskonto löi 1800- ja 1900-luvun vaihteessa leimansa varsinkin keski- ja yläluokan naisten yhteiskunnalliseen toimintaan. Näiden naisten maailmankuva oli erittäin kaukana nyky-Suomen vahvasta sekulaarisuudesta. Taustalla vaikutti myös porvarillisen naisliikkeen voimakas kytkeytyminen kristinuskoon.¹⁵¹

¹⁵⁰ Ks. kuva 13.

¹⁵¹ Markkola 2002, 16, 22–23.

Kuvassa 13 kritiikki kohdistui nähdäkseni ennen kaikkea naisten tiukkaan uskonnollisuuteen ja tekopyhyteen. Piirroksen naiset pitivät itseään täysin synnittöminä, joten heillä oli oikeus kauhistella ympäröivän maailman moraalista rappiota. He näkivät syntiä kaikkialla muualla paitsi itsessään. Ehkä kritiikin kärki olikin suunnattu moraalireformistinaisiin, joiden katsannossa synti usein samaistui siveettömyyteen. Siveettömiä olivat sekä monet miehet että ”langenneet” työväenluokan naiset, kun taas reformia kannattaneet hyväosaiset naiset olivat omasta mielestään siveellisesti ihanteellisen puhtaita.¹⁵² Juuri reformistinaisten omahyväisyys ja ylemmydentunne toimivat todennäköisesti kuvan 13 ensisijaisina motivoijina. Piirros pyrki herättämään kysymyksen, voiko ihminen itse määritellä itsensä synnittömäksi. Eikö tämän pitäisi olla Jumalan tehtävä? Ihanteellisuuttaan korostaneet reformistinaiset olivatkin kenties kaikkein suurimpia synnintekijöitä, kun he asettivat itsensä Jumalan asemaan.

KUVA 13.

— Kyllä ihmiset ovat niin syntisiä, että — — —
 — Joo, oikeen hirvittää — — —
 — Niin, jos ihmiskunta ei paranna itsensä, tu-
 lemme me molemmat olemaan ainoat enkelit taivaassa.

Lähde: Velikulta 7.4.1904

¹⁵² Markkola 2002, 11–15.

Velikullan pilapiirroksessa kritiikin ytimessä oli siis naisten kristillinen uskonnollisuus. Heidän luokka-asemaansa ei juuri kiinnitetty huomiota, vaikka se tulikin esiin pukeutumisen kautta. Molemmilla naisilla oli päässään hattu, joten he eivät kuuluneet ainakaan köyhimpään väestönsaan. Nimenomaan naisten vahva kristillisuus ja keski- tai yläluokkainen asema yhdistivät heidät moraalireformisteihin. Kristillishenkinen naisasia ja siveellisyysvaatimukset keitoutuivat yhteen varsinkin Suomen Naisyhdistyksen toiminnassa. Järjestön sääntöjen kuudes pykälä viittasi selkeästi moraalireformiin: ”Niin laissa kuin tavoissa samat siveellisuuden vaatimukset mieheltä kuin naiselta; kannatusta federatsioonin pyrintöille.”¹⁵³ Naisyhdistys siis kannatti moraalireformia ajavan Federaation tavoitteita. Sukupuolijakoisesta kaksinaismoraalista oli päästävä eroon ja ohjesääntöinen prostituutio oli lakkautettava. Vuonna 1884 perustetun järjestön jäsenet olivat lähinnä Suomalaisen puolueen tukijoita, kun taas vuonna 1892 toimintansa aloittanut Naisasialiitto Unioni veti puoleensa erityisesti nuorsuomalaisia naisasianaisia.¹⁵⁴

Kuvan 13 pilapiirros liittyi todennäköisesti osaltaan myös puolueryhmien keskinäiseen poliittiseen kamppailuun. Suomen Naisyhdistyksen toiminnan kautta moraalireformistit samaistuivat ainakin jossain määrin Suomalaiseen puolueeseen, joka oli *Velikullan* taustaryhmän nuorsuomalaisten paha poliittinen kilpailija. Koko nuorsuomalainen liike oli alun perin muotoutunut nimenomaan Suomalaisen puolueen sisäiseksi oppositioryhmäksi. Näiden kahden ryhmän edustama arvomaailma erosi monessa kysymyksessä toisistaan. Suomalaisen puolueen kannattajat tukivat perinteistä suomalaiskansallista kristillisyyttä, kun taas nuorsuomalaisten ohjelmassa näkyi selkeä kosmopoliittinen ja teollis-materiaalinen painotus. Edelliset samaistuivat lähinnä maaseutuhenkisiin talonpoikaisiin arvoihin, jotka poikkesivat suuresti jälkimmäisten edustamista porvarillisen kaupunkilaiselämän ihanteista. Lisäksi 1880-luvulla Suomeen levinneet naturalistiset aatteet saivat kannatusta nuorsuomalaisten keskuudessa, mikä sopi erittäin huonosti yhteen kristillisen maailmankatsomuksen kanssa.¹⁵⁵

Moraalireformistien ohella *Velikullan* pilapiirroksessa kritisoitiin Suomalaisen puolueen edustamaa kristillis-konservatiivista yhteiskuntanäkemyistä. Nähdäkseni piirros oli kannanotto nuorsuomalaisten edustamien liberaalien arvojen puolesta. Uskonnollissävytteiset moraali- ja siveellisyyskysymykset oli alistettu palvelemaan poliittista valtakamppailua. Piirroksen taustalla näkyvä maalaismaisema saattaisi osaltaan olla viittaus Suomalaisen puolueen agraariseen

¹⁵³ Jallinoja 1983, Liite 1, 321.

¹⁵⁴ Markkola 2002, 178–179; Räisänen 1995, 46.

¹⁵⁵ Mustakallio 1983, 469–470.

arvopohjaan. Taustamaisemassa voi myös nähdä heikosti erottuvan kirkontornin. Näiden yksityiskohtien kautta konservatiivinen ja moralisoiva kristillisuus liitettiin kuvassa 13 nimenomaan maaseutuun. Kritiikin pohjana oli siis sekä puoluetausta että maaseudun ja kaupungin välinen vastakkainasettelu. Poliittiset erimielisyydet alkoivat 1900-luvun alun niin sanottuina sortovuosina tunkeutua myös pappissäädyn sisään. Osa papistosta siirtyi tuolloin tukemaan nuorsuomalaisten edustamaa tiukkaa perustuslaillista suhtautumista Venäjään. Enemmistö jäi kuitenkin piispa Gustaf Johanssonin johdolla tukemaan Suomalaisen puolueen myöntyväisyyspolitiikkaa.¹⁵⁶ Ehkä *Velikullan* pilapiirroksen taustalla vaikuttivat myös nämä kirkon sisäiset poliittiset erimielisyydet.

Kuvassa 13 sivuttiin myös siveellistä kasvatustyötä, joka miellettiin yleisesti keski- ja yläluokan naisten tehtäväksi. Suomen Naisyhdistyksen virallisen kannan mukaan siveellisyyskysymys ei koskettanut vain yksilöitä, vaan se oli koko yhteiskuntaan perusteellisesti vaikuttava kasvatuskysymys. Siveellisyyden vaalimisesta oli tullut yhä tärkeämpää 1800- ja 1900-luvun vaihteessa, jolloin naiset astuivat entistä laajemmassa mitassa kodin ulkopuoliseen työelämään. He joutuivat aiempaa useammin kontaktiin miesten kanssa, mikä muodosti vakavan uhkan heidän siveellisyydelleen. Tätä silmällä pitäen Naisyhdistys vaati, että naisten oli omaksuttava absoluuttinen sukupuolimoraali henkilökohtaiseksi vakaumukseksi. Nuoriso oli kasvatettava henkisesti terveeksi ja siveelliseksi nimenomaan kristillisen siveysihanteen pohjalta.¹⁵⁷ Mielenkiintoista näissä kannanotoissa oli ainakin se, että niissä korostettiin naisten asemaa absoluuttisen sukupuolimoraalin vaalijoina. Vaikka moraalireformistit vaativat sukupuolten siveellistä tasa-arvoa, oli naisten siveellinen esikuva-asema keskeinen reformia tiukasti ajaneelle Naisyhdistykselle. Ehkä yhdistyksessä ajateltiin miesten seuraavan esimerkkiä, jos naiset vain säilyttäisivät siveellisen puhtautensa.

Velikullan pilapiirroksen naiset asettivat itsensä esikuva-asemaan. Heidät voi hyvinkin nähdä hierarkkista valta-asemaansa korostavina kasvattajina. He olivat moraalireformin läpituokemia synnittämiä ihmisiä, jotka eivät olleet sortuneet pienimpäänkään siveettömyyteen. Ihmiskunta voisi pelastua vain heidän esimerkkiään seuraamalla. Sanalla ihmiskunta piirroksessa viitattiin todennäköisesti juuri moraalireformin kansainvälisyyteen. Reformisteille ei riittänyt siveystason nosto vain perheen tai jonkin yksittäisen valtion sisällä, vaan ”paremman moraalien” puolesta oli kamppailtava maailmanlaajuisesti. Nähdäkseni piirros asetti moraalireformin tavoitteet

¹⁵⁶ Mustakallio 1983, 33–34. Kirkon sisäisestä jakautumisesta tarkemmin ks. Mustakallion teoksen sivulta 33 alkava alaluku kokonaisuudessaan.

¹⁵⁷ Rajainen 1973, 104–105.

kyseenalaisiksi. Tiukemmat siveellisyysvaatimukset pyrittiin leimaamaan kristillishenkisten ja tiukkapipoisten naisasianaisten turhanpäiväiseksi vouhotukseksi. Uskonto ja sukupuoli kietoutuivat erottamattomasti yhteen.

Juuri moralisoivan uskonnollisuuden kytkeminen naissukupuoleen oli nähdäkseni olennaista kuvassa 13. Tutkimusaikana kristillinen uskonnollisuus oli yksi tärkeä sukupuolia erottanut tekijä. Erot tulivat näkyviin erityisesti keski- ja yläluokkaisen sivistyneistön keskuudessa. Sivistyneistömiehet perehtyivät yliopisto-opinnoissaan uusiin luonnontieteellisiin oppeihin ja materialistiseen maailmankatsomukseen. Tältä pohjalta monet heistä alkoivat kritisoida uskontoa ennen näkemättömän voimakkaasti. Vain erittäin harvat naiset saivat mahdollisuuden yliopisto-opintoihin edes ylempien yhteiskuntaryhmien keskuudessa. Sivistyneistön tyttäret opiskelivat yliopiston sijasta seminaareissa ja jatko-opistoissa, joissa opetusta ohjasi voimakas uskonnollinen paatos. Näin ollen he säilyttivät puritaanis-uskonnollisen elämäntapaomuksensa, kun taas miehet pitkälti hylkäsivät sen. Usein naiset jopa luopuivat rakastamastaan miehestä uskonnollisen vakaumuksensa vuoksi. He valitsivat ennemmin Jeesuksen kuin avioelämän. Joskus naisväki yritti myös kääntää perheen uskosta luopuneita miehiä takaisin ”oikeaan” uskoon. Tämä aiheutti voimakkaita jännitteitä perheiden sisällä.¹⁵⁸

Kuva 13 otti kantaa sukupuolten välisiin uskonnollisiin ristiriitoihin. Se syytti puritaanisen uskonnollisuuden läpikotaisin sisäistäneitä naisia liiasta moralismista asettuen näin maallistuneiden miesten puolelle. Se edusti siis tutkimusajan pilapiirroksille tyypillisesti miesten näkökulmaa. Piirroksen mukaan naiset kauhistelivat keskenään maailman moraalittomuutta, mikä oli lähinnä naurettavaa. Tiukassa siveellis-uskonnollisessa ilmapiirissä kasvaneille naisille maailma saattoi kuitenkin näyttäytyä eräänlaisena paheiden pesänä. Tästä kertoo muun muassa naisasianaaisena ja poliitikkona vaikuttaneen Lucina Hagmanin¹⁵⁹ lausahdus, jota Anne Ollila lainaa 1800-luvun lopun virkanaisista kirjoittamassaan kirjassa seuraavasti: ”Vaivaa tämä Helsingin turhamaisuus ihan pahanpäiväisesti minua. En tiedä oliko Sodomassa ja Gomorrassa hävityksen edellä ilkeämpää maailman turhuutta kuin täällä.”¹⁶⁰ Hagman vertasi nuoruutensa Helsinkiä Sodomaan ja Gomorraan, jotka olivat Raamatussa kaikenlaisen synnin, paheen ja siveettömyyden pesäpaikkoja. Tämä sinänsä varsin raflaava vertaus oli selkeästi sukua kuvan 13 naisten kauhistelevalle asenteelle.

¹⁵⁸ Sulkunen 1995, 20, 23–24, 28–32; Ollila 1998, 64–66.

¹⁵⁹ Lucina Hagman (1853–1946) valittiin vuonna 1907 eduskuntaan Nuorsuomalaisen puolueen listoilta. Hän oli ammatiltaan koulun johtajatar, joten hänen poliittinen toimintansa profiloitui nimenomaan kasvatuskysymyksiin. Lisäksi Hagman oli intomielinen naisasianaainen. Hagmanista tarkemmin ks. esim. Ollila 1997, 262–277.

¹⁶⁰ Ollila 1998, 65.

Edellä käsitellyssä *Velikullan* pilapiirroksessa molemmat naiset olivat sisäistäneet uskonnollis-puritaanisen maailmankatsomuksen. Heidän mielestään siveettömyys ja synti rehotti kaikkialla, mutta he itse olivat täysin puhtaita. Hiukan toisentyypinen tilanne on nähtävissä kuvassa 14. Tässä *Tuulispäässä* talvella 1906 julkaistussa pilapiirroksessa äiti moittii tyttärtään siitä, että tämä on antanut herra Pusulan suudella itseään pimeässä porttikäytävässä. Tytär vastaa, että Pusula ei uskaltanut tehdä sitä valoisassa paikassa.¹⁶¹ Äidin mielestä siveettömän teon syy oli tyttäressä, joka oli nimenomaan antanut herran suudella itseään. Piirros myötäili siis käsityksiä, joiden mukaan naiset olivat aina syyllisiä siveettömyyteen, kun taas miesten siveettömyys oli pakonomaista. Miehet eivät voineet itse kontrolloida moraalisesti epäilyttävää käytöstään, vaan se kuului jotenkin sisäsyntyisesti miessukupuolen luonteeseen. Vastuu siveellisyyden vaalimisesta oli näin ollen aina naisella.¹⁶² Piirroksen tyttären moraalittomuutta korosti myös hänen vastauksensa. Se sisälsi ääneen lausumattoman oletuksen, jonka mukaan tytär olisi ollut valmis suutelemaan herraa myös valoisassa paikassa. Piirroksen hauskuus perustui juuri tyttären vastaukseen. Hän kiinnitti huomiota vain suutelupaikan valaistukseen, ei itse siveettömään tekoon.

Kuvassa 14 korostui lähinnä sukupuolinäkökulma. Siinä kritisoitiin naisten kevytmielisyyttä, joka tuli ilmi tyttären vastauksen kautta. Kritiikki ei kuitenkaan nähdäkseni kohdistunut yhtäläisesti kaikkiin naisiin. Tämän voi päätellä äidin ja tyttären koreasta vaatetuksesta, joka viittasi todennäköisesti heidän yläluokkaiseen asemaansa. Jos arvioni naisten luokka-asemasta pitää paikkansa, *Tuulispään* pilapiirros syytti siveettömyydestä nimenomaan yläluokan naisia. Tämä sopisi hyvin yhteen lehden taustaryhmän arvomaailman ja ajattelun kanssa. Lähinnä Suomalaisessa puolueessa vaikuttaneet kristillis-konservatiiviset tahot korostivat nimittäin työväenluokan siveettömyyden ohella myös yläluokan moraalista rappiota. Molempia piti vastustaa Jumalan sanan avulla. Puolueen ja koko suomalaisuusliikkeen toimintaa ohjasi lisäksi vahva agraarinen perinne.¹⁶³ Uskonnollisiin kysymyksiin ei kuvassa 14 viitattu, mutta piirroksen tapahtumapaikkana oli kaupunki. Tästä kertoi muun muassa äidin puheenvuorossa mainittu porttikäytävä sekä hahmojen taustalla näkyvä katulyhty. Ehkä piirros halusi kiinnittää huomiota nimenomaan yläluokkaisten kaupunkilaisnaisten keskuudessa esiintyneeseen siveettömyyteen.

¹⁶¹ Ks. kuva 14.

¹⁶² Siveellisyyssäytysten sukupuoli- ja luokkajakoisesta luonteesta tarkemmin ks. esim. Sulkunen 1989, 37–44.

¹⁶³ Markkola 2002, 14–15; Mustakallio 1983, 469, 474–475, 477–478.

KUVA 14.

Selitys.

Äiti: (moittivasti tyttärelleen): Miksi sinä annoit herra Pusulan suudella itseäsi pimeässä porttikäytävässä?
Tytär: Niin, kun hän ei rohjennut tehdä sitä valoisassa paikassa.

Lähde: Tuulispää 16.2.1906

Sekä kuvassa 13 että kuvassa 14 kritiikki suuntautui nähdäkseni ainakin jossain määrin moraalireformisteihin. Kritiikin perusteet olivat kuitenkin lähes päinvastaiset. Kuvassa 13 pilkattiin reformia kiivaimmin ajaneiden keski- ja yläluokkaisten naisten tiukkaa uskonnollisuutta. Lisäksi piirros arvosteli sitä, että he olivat asettaneet itse itsensä siveellis-moraaliseen esikuva-asemaan. Kuvassa 14 puolestaan vihjattiin siihen, ettei ylempien yhteiskuntaryhmien naisten omakaan moraalilla ollut moitteeton. Piirros asetti näin kyseenalaiseksi naisten aseman miehiä siveellisempänä sukupuolena. *Velikullan* pilapiirros kritisoi naisten harjoittamaa kauhistelevaa moralisointia, kun taas *Tuulispää* kiinnitti huomionsa naisten siveettömyyteen. Näkökulmaero oli todennäköisesti seurausta siitä, että näiden pilalehtien taustaryhmien arvot poikkesivat toisistaan. Suomalaisen

puolueen *Tuulispää* edusti agraarisia, kristillis-konservatiivisia arvoja, jotka olivat kaukana nuorsuomalaisen *Velikullan* kaupunkilaista, teollista materialismia puoltavista näkemyksistä. Molemmissa pilalehdissä oli kuitenkin mielestäni nähtävissä moraalireformia vastustava tendenssi. Reformin kohtaama vastustus johtui ehkä siitä, että pilalehdet olivat eräänlainen miesten linnake. Lehtien taustalla vaikuttaneet miehet eivät olleet valmiita minkäänlaiseen sukupuolten tasa-arvon lisäämiseen, josta moraalireformissa oli osaltaan kysymys.

Kuvan 14 puheenvuoroissa viitattiin siihen, että siveetön teko tapahtui pimeyden suojissa. Tällä oli todennäköisesti yhteys perinteiseen näkemykseen, jonka mukaan pimeys suojeli ihmisiä salaperäisten asioiden, kuten eroottisuuden vaaroilta. Näkemys oli voimissaan varsinkin talonpoikaisyhteisöissä, joihin kuuluvien nuorten naimattomien naisten ja miesten ei ollut sopivaa seurustella päiväsaikaan. Sen sijaan yön pimeydessä tällainen sukupuolten välinen kanssakäyminen oli sallittua. Maaseudulla öinen seurustelu myös organisoitiin tietyllä tavalla ja siitä käytettiin nimityksiä yöjuoksu, yöstely tai yöjalassa käynti. Yöjuoksu toteutettiin yleensä lauantaina ja sunnuntaina, jolloin nuoret miehet kiersivät pimeään aikaan naisten luona siirtyen yhden luota edelleen seuraavan luokse. Jos joku miehenaluista oli naiselle mieleen, hän jäi yleensä koko yöksi tämän aittaan. Yöstelyä harjoitettiin vain lämpimään vuodenaikaan, jolloin nuoret naiset ja tytöt perinteisesti asuivat aitoissa. Seurustelusta ei näin tullut turhan julkista, kun se toteutettiin erillään varsinaisista asuinrakennuksista. Yöjuoksu oli maaseudulla laajasti hyväksytty kansantapa. Sitä vastustettiin lähinnä suurten varakkaiden talojen isäntäväen taholta. Varakkaat talonpojat halusivat suojella tyttäriään talon arvolle sopimattomilta kosijoilta ja eristäytyä tavallisesta rahvaasta. Tärkeä vastustuksen motivoija oli myös kristillinen sukupuolietiikka, joka kielsi sukupuolielämän ennen avioliittoa.¹⁶⁴

Yöjuoksutapaa kritisoitiin 1880-luvulta alkaen voimakkaasti varsinkin Suomen Naisyhdistyksen toimesta. Järjestön mukaan säätyläisnaiset olivat unohtaneet kokonaan maaseudun siveellisyysolet ja kaupunkien prostituoidut. He olivat keskittyneet sukupuolten siveellisyytason vertailuun vain oman yhteiskuntaluokkansa sisällä. Erityisesti maaseudulla vallitsevaan siveettömyyteen oli siksi kiinnitettävä entistä tarkempaa huomiota. Tätä vaativat Naisyhdistyksen aktiivien ohella myös papisto ja kansanopistot sekä maaseudun nuorisoseurat ja raittiusyhdistykset. Kaikki nämä julkaisivat yöjuoksua arvostelevia kirjoituksia, joissa kansaa opastettiin ja kasvatettiin kohti siveellisempää elämää. Kyse oli perinteisestä, jyrkän hierarkkisesta kansanvalistustyöstä. Tällaista

¹⁶⁴ Nieminen 1993, 20–21, 42.

ylemmydentuntoista, pitkälti *hierarkkisen sisaruuden* idean mukaista kasvatustyötä teki muiden muassa Maria Furuholm¹⁶⁵, joka kierteli 1800- ja 1900-luvun vaihteessa maaseudulla esitelmöimässä siveellisyyskysymyksistä. Hän piti erityisen ongelmallisena sitä, että maaseudulla siveettömät naiset elivät täysin normaalia elämää kyläyhteisön sisällä. He esimerkiksi söivät ja työskentelivät yhdessä muiden, ”kunniallisten” ihmisten kanssa. Furuholmin mukaan haureutta harjoittavien naisten olisi pitänyt pysyä omissa oloissaan, julkisuudelta piilossa, kuten kaupungeissa pitkälti tapahtuikin. Hänen ajatuksensa heijastelivat aikakauden tiukkoja siveellisyysnormeja. Siveettömät naiset oli suljettava spitaalisten tavoin yhteiskunnan ulkopuolelle.¹⁶⁶

Furuholmin näkemykset näyttävät nykyajasta tarkasteltuna varsin epätasa-arvoisilta. Hänen katsannossaan maaseudun siveellisyysongelmat kytkeytyivät ensisijaisesti naisiin. Siveettömät naiset oli eristettävä yhteisöstään, mutta miesten harjoittamasta haureudesta hän ei puhunut mitään. Ehkä tällainen ajattelu kumpusi aikakauden uskonnollisesta maailmankuvasta¹⁶⁷. Onhan Raamatussa nimenomaan luomiskertomuksen Eeva nähty perisyntin lähteenä. Hänen kautta naissukupuoli samaistui uskonnollisten ihmisten mielissä herkästi syntiin ja kaikenlaiseen siveettömyyteen. Tämä saattaisikin olla yksi syy siihen, että naisten sukupuolielämä oli paljon tiukemman kontrollin alla kuin miesten. Maaseudun naisten suhtautuminen seksuaalisuuteen oli todennäköisesti varsin mutkatonta. Heillä ei ollut tarvetta peittää ”siveellisiä hairahduksiaan”, mitä Furuholm piti ongelmallisena. He elivät lähellä luontoa eivätkä olleet tottuneet häpeämään seksuaalisuuttaan. Tällainen vapaamielisyys oli vierasta lähinnä kaupunkien keski- ja yläluokkaa edustaneille moraalireformistinaisille, jotka olivat sisäistäneet absoluuttisen sukupuolimoraalin vaatimukset.

¹⁶⁵ Maria Furuholm (1846–1916) oli muun muassa Suomen Naisyhdistyksen puheenjohtajana ja kansanedustajana toimineen Alexandra Gripenbergin vanhempi sisar. Hänen isänsä, vapaaherra ja senaattori Sebastian Gripenberg (1795–1869) hoiti Kurkijoella erään venäläisen kreivin lahjoitustiloja ja toimi samalla Mustialan maanviljelysopiston rehtorina. Maria kävi koulua Pietarissa ja Käkisalmissa, jonka jälkeen hän opetti kotona nuorempia sisaruksiaan. Lisäksi hän toimi pyhäkoulunopettajana Kurkijoella ja myöhemmin Kirkkonummella, jonne perhe muutti vuonna 1866. Kahdeksan vuoden kuluttua vuonna 1874 Maria avioitui Evon metsäopiston lehtorin Johan Emil Furuholmin kanssa ja muutti Lammille. Maria Furuholm tuli tunnetuksi ennen kaikkea kansanvalistushenkisenä kirjailijana. Hän kirjoitti äideille oppaita, joissa hän korosti ahkeruuden, säästäväisyyden, järjestyksen ja siisteyden merkitystä. Sisarensa Alexandran myötävaikutuksella hänestä tuli 1900-luvun alussa myös Suomen Naisyhdistyksen luennoitsija. Luentokierteillaan hän käsittelee lasten kasvatusta sekä nais-, raittius- ja siveellisyyskysymyksiä. Sainio, 2001, [www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4453/] luettu 17.4.2012.

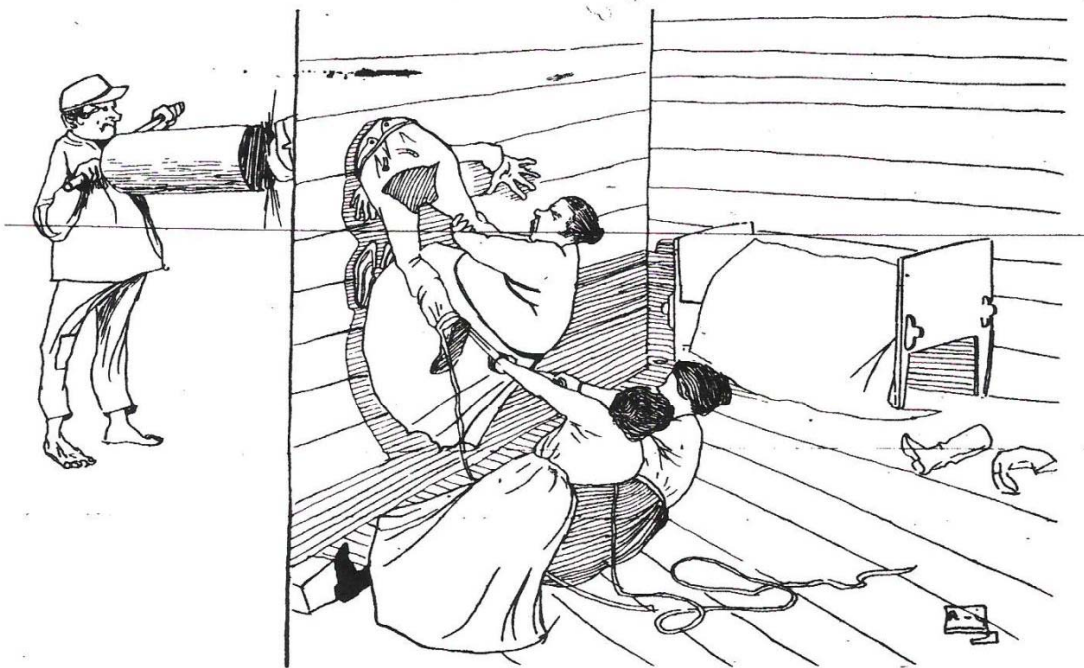
¹⁶⁶ Räisänen 1995, 54–55.

¹⁶⁷ Esimerkiksi Markkola viittaa siveellisyyskysymystä ja moraalireformia käsittelevässä tutkimuksessaan pohjoisamerikkalaisiin historiantutkijoihin, joiden mukaan nykyisten tieteentekijöiden on vaikea ymmärtää 1800-luvun ihmistä. Tällaisten vaikeuksien syynä on juuri aikakauden nykyistä uskonnollisempi maailmankuva, joka sopii huonosti yhteen nykymaailmassa vallitsevan vahvan sekulaarisuuden kanssa. Markkola 2002, 22.

Pilapiirroksissa viitattiin melko harvoin nimenomaan maaseudun siveellisyysoiloihin. Kuvassa 15 on kuitenkin *Velikullan* pilapiirros, joka on selvästi saanut pontimensa yöjuoksuperinteestä. Siinä rikkaan talon poika on mennyt yöllä salaa rakastelemaan naapurin piikatyttöjen aittaan. Talon emäntä tulee keskellä yötä kolkuttelemaan aitan ovelle, jolloin poika pelästyy jäävänsä kiinni itse teossa. Hän yrittää paeta takaseinässä olevasta aukosta, mutta juuttuu kiinni ahtaaseen reikään. Piirroksessa poikaa yritetään irrottaa reiästä emännän ja tyttöjen sekä lopulta myös talon isännän voimin. Kuvatekstin mukaan vasta isännän mukaantulo pelastusoperaatioon vapauttaa pojan pinteestä.¹⁶⁸ Siveettömyyteen suhtauduttiin piirroksessa varsin kevyesti, eikä sen sävy ollut lainkaan moralisoiva. Tämä saattoi johtua siitä, että kiipeliin joutui miespuolinen henkilö. Miesten kohdalla moraalisesti epäilyttävä käytös oli hauska vitsi, kun taas naisten siveettömyys tuomittiin ankarasti. Pilapiirroksissa vain naisten siveettömyys oli yleensä vakavasti otettava yhteiskunnallinen ongelma.

KUVA 15.

Kun rikkaan talon poika meni piikatyttöjen aittaan.

Sanomalehdet kertovat: „Muuan rikkaan talon ainoa poika kävi rakastelemassa naapurinsa palvelustyttöjä. Nämä matkat koetti hän tehdä niin, etteivät toiset ihmiset vaan millään tavoin olisi havainneet että hän, talon ainoa perillinen, kävi „piikatyttöjä“ rakastelemassa. Tässä tuonaan pojan ollessa erällä tällaisella matkalla tyttöjen aitaassa, tuli talon emäntä aitan ovelle kokeellää yötä, vaalien ovella vakkavaksi. Nytpä pojalla thätä ksteen — „tuhannen pojakasta nyt emäntä näkee“ — — sadatteli hän. Vaan samassa havaitsi hän aukon aitaassa oven vastaisella seinällä, josta voisi mahdollisesti tunkeutua ulos ja hypätä kartanon vieressä olevalle pellolle. Hän rientää aukolle ja työntää siitä päänsä ja osaksi hartiansa ulos. Mutta edemmäksi ei hän siitä pääsnytkään, vaikka olisi miten koettanut. Asia tulee vielä hullummaksi kun hän yrittää vetäytyä takaisin, vaan huomaa ettei voi sitäkään tehdä enään, niin ahtaaseen oli tunkeutunut. Emäntä yhdessä tyttöjen kanssa päätämään miestä palkkähästä. Mutta vaikka he panivat kaiken kykynsä liikkeelle, ei miestä saada aukosta ennen kuin emäntä haki isännän avuksi!“

Lähde: Velikulta 24.7.1902

¹⁶⁸ Ks. kuva 15.

Kuvassa 15 naurettiin nähdäkseen myös maalaisten tyhmyydelle. Maalaispoika juuttui kiinni reikään, koska hänellä ei ollut tarpeeksi harkintakykyä. Lisäksi piirroksessa korostettiin maalaisten ulkoisen olemuksen rahvaanomaisuutta. Talon isäntä tuli auttamaan pojan irrottamisessa paljain jaloin ja paikatuiissa housuissa. Emäntä puolestaan oli tyypillinen ”maalaisakka”, lihava ja voimakasrakenteinen. Kaupunkilaista näkökulmaa edustanut *Velikulta* pilkkasi siis tässäkin pilapiirroksessa viitteellisesti maalaisten ulkonäköä. Tämä ei kuitenkaan ollut piirroksen pääsanoma. Todennäköisesti sen tarkoituksena oli keventää yöjuoksuperinteestä 1800- ja 1900-luvun vaihteessa käytyä ankaran moralisoivaa keskustelua. Poikkeavaa piirroksessa oli nimenomaan se, että keskushenkilö oli poika. Yleensä siveellisyyskysymyksiä käsittelevissä pilapiirroksissa pääosan saivat naiset. Kuvan 15 esittämässä tilanteessa on kuitenkin vaikea sanoa edes sitä, onko poika rakastellut molempia vai vain toista emännän takana köyttä kiskovista tytöistä. Mahdollista on myös se, että piirroksen tytöt eivät liittyneet lainkaan tapaukseen. He olivat vain tulleet auttamaan emäntää. Siveettömään käytökseen syyllistynyttä tyttöä ei siis ainakaan yksilöity piirroksessa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että piirros olisi keskittynyt miesten siveettömyyteen ja puolustanut näin sukupuolten tasa-arvoa. Piirroksen kaskunomaisuus ennemminkin vähätteli miesten siveettömyyden merkitystä.

Kuvan 15 otsikossa ja kuvatekstissä tulivat esille luokkaerot. Rikkaan talon pojan ja piikatyttöjen välillä oli tapahtunut luokkarajat ylittävä siveetön kohtaaminen. Ei varmastikaan ollut sattumaa, että piirroksen tapahtumat sijoituivat nimenomaan piikatyttöjen aittaan. Piikoihin yhdistettiin tutkimusaikana aistillisuus ja kevytmielisyys, mikä näkyi muun muassa aikakauden kaunokirjallisuudessa. Kaiken kaikkiaan kirjallinen kansankuvaus alkoi 1900-luvulle tultaessa erkaantua kansaa ihannoivasta runebergiläis-topeliaanisesta perinteestä. Kansaan suhtauduttiin kirjallisuudessa entistä epäluuloisemmin ja arvostelevammin. Asennemuutokseen vaikutti lähinnä työväenliikkeen nousu ja sen mukanaan tuoma pelko sosialismin leviämisestä.¹⁶⁹ *Velikullan* pilapiirroksessa työväenluokkaan kuuluvien piikojen moraalia ei kuitenkaan suoranaisesti arvosteltu. Rikkaan talon pojan siveettömyyteen ei myöskään otettu kantaa. Kuvatekstin ja otsikon sävy oli lähinnä toteava, eikä niissä esiintynyt moralisoivaa tai tuomitsevaa paatosta. Pojan osalta kuvatekstissä otettiin esille se, että hän oli kotitalonsa ainoa perijä. Hänen oli tavattava piikoja salassa, koska palkollisten kanssa seurustelu loukkasi julki tullessaan myös pojan kotitalon arvoa.¹⁷⁰ Ehkä kiinni jääminen teki hänet jopa perinnöttömäksi.

¹⁶⁹ Halme 2006, 177–178.

¹⁷⁰ Niemisen mukaan varakkaiden talojen isäntäväki vastusti yöjuoksua suojellakseen talon tyttäriä talon arvolle sopimattomilta kosijoilta. Näitä olivat todennäköisesti luokkahierarkiassa alempana olevat torppareiden ja tilattomien

Edellä analysoimissani kolmessa pilapiirroksessa siveellisyyskysymystä käsiteltiin ennen kaikkea sukupuolisidonnaisena asiana. Piirroksissa voi nähdä myös tiettyä luokkajakoisuutta, mutta se ei kuitenkaan ollut kritiikin ytimessä. Lisäksi esiin nousi maaseudun ja kaupungin vastakkainasettelu. Erityisesti kuvassa 15 naurettiin maalaismiehille, jotka etsivät naisseuraa maatilojen aitoista. Kuvassa 14 kritiikki kohdistui puolestaan selkeästi keski- tai yläluokkaisiin kaupunkilaisnaisiin, jotka toimivat moraalireformin etulinjassa. Sen sijaan kuvan 13 pilapiirroksessa maaseutu-kaupunki erottelulla ei ollut suurta merkitystä, vaikka tulkitsinkin piirroksen naisten olevan maalaisia. Olennaisinta tässä piirroksessa oli naissukupuolen yhdistäminen tiukkaan uskonnollisuuteen. Yhteistä kaikille kolmelle pilapiirrokselle oli ainakin kriittinen suhtautuminen moraalireformiin. Reformisteja arvosteltiin piirroksissa eri näkökulmista, mutta kritiikki oli enemmän viitteellistä kuin suoraa. Kuvan 15 aittakohtaus oli tosin luonteeltaan lähinnä kasku, ei niinkään tiukasti kantaaottava pilapiirros. Silti se kertoi valaisevasti erilaisesta suhtautumisesta naisten ja miesten siveettömyyteen. Vahva poliittisuus loisti poissaolollaan kaikista kolmesta pilapiirroksista. Tästä huolimatta ne heijastelivat jossain määrin poliittisen taustaryhmänsä edustamia arvoja. Poliittista sanomaa ei vain tuotu selkeästi ja yksiselitteisesti julki.

4.3 Uppiniskainen vai sorrettu palvelijatar?

Tiukan poliittinen, luokkajakoa korostava ote työntyi siveellisyyskysymystä käsitteleviin pilapiirroksiin ennen kaikkea palvelijatarliikkeen toiminnan kautta. Naisten ammatillinen järjestäytyminen alkoi Suomessa 1890-luvun puolivälissä, jolloin syntyivät ensimmäiset ompelija- ja palvelijatarosastot wrightiläisten työväenyhdistysten yhteyteen. Näitä osastoja perustettiin maamme suurimpiin kaupunkiin ja vuonna 1899 enemmistö niistä kytkeytyi vasta perustettuun Suomen Työväenpuolueeseen. Olennaista tässä kehityksessä oli, että palvelijattaret organisoivat toimintansa nimenomaan osana työväenliikettä. Vuonna 1898 naiset perustivat Helsinkiin Palvelijataryhdistyksen, jonka alkuperäisenä tarkoituksena oli sovittaa yhteen palvelijatarten ja emäntien etuja. Sovinnollisuus kuitenkin karisi yhdistyksen toiminnasta nopeasti. Palvelijatarten vaatimukset ärsyttivät emäntiä, jotka perustivat välittömästi Palvelijataryhdistyksen perustamisen jälkeen oman Emäntäyhdistyksensä. Palvelijatarten itsenäinen, omaehtoinen toiminta ei ollut emäntien mielestä sopivaa. Lisäksi näiden vaatimukset muun muassa lakisääteisestä kymmenehden työpäivästä herättivät emäntien keskuudessa jyrkkää vastustusta. Emäntäyhdistys

pojat sekä miespuolinen palvelusväki. Voisi varsin perustellusti epäillä, että myös rikkaiden talojen poikia haluttiin samoista syistä estää seurustelemasta piikojen ja yleensäkin luokka-asemaltaan alempien tyttöjen kanssa. Nieminen 1993, 21.

vaati emäntiä olemaan palkkaamatta työaika rajoituksia kannattavia palvelijattaria. Tällaisessa jyrkän vastakkainasettelun ilmapiirissä myös Palvelijataryhdistys radikalisoitui ja selkiytti työväenluokkaista identiteettiään. Vuonna 1903 se liittyi osaksi sosiaalidemokraattista työläisnaisliikettä. Kaksi vuotta myöhemmin aika oli kypsä yhdistyksen liittymiselle Suomen sosiaalidemokraattiseen puolueeseen.¹⁷¹

Ammatillisesti järjestäytyneiden palvelijatarten vaatimukset herättivät voimakasta vastustusta erityisesti ruotsinkielisen yläluokan näkemyksiä edustaneessa *Fyrenissä*. Lehti syytti palvelijattaria kevytmielisyydestä ja suoranaisestä siveettömyydestä. Siveellisyyskysymyksestä tuli näin osa yhteiskuntaluokkien välistä poliittista valtakamppailua. Pilapiirroksissaan *Fyren* esitti palvelijattaret sukupuolimoraaliltaan epäilyttävinä henkilöinä. Palvelijatarten kautta pyrittiin kyseenalaistamaan koko työväenluokan siveellisyys ja moraalit. Lehden pilapiirroksia olivat osa 1800- ja 1900-luvun vaihteen sukupuolimoraalikeskustelua, jossa maalta kaupunkiin palvelijattariksi pyrkineet rahvaan naiset nähtiin siveellisenä uhkana. Nämä usein hyvin nuoret maaseudun naiset tai tytöt tulivat rautatien kehityksen myötä entistä sankemmin joukoin työnhakuun kaupunkiin. Asemilla heitä olivat yleensä vastassa Valkonauha-järjestön naiset, jotka yrittivät käännäntää maalaisnaisia palaamaan takaisin kotiseudulleen. Tämä niin sanottu rautatielähetys oli osa järjestön siveettömyyden ehkäisyyn tähdännyttä työtä. Jos takaisinkäännitys ei onnistunut, valkonauhalaiset yrittivät auttaa maalaisnaisia kaupunkielämän alkuun muun muassa hankkimalla näille työpaikkoja. Satama- tai ravintolatyö eivät kuitenkaan tulleet kyseeseen, sillä näiden alojen ammatit olivat Valkonauhan katsannossa moraalisesti arveluttavia ja naisia alentavia.¹⁷²

Fyrenin pilapiirroksissa viitattiin melko usein palvelijatarten kevytmielisyyteen. Samalla kritisoitiin erityisesti heidän väitettyä taipumustaan käyttää vapaa-aikansa moraalisesti arveluttavalla tavalla. Näistä kannanotoista huokuu myös palvelijatarten lisääntyvän röyhkeyden arvostelu. Työväenluokan edustaja ei suhtaudu ”ylempiinsä” riittävän kunnioittavasti ja nöyrästi. Näin on asian laita esimerkiksi kuvan 16 kaksiosaisessa pilapiirroksessa, jossa palvelijatar ja rouva keskustelevat keskenään. Vasemmanpuoleisessa kuvassa rouva sanoo, ettei hän pidä siitä, että palvelijatar oleskelee miesseurassa talon rappukäytävässä. Tähän palvelijatar toteaa vain, että hänen miesystävänsä on pelkuri, kun ei ole palvelijattaren pyynnöistä huolimatta tullut sisälle rouvan asuntoon. Toisessa kuvassa rouva on vaihtanut palvelijattaren uuteen ehkä juuri ensimmäisen palvelijattaren osoittaman röyhkeyden vuoksi. Hän huomauttaa uudelle palvelijattarelle, ettei halua

¹⁷¹ Sulkinen 1989, 16–19; ompelijoiden järjestäytymisestä tarkemmin ks. esim. Oittinen 1989, 72–76.

¹⁷² Räisänen 1995, 56; Markkola 2002, 192.

miesten juoksentelevan talon rapuissa. Tähän palvelijatar vastaa ivallisesti, että sehän olisi sopimatonta, koska rouva on naimisissa.¹⁷³

Kuvan 16 kautta tulivat siis esiin rouvien ja palvelijatarten tai yleisemmin yläluokan ja työväestön keskinäiset suhteet, jotka olivat tutkimusaikana jatkuvan muutoksen kohteena. Palvelijattaresta oli tullut rääväsuu, joka osoitti kapinoivaa asennetta rouvan antamia määräyksiä kohtaan. Piirroksen vasemmanpuoleisessa kuvassa asetelma oli hiukan samantyyppinen kuin aiemmin käsitellyssä kuvassa 14¹⁷⁴. Molemmissa tapauksissa nainen olisi halunnut olla siveetön uhmakkaan avoimesti, mutta ”pelkurimainen” mies esti tämän. Mies halusi pitää siveettömän teon ihmisten katseilta piilossa. Asetelma viittasi yläluokan keskuudessa perinteisesti vallinneeseen sukupuolijakoiseen kaksinaismoraaliin, jota vastaan moraalireformistit nousivat 1800-luvun lopulla. Miehillä esiaviolliset suhteet olivat sallittuja, jos seurustelukumppanit vain pitivät suhteensa salassa. Naisilta puolestaan vaadittiin ehdottomasti absoluuttista sukupuolimoraalia. Lisäksi naiset jaoteltiin kahteen, jyrkästi toisistaan poikkeavaan ryhmään. Yläluokan naiset olivat moraalisesti puhtaita neitsyitä, kun taas työläistyöt esimerkiksi juuri palvelijattaret saivat niin sanotun huonon naisen leiman. Eliitin ajattelu oli siis kaksinaismoralistista sekä sukupuolen että yhteiskuntaluokan perusteella.¹⁷⁵

Myös tutkimusajan taiteessa naiset kuvattiin usein jyrkän kaksijakoisissa rooleissa. Esimerkiksi 1800- ja 1900-luvun vaihteen norjalainen taidemaalari Edvard Munck kuvasi naisen yleensä joko siveellisesti täysin turmeltuneena huorana tai täydellisen siveänä neitsyenä. Siveellisyyteen liittyvät määreet yhdistettiin taiteessakin lähinnä naishahmoihin.¹⁷⁶ Taideteosten naisten siveellisyytaso ei kuitenkaan nähdäkseni ollut kiinteässä yhteydessä luokka-asemaan, kuten oli asian laita monissa pilapiirroksissa. Kuvassa 16 korostettiin palvelijatarten siveellistä turmeltuneisuutta, mikä langetti varjon kaikkien työläisnaisten ylle. Siveettömyys yhdistettiin nimenomaan työväenluokan naisiin. Piirroksen oikeanpuoleisen kuvan puheenvuorossaan palvelijatar vihjasi rouvan mahdolliseen siveettömyyteen. Tällainen vihjailu oli yläluokan katsannossa törkeää, koska eliitin naiset olivat omasta mielestään siveellisesti ihanteellisen puhtaita. Palvelijattaren kommentti osoitti ennen kuulumatonta julkeutta. Se ei ilmentänyt alhaisen luokka-aseman edellyttämää nöyryyttä. Palvelijattarilla ei ollut oikeutta laskea leikkiä rouvien siveellisyydestä.

¹⁷³ Ks. kuva 16.

¹⁷⁴ Ks. kuva 14 ja siihen liittyvä analyysini sivuilla 67–69.

¹⁷⁵ Sulkunen 1989, 42.

¹⁷⁶ Suoniemi 1983, 68–73.

Våra pigor.

— Jag kan inte fördraga att du står och hänger med din »fastman» i portgången.
— Jag ber honom också alltid att komma upp till mig. Men han lyder icke, den drummeln.

Fru: (till den nya tjänarinnan). Jag vill på förhand säga dig, att jag inte vill ha karlar springande i våra trappor.
Den nya: Nej, frun är ju gift, så att det ju vore mycket opassande.

Lähde: Fyren 16.6.1900

Kuvan 16 pilapiirrosta leimasi moralisoiva ja kauhisteleiva sävy. Piirros kertoi, millaisiksi ”meidän piikamme” olivat muuttuneet. Siveellisysteeman käsittelyn yhteydessä viitattiin hierarkkisen, tiukkoihin sääty- tai luokkaerotteluihin perustuneen yhteiskuntajärjestelmän vähittäiseen murtumiseen. Piirroksen pääsanoma oli selkeä. Palvelijattaret eivät pysyneet enää niin sanotusti lestissään. Eliitin moralisoivaa asennetta korosti erityisesti piirroksen otsikossa käytetty omistuspronomini *våra*. Palvelijattaret nähtiin ikään kuin isäntäperheen omaisuutena. Heidän oli tehtävä kaikkea, mitä emäntä tai rouva heiltä vaati. Palvelijatarten työaikaa ei ollut rajoitettu, vaan heidän oli sitouduttava ympärivuorokautisesti isäntäperheen palvelukseen.¹⁷⁷ Miesten kanssa seurustelu ei ollut palvelijattarille sallittua, koska se uhkasi heidän siveellisyyttään ja siihen tuhraantui lisäksi tehokasta työaikaa. Kuvassa 16 tuomittiinkin ankarasti palvelijatarten tapaukset

¹⁷⁷ Pylkkänen 2006, 82, 87.

miesten kanssa. Piirros edusti perinteistä yläluokan ajattelua, jonka mukaan rouvilla oli täysi oikeus määrätä pilkun tarkasti palvelijarten elämästä. Hierarkkista asetelmaa kuvastivat elävästi rouvan sanavalinnat. Hän määritteli selkeästi esimerkiksi sen, mitä hän ei palvelijattariltaan *suvaitse* tai *salli*¹⁷⁸. Rouva tarjosi palvelijattarilleen ankaruutta ja ylenkatsetta, ei niinkään inhimillistä lämpöä.¹⁷⁹

Fyrenin pilapiirroksia leimasi siis syyllistävä asenne palvelijattaria kohtaan. Palvelijarten oma kevytmielisyys johti siveettömiin tekoihin ja kaikenlaiseen moraalittomuuteen, joista heidät voitiin vieroittaa vain kasvattamalla heitä ankaralla kädellä. Palvelijattaret oli pidettävä edelleen rouvien tai emäntien tiukan autoritäärisessä ohjauksessa. Työväenliikkeen *Kurikka* puolestaan suhtautui palvelijarten siveettömyyteen täysin toisella tavalla. Moraalittoman käytöksen alkusyy oli lehden mukaan yhteiskunnassa, ei ihmisyksilöissä. Palvelijattaret nähtiin sosialistisen ideologian mukaisesti riiston tai suoranaisten luokkasorron kohteena. Epäoikeudenmukaisuuden syynä oli ennen kaikkea hierarkkinen yhteiskuntarakente. Työväenluokkaan kuuluvat palvelijattaret joutuivat raatamaan pitkiä päiviä ansaitakseen jokapäiväisen leipänsä. Eliitti sen sijaan vietti loikoisia kissanpäiviä ja nautti köyhälistön työn hedelmistä. Juuri taloudellisen hyvinvoinnin epätasainen jakautuminen ajoi palvelijattaria siveettömyyteen. Heillä ei *Kurikan* katsannossa ollut useinkaan muuta vaihtoehtoa kuin hankkia lisäansioita prostituutiosta.

Siveellisyyskysymystä kommentoitiin *Kurikassa* usein palvelijarten työaikakamppailun yhteydessä. Vuoden 1907 vappuna lehdessä julkaistiin kuvassa 17 nähtävä sarjakuvamuotoinen pilapiirros, joka kannatti palvelusväen työajan rajoittamista kymmeneen tuntiin vuorokaudessa. Piirroksen mukaan pelkät työaikarajoitukset eivät kuitenkaan parantaisi palvelijarten asemaa riittävästi. Heidän palkkansa ei riittänyt elämiseen, joten heidän oli hankittava lisäansioita myymällä itseään.¹⁸⁰ Prostituutioon viittaa piirroksen kuvateksti: ”10-tuntinen työaika on välttämätön. Sitte seuraa yöaika.” Viittaus tähän ”yöaikaan” nähdään sarjakuvan viimeisessä kuvassa, jossa ravintolasta poistunut yläluokkainen herra vinkkaa kadulla naista tulemaan

¹⁷⁸ Verbi *fördraga* tarkoittaa suomeksi mm. suvaita tai sallia.

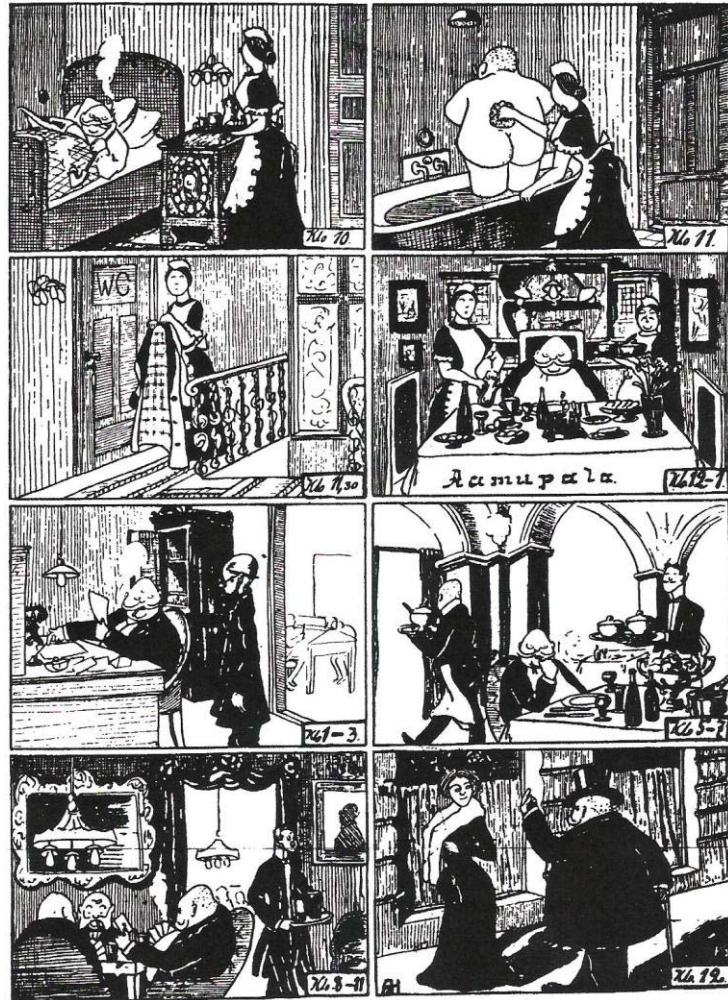
¹⁷⁹ Myös palvelijarten pikkutarkkaan kontrollointiin taipuvainen Mandi Granfelt oli järkyttynyt heidän lisääntyneestä röhkeydestään. Mandin käskyvalta perheenemäntänä ei enää ollutkaan ehdoton, vaan palvelijattaret saattoivat sanoa hänelle vastaan. Ks. Sulkunen 1995, 69–73.

¹⁸⁰ Palvelijarten taloudellista asemaa oli huonontanut entisestään joidenkin virkamiesryhmien reaaliensioiden kääntyminen laskuun 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Tämän jälkeen vain harvat perheet pystyivät tarjoamaan palvelusväelleen niin sanotun eläkeviran. Seurauksena oli palvelijarten liikkuvuuden lisääntyminen. Tämä puolestaan johti todennäköisesti palvelusväkeen kohdistuvan sosiaalisen kontrollin heikentymiseen, mikä saattoi alentaa palvelijarten henkistä kynnystä ryhtyä prostituoiduiksi. Niiden palvelijarten, jotka saivat pitää työpaikkansa, työmäärä lisääntyy valtavasti. Yhdellä palvelijattarella teetettiin aiemmin monelle kuuluneet työt. Sulkunen 1989, 28.

luokseen.¹⁸¹ Palvelijattaren työpäivä siis jatkuu öisen kaupungin kaduilla. Hänen on pakko tehdä omasta ruumiistaan kauppatavaraa, jotta hän selviäisi taloudellisesta ahdingostaan. Prostituoituna toimiminen pidentää palvelijattaren työpäivän lähes ympärivuorokautiseksi. Hän raataa otsa hiessä jokapäiväisen leipänsä eteen, kun taas herra nauttii elitistisestä elämästään toisten palveltavana.

KUVA 17.

10-tuntinen työaika

on välttämätön. Sitte seuraa yöaika.

Lähde: Kurikka 1.5.1907

Kuvan 17 pilapiirroksessa siis korostui voimakas luokkaristiriita. Yläluokkainen herra saattoi elää ja toimia vapaasti oman mielensä mukaan, mutta työväenluokkainen palvelijatar oli pakotettu tanssimaan joka hetki muiden pillin tahdissa. Herran tarpeet määräsivät täydellisesti palvelijattaren ajankäytön. Palvelijatar ei voinut itse määrätä edes omasta ruumiistaan, vaan sekin oli ikään kuin herran omaisuutta. Luokkaristiriitaa alleviivasi myös herran ulkoinen olemus. Hän oli lihava mies,

¹⁸¹ Ks. kuva 17.

joka vietti useamman tunnin päivästä herkuista notkuvien pöytien ääressä. Hahmo toi mieleeni SAK:n vuoden 2007 eduskuntavaalien alla lanseeraaman vaalimainoksen, jossa näyttelijä Oiva Lohtander esitti yltäkylläisyydessä elävää raharuhtinasta. Kapitalistiherran arkkityyppi onkin nähdäkseni pysynyt viimeksi kuluneiden sadan vuoden aikana lähes samanlaisena. Voisi kuitenkin kuvitella, että tuon hahmon propagandistinen vaikuttavuus on muuttunut vuosien saatossa merkittävästi. Tutkimusaikana suuret työläisköyhälistön massat saattoivat hyvinkin samaistua herravihaa tihkuvaan propagandaan. *Kurikan* pilapiirros näet kuvasi melko totuudenmukaisesti julkaisuajankohtansa luokkasuhteita. Sen sijaan nyky-Suomessa herravihan lietsonta saatetaan varsin laajasti kokea turhien vastakkainasettelujen luomisena. Suomalaisten tulot ja varat jakautuvat sadan vuoden takaiseen verrattuna erittäin tasaisesti. Ehkä äänestäjät kokivat, että SAK:n vaalimainos ei vastannut todellisuutta, ja se kääntyi siksi itseään vastaan.

Palvelijatarten ja yleisemmin koko työväenluokan sorrettu asema nostettiin kuvassa 17 selkeästi esille. Pilapiirroksen julkaisuajankohta oli tätä tarkoitusta silmällä pitäen varsin otollinen. Ensiksikin piirros julkaistiin vappuna, joka on ollut työläisten perinteinen juhlapäivä. Vasemmiston vappupuheissa vastustetaan nykyisinkin työehtojen heikennyksiä, joita esimerkiksi suursijoittajat ajavat, koska väittävät näin parantavansa maamme kilpailukykyä globalisoituvassa taloudessa. Sata vuotta sitten oikeudenmukaisen työelämän ehtoja oltiin vasta luomassa, joten työväestö halusi vappuna nostaa esiin kysymyksen palvelijatarten ja samalla koko palkollisväestön työajan rajoittamisesta. Olihan palkollisten työaika tutkimusaikana käytännössä rajoittamaton, eikä heillä ollut lainkaan vapaa-aikaa. Ehkä tärkein innoittaja piirroksen julkaisemiselle oli kuitenkin sosiaalidemokraattien kevään 1907 eduskuntavaaleissa saavuttama suurvoitto. Vaalien jälkeen työväestö oli voimansa tunnossa. Voitto oli saavutettu palkollisväestön, ennen kaikkea maaseudun piikojen ja renkien äänillä. Nämä olivat kaupunkien palvelijatarten tavoin nyt sitoneet kohtalonsa sosiaalidemokraattiseen puolueeseen. Palkollisväestön nostaminen vapaiden työläisten joukkoon olikin 1900-luvun alkuvuosina puolueen keskeinen tavoite. Palkkaussääntö¹⁸² näet satoi palkolliset

¹⁸² Palkkaussäännöissä vuosilta 1664, 1686, 1723, 1739, 1805 ja 1865 määriteltiin palkollisväestön oikeudellinen asema suhteessa isäntäväkeensä. Niissä säädettiin mm. palveluspakosta. Sen mukaan rahvaan miesten ja naisten oli mentävä vuodeksi kerrallaan porvareiden tai talonpoikien palvelukseen. Palveluspakko koski vain niitä rahvaan jäseniä, joilla ei ollut omaa maata viljeltävänä. Palkkaussääntöjen perusteella isännällä ja emännällä oli myös oikeus kurittaa palkollisiaan. Kuritusoikeus kuitenkin poistettiin vuoden 1865 säännössä aikuisten palkollisten osalta. Sen sijaan alle 18-vuotiaiden poikien ja alle 14-vuotiaiden tyttöjen kuritus sallittiin edelleen. Palkollisten oli myös jatkossa alistuttava täydellisesti isäntäväen käskyvaltaan. Viimeinen palkkaussääntö kuitenkin kumosi periaatteessa palveluspakon, mutta erilaiset köyhänhoito- ja irtolaissäädökset rajoittivat edelleen palkollisväestön vapaata liikkuvuutta. Myöskään vuonna 1879 säädetty elinkeinovapaus ei tehnyt palkollisista ns. vapaita työläisiä. Irtolaislainsäädännön varjolla isäntäväen mielivalta sai jatkua. Esimerkiksi palkollisten työaika ei vielä kukaan rajoitettu mitenkään, mihin puuttui toiminnassaan 1900-luvun alussa myös palvelijatarliike. Vasta vuoden 1922 työsopimuslaissa palvelusväestä tuli esim.

isäntäväen lähes rajoittamattoman vallan alle, eikä heillä näin ollen ollut edes mahdollisuutta vaatia itsenäisesti parempia työehtoja. Tässä suhteessa palkolliset olivat esimerkiksi teollisuustyöläisiin verrattuna selvästi heikommassa asemassa.¹⁸³

Sosiaalidemokraattien ohella kevään 1907 eduskuntavaalien voittajia olivat naiset, jotka näissä vaaleissa astuivat koko köyhälistön tavoin ensi kertaa mukaan poliittiseen päätöksentekoon. Vuoden 1905 suurlakko oli lopulta hyvin äkkinäisesti raivannut pois naisten äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden tiellä olleet esteet. Ensimmäisten eduskuntavaalien tulos oli naisten kannalta kuitenkin jopa odottamattoman hyvä. Kansanedustajiksi valittiin kaikkiaan 19 naista, yhdeksän sosiaalidemokraattisesta puolueesta ja kymmenen porvarillisista ryhmistä.¹⁸⁴ Ehkä naisten odotettua parempi vaalimenestys vaikutti myös *Kurikan* pilapiirroksen näkökulmanvalintaan. Piirros kuvasi paitsi luokkaristiriitaa yleensä myös ja ennen kaikkea työläisnaisiin kohdistunutta kahdenkertaista sortoa. Köyhälistön naiset olivat sorrettuja sekä luokka-asemansa että sukupuolensa perusteella. Tässä kohtaa piirros myötäili selvästi saksalaisen sosialistisen yhteiskuntateoreetikon August Bebelin ajatuksia. Bebel esitti näkemyksensä työväenluokan naisten kokemasta kahdenkertaisesta sorrosta teoksessaan *Die Frau und der Sozialismus*, joka ilmestyi suomeksi vuonna 1904 nimellä *Nainen ja yhteiskunnallinen kysymys*. Sensuuriasetusten vuoksi suomenkielisen painoksen nimessä ei vielä tuolloin saanut käyttää sosialismi-sanaa. Suurlakon jälkeen Suomen poliittinen ilmapiiri kuitenkin vapautui siinä määrin, että vuonna 1907 teos julkaistiin myös suomeksi oikealla nimellään *Nainen ja sosialismi*.¹⁸⁵

Yksinkertaistaen voidaan ehkä sanoa, että kuvassa 17 työaikakysymys edusti luokkasortoa, kun taas prostituutioon viittaamalla nostettiin esiin naissukupuolen sorrettu asema. Rajoittamaton työaika koetteli koko työväenluokkaisen palkollisväestön sietokykyä. Epäkohta ei siis ollut sukupuolisidonnainen, vaan uuvuttavan pitkistä työpäivistä kärsivät sekä nais- että miespalkolliset. Vaikka *Kurikan* pilapiirros käsitteli työaikakysymystä kuvaamalla palvelijattaren rankkaa työpäivää, olisi hänen tilallaan voinut olla esimerkiksi maatalon renki. Sen sijaan prostituution uhreja olivat aina viime kädessä naiset. Toki miehetkin saattoivat sotkea seksipalveluja ostamalla oman perhe-elämänsä, mutta prostituoidulle menetykset olivat paljon suuremmat. Hän menetti oikeuden määrätä omasta ruumiistaan ja samalla katosivat viimeisetkin itsekunnioituksen rippeet. Kuvassa 17

teollisuustyöläisiin verrattavissa oleva vapaa ja itsenäinen sopimusosapuoli. Palkkaussäännöistä ja niiden vaikutuksista tarkemmin ks. esim. Rahikainen 2006, 9–21 ja Pylkkänen 2006, 84–94.

¹⁸³ Sulkunen 1989, 31–36.

¹⁸⁴ Sulkunen 1997b, 11; Sulkunen 2006, 10; Korppi-Tommola 2006, 212.

¹⁸⁵ Räisänen 1995, 53.

prostituutio-ongelma yhdistettiin nimenomaan toimeentulovaikeuksissa kamppaileviin palvelijattariin. Tässä suhteessa myös prostituutiota käsiteltiin pilapiirroksessa luokkasidonnaisesti. Se nähtiin köyhien työväenluokan naisten ongelmana. Käsitys ei kuitenkaan pitänyt täysin paikkaansa, sillä todellisuudessa prostituoitujen sosiaalinen tausta oli varsin heterogeeninen. He olivat lähtöisin rikkaista ja rutiköyhistä perheistä, kaupungista ja maalta sekä Suomesta ja ulkomailta.¹⁸⁶

Kurikan pilapiirroksissa palvelijatarten siveettömyys yhdistettiin yleensä suoraan tai epäsuorasti prostituutioon. *Fyren* puolestaan kritisoi yleisemmällä tasolla palvelijatarten kevytmielisyyttä, eikä aiheen käsittelyssä viitattu suoranaisesti maksullisiin seksipalveluihin. Erilainen käsittelytapa kertoi jo sinällään jotain lehtien toisistaan poikkeavasta suhtautumisesta palvelijattariin. *Fyren* näki siveettömyyden ensi sijassa yksilöstä kumpuavana moraalisenä ongelmana, kun taas *Kurikka* korosti ongelman yhteyttä yhteiskunnassa vallitseviin taloudellisiin rakenteisiin. Ruotsinkielisen yläluokan ja työväenluokan poliittisten tavoitteiden ja arvopohjan eroavaisuudet tulivat siis myös selkeästi näkyviin palvelijatarten siveellisyyttä käsittelevissä pilapiirroksissa.

Eliitti pyrki säilyttämään yhteiskunnan hierarkkisen valtarakenteen ennallaan. Palvelijattarilla ei ollut oikeutta vaatia mitään. Heidän tuli alistua vanhaan tapaan täydellisesti rouvien tai emäntien komentoon. Rouvien käskyvaltaa vastaan kapinoivat palvelijattaret leimattiin *Fyrenin* pilapiirroksissa siveettömiksi. Työväenluokan tavoitteena oli puolestaan vanhojen valtahierarkioiden kumoaminen. Jos palvelijattaret olivat siveettömiä, se johtui yhteiskunnallisesta epäoikeudenmukaisuudesta eli ennen kaikkea köyhyydestä. *Kurikan* pilapiirroksiset pyrkivät alleviivaamaan tällaisia epäkohtia. Pohjimmiltaan kyse oli siis porvari- ja sosialistien ajattelutavan ehkä kaikkein olennaisimmasta erosta. Edelliset korostivat sitä, että yksilö, oli sitten kuinka köyhä tahansa, oli aina itse vastuussa omista teoistaan. Jälkimmäisten mielestä taas ihmisten teot määräytyivät pitkälti yhteiskunnan rakenteista. Köyhän oli kamppailtava jokapäiväisestä leivästään, eikä hänellä siksi ollut mahdollisuutta miettiä siveellis-moraalisia kysymyksiä.

¹⁸⁶ Helsinkiläistä 1800- ja 1900-luvun vaihteen prostituutiota tutkinut Antti Häkkinen väittää, että yläluokan tyttäret hakeutuivat prostituoiduiksi saavuttaakseen miesten ihailua ja kunnioitusta. Lisäksi he tavoittelivat prostituoituina toimiessaan seksuaalista tyydytystä tai emotionaalista jännitystä. Jälkimmäinen selitys vaikuttaa mielestäni uskottavammalta. Moraalireformin tiukat siveellisyyksivaatimukset kohdistuivat näet ankarimmin juuri ylä- ja keskiluokan naisiin. Ehkä eliitin tyttäret halusivat kapinoida näitä normeja vastaan ryhtymällä prostituoiduiksi. Häkkinen 1995, 112, 116–118, 124, 128.

4.4 Turvakotialoite – siveellisyyskysymys eduskunnassa

Ensimmäisessä yksikamarisessa eduskunnassa käsiteltiin 10.6.1907 anomusehdotusta, jonka olivat allekirjoittaneet kaikki yhdeksän sosiaalidemokraattien naiskansanedustajaa. Hilja Pärssisen¹⁸⁷ johdolla nämä työväenluokan edustajat vaativat yhteiskunnan ylläpitämien turvakotien perustamista aviottomille äideille ja heidän lapsilleen. Ehdotuksessa mainituissa laitoksissa tuli lisäksi pitää huolta orvoista ja ylipäättään kaikista turvattomiksi jääneistä lapsista. Kunnat ja valtio määrättäisiin huolehtimaan yhteistyössä laitosten ylläpidosta. Niiden piti myös toimia valtion tarkastuksen alaisina. Anomusehdotuksessa korostuikin ajatus yhteiskunnan vastuusta. Avioton lapsi oli viaton, vaikka tekopyhät ja ennakkoluuloiset ihmiset halveksivat häntä. Hänen haavoittuva asemansa oli vanhempien, mutta ennen kaikkea yhteiskunnallisen järjestelmän syytä. Tiukkoihin luokkahierarkioihin perustunut yhteiskunnallinen järjestys houkutteli yläluokkaista viettelemään kansan tyttären. Sama järjestys kuitenkin esti viettelijää tunnustamasta suhteesta syntynyttä lasta omakseen.¹⁸⁸

Työväenluokan keskuudessa köyhyys hankaloitti aviottomien lasten elatusta. Pärssisen ehdotus korosti isän velvollisuutta elättää lapsensa, vaikka nämä olisivatkin syntyneet avioliiton ulkopuolella. Työläisisät olivat kuitenkin usein niin köyhiä, ettei heillä ollut mahdollisuutta maksaa lapsen äidille elatusapua. Kaikkein huonoimmassa asemassa olivat kokonaan orvoiksi jääneet lapset. Kurjuuden vuoksi he kuolivat ennenaikaisesti tai lähtivät rikoksen poluille. Kuntien vaivaistaloissa turvattomat lapset altistuivat turmelevalle seuralle. Ehdotus tähdensikin, että vaivaistalo ei ollut sopiva kasvatuspaikka lapsille. Lasta ei myöskään missään tilanteessa saanut erottaa äidistään. Ilman äitiä kasvaneet lapset päätyivät lopulta vankiloihin ja prostituoiduiksi. Äiti oli siis korvaamaton myös aviottomalle lapselle. Jos äiti ei kuitenkaan pystynyt yksin elättämään lastaan, oli yhteiskunnan huolehdittava molempien elatuksesta. Tämä onnistuisi parhaiten ehdotuksessa mainituissa laitoksissa, joissa avioton äiti ja lapsi saisivat elää ja kasvaa yhdessä. Turvakodit tarjoaisivat heille paitsi taloudellista apua ja asunnon myös lähimmäisenrakkautta ja inhimillistä lämpöä.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Ks. Pärssisen lyhyt henkilöesittely viitteessä 123.

¹⁸⁸ Pärssinen Hilja ym. Kotien perustamisesta turvattomia lapsia, aviottomia äitejä ja heidän lapsiaan varten. Anom. ehd. n:o 82/1907.

¹⁸⁹ Ibid.

Turvakotialoite ja siitä käyty eduskuntakeskustelu¹⁹⁰ valaisivat tehokkaasti siveellisyyskysymykseen liittyviä arvoja ja asenteita. Aloitetta puolsivat eduskuntakeskustelussa kaikki sosiaalidemokraattiset kansanedustajat sekä yhtä lukuun ottamatta kaikki nuorsuomalaiset. Sen sijaan Suomalaisen puolueen edustajista vain kaksi kannatti työläisnaisten aloitetta muiden asettuessa vastustavalle kannalle. Viimeksi mainituista edustaja Ernst Palmén¹⁹¹ piti koko keskustelua turhana vedoten erilaisiin muotoseikkoihin. Aloitteen käsittely vei hänen mielestään myös liian paljon aikaa, joka oli pois tärkeämpien aiheiden käsittelystä.¹⁹² Hän oli kuitenkin poikkeus omassa puolueessaan. Muut Suomalaisen puolueen edustajat pitivät kysymystä aviottomien äitien ja lasten huollosta tärkeänä, mutta vastustivat keinoja, jotka aloitteessa oli esitetty ongelman ratkaisemiseksi. Nämä hädänalaiset ihmiset oli sijoitettava yksityisiin, kristillisiin koteihin, ei yhteiskunnan ylläpitämiin laitoksiin. Laitoksissa kevytmielisten naisten turmeleva vaikutus tarttui helposti lapsiin, mikä saattoi aiheuttaa ongelmia heidän myöhemmälle kehitykselleen. Tällaisia näkemyksiä esitti muiden muassa edustaja Kaarlo Kares¹⁹³. Hänen mielestään aviottomien äitien ahdingon syynä oli ennen kaikkea näiden oma siveellinen tarmottomuus ja ryhdyttömyys. Yksilö oli siis itse vastuussa ongelmistaan, eikä niistä voitu syyttää köyhyyttä tai yhteiskunnan taloudellisia rakenteita.¹⁹⁴

Turvakotialoitteesta käydyssä keskustelussa Suomalaisen puolueen Hilda Käkikoski¹⁹⁵ kiinnitti huomiota erityisesti siihen, että aviottomien lasten isät oli saatava kantamaan vastuu lastensa

¹⁹⁰ Aloitteesta ja keskustelusta ks. myös Sulkunen 1989, 44–48 ja Lähteenmäki 2006, 94–100.

¹⁹¹ Ernst Palmén (1849–1919) oli aatelissäätöön kuulunut professori ja valtioneuvos, joka nousi ensimmäiseen yksikamariseen eduskuntaan Suomalaisen puolueen riveistä. Hän toimi kansanedustajana vain noin kaksi vuotta, toukokuusta 1907 toukokuuhun 1909. Tänä aikana hän ehti kuitenkin hoitaa muun muassa eduskunnan varapuhemiehen ja valtiovarainvaliokunnan puheenjohtajan toimia. Eduskunnan edustajamatrikkeli vaalikausi 1907–1908I, Palmén Ernst Gustaf, [www.eduskunta.fi/thwfakta/hetekau/hex/hxent.htm] luettu 26.1.2012.

¹⁹² VP 1907 pk, 506–508.

¹⁹³ Kaarlo Kares (1873–1942) oli saanut pappisvihkimyksen vuonna 1897, jonka jälkeen hän toimi kirkkoherrana eri puolilla Suomea. Kirkollisen uransa aikana hän työskenteli myös Hollolan ja Lapuan rovastikuntien lääninrovastina. Kares valittiin vuonna 1907 eduskuntaan Suomalaisen puolueen listoilta. Hänen kansanedustajauransa jatkui Suomen itsenäistymisen jälkeen ensin Kansallisen Kokoomuksen (1922–1927) ja myöhemmin Isänmaallisen Kansanliikkeen (1933–1942) riveissä. Viimeisestä puoluevalinnasta voisi päätellä, että Kares oli ainakin edustajanuransa loppupuolella mielipiteitään äärioikeistolainen. Eduskunnan edustajamatrikkeli vaalikausi 1907–1908I, Kares Karl Fredrik (Kaarlo), [www.eduskunta.fi/thwfakta/hetekau/hex/hxent.htm] luettu 26.1.2012.

¹⁹⁴ VP 1907 pk, 471–473.

¹⁹⁵ Hilda Käkikoski (1864–1912) valmistui vuonna 1888 suomen kielen ja historian opettajaksi Helsingin suomalaisesta jatko-opistosta. Hän oli omaksunut vahvan suomalaiskansallisen aatteen, mikä johti lopulta siihen, että hän otti sukunimekseen Käkikoski alkuperäisen nimen Sjöström tilalle. Käkikoski innostui opiskeluaikanaan myös naisasiasta ja liittyi vuonna 1889 Suomen Naisyhdistyksen jäseneksi. Keskustelut Sakari Topeliuksen kanssa olivat vakuuttaneet hänet siitä, ettei naisasian ajaminen ollut ristiriidassa kristinuskon kanssa. Käkikosken elämää ohjasikin vahva kristillinen maailmankatsomus. Ehkä osittain tästä johtuen hänen suhteensa sosialisteihin muodostui ongelmalliseksi. Käkikoski nousi vuonna 1907 eduskuntaan Suomalaisen puolueen riveistä. Hän sai vaaleissa koko Uudenmaan suurimman äänisaaliin. Eduskuntatyössään Käkikoski profiloitui erityisesti naisten virkakelpoisuuden ajajaksi. Heikon terveydentilansa vuoksi hän joutui luopumaan kansanedustajantyöstä vuoden 1910 valtiopäivien jälkeen. Käkikoskesta

elatukselta. Näille lapsille oli siis etsittävä isä. Käkikosken mielestä isättömyys aiheutti aviottomille lapsille häpeätunnetta, joka katkeroitti heidän elämänsä. Hän vastusti turvakotien perustamista, koska piti näitä laitoksia eräänlaisena palkintona siveettömille naisille. Turvakodeissa aviottomat äidit saivat vapaan ylläpidon valtion kustannuksella, mikä oli Käkikosken mielestä suuri etuoikeus. Tällaista apua ei ollut tarjolla köyhille avioliitossa eläville vanhemmille. Aloitteessa ehdotetut laitokset myös poistaisivat vanhempien vastuun lastensa elatuksesta ja kasvatuksesta, väitti Käkikoski. Hän ei voinut hyväksyä sitä, että vanhempien harteilta siirrettäisiin pois tämä perustavanlaatuinen velvollisuus. Kuinka vanhemmat ilman kasvatusvastuuta voisivat oppia ”itsensäkieltämisen suuren taidon”? Vanhempien velvollisuuksien tuli koskea myös aviottoman lapsen isää ja äitiä. Heidän oli itse huolehdittava lapsestaan, koska vain tätä kautta he saattoivat oppia vastuunalaisuutta. Lastaan kasvattamalla aviottomat vanhemmat voivat ”nousta alennustilastaan ja sovittaa sen, mitä rikkoneet ovat”.¹⁹⁶

Sosiaalidemokraatit painottivat, ettei edes edustaja Käkikoski ponnisteluistaan huolimatta löytäisi isää kaikille lapsille. Etenkin kaupungeissa monet lapset jäisivät isättömiksi. Esimerkiksi Oskari Tokoi¹⁹⁷ oli kiinnostunut siitä, mitä Käkikoski tekisi näille isättömiksi jääneille lapsille. Pitäisikö heidät hänen mielestään potkia ulos yhteiskunnasta?¹⁹⁸ Kaksi päivää turvakotialoitteen eduskuntakäsittelyn jälkeen *Kurikassa* julkaistiin kuvassa 18 nähtävä pilapiirros, joka viittasi Käkikosken innokkuuteen isien etsinnässä. Piirroksen kuvateksti ”Hilda Käkikoski etsii kutka isiksi tulevat.” on suorassa yhteydessä turvakotikeskusteluun. Käkikoski makaa meren rannalla olevan kiven takana kädessään kaukoputki, jonka avulla hän seuraa piilostaan rannan tapahtumia. Mies ja nainen loikoilevat rantahietikolla vierekkäin ja toisaalla nainen keittää nuotiolla ilmeisesti kahvia. Kahvinkeittopuuhia seuraa loitompaa mahallaan makoileva mies. Savu nousee nuotioista myös suojaosan rantapoukaman vastarannalla, joten sielläkin on ihmisiä viettämässä aikaansa. Ainakin osa ihmisistä on tullut rantaan veneillä, koska hietikolla seisoo odottamassa purje- ja soutuvene. Lisäksi vedessä on vielä yksi purjevene, joka tuo ehkä lisää väkeä rantaan. Piirroksen otsikko, ”Vapaa rakkaus ja vanhapiika.”, viittaa tietysti Käkikosken siviilisäättyyn. Toisaalta se liittyy piirroksen

tarkemmin ks. esim. Karilas 1934 tai lyhyemmin Ahtisaari 1997, 213–230. Käkikosken seksuaalisesta suuntautumisesta ks. myös Juvonen 1994.

¹⁹⁶ VP 1907 pk, 473–475.

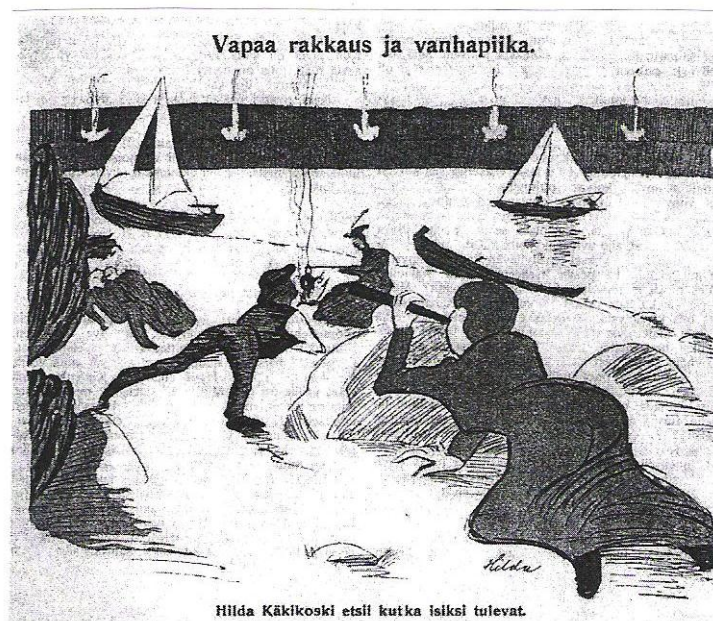
¹⁹⁷ Oskari Tokoi (1873–1963) valittiin vuonna 1907 eduskuntaan sosiaalidemokraattien riveistä. Ammatiltaan hän oli toimittaja. Hänen kansanedustajanuransa päättyi toukokuussa 1918, kun hän joutui pakenemaan sisällissodan jälkiselvittelyitä Venäjälle. Sodan aikana Tokoi oli punaisen hallituksen eli Kansanvaltuuskunnan jäsen ja elintarvikeasiain valtuutettu. Venäjältä hän siirtyi vuonna 1921 Englannin ja Kanadan kautta Yhdysvaltoihin, missä hän toimi pitkään erilaisissa osuustoiminnallisissa tehtävissä. Tokoi oli myös suomalaisten avustamista toisen maailmansodan aikana organisoineen Help Finland-järjestön puheenjohtaja. Eduskunnan edustajamatrikkeli vaalikausi 1907–1908I, Tokoi Antti Oskari, [www.eduskunta.fi/thwfakta/hetekau/hex/hxent.htm] luettu 27.1.2012.

¹⁹⁸ VP 1907 pk, 482–484.

turvakotikeskustelua laajempiin yhteyksiin. Otsikon kautta tulee esiin vastakohtapari, joka on keskeinen piirroksen taustalla vaikuttavien kehityskulkujen ymmärtämisen kannalta.¹⁹⁹

Kuvan 18 otsikko oli nähdäkseni suunnattu paitsi Käkikoskea myös muita porvarillisia naisasianaisia vastaan. Kritiikki kohdistui ennen kaikkea näiden keski- ja yläluokan naisten puritaanisiin, absoluuttista sukupuolimoraalia ihannoiviin siveyskäsitteisiin, joita varsinkin moraalireformistit propagoivat voimakkaasti. Tällaiset käsitykset olivat mahdollisimman kaukana sosialistisista vapaan rakkauden ihanteista, jotka 1900-luvun alkuvuosina levisivät myös Suomeen lähinnä August Bebelin teosten kautta. Bebelin mukaan sukupuolivietin tyydyttäminen oli ihmisen ruumiillisen ja henkisen terveyden ehto. Kirkko ja moraalireformista innostuneet porvarilliset naisasianaiset eivät voineet hyväksyä tätä näkemystä, koska pitivät sitä uhkana pyhälle, Jumalan säätämälle kristilliselle avioliitolle. Ainakin radikaaleimmat sosialistit puolestaan halusivat murtaa perinteisen kristillisen avioliittoinstituution. He yhdistivät kristillisen avioliiton isäntävallan, yksityisomistuksen ja luokkaherruuden syntyyn. Tällainen ihmisten välisiä alistussuhteita pönkittänyt liitto jouti heidän mielestään historian romukoppaan.²⁰⁰

KUVA 18.

Lähde: Kurikka 15.6.1907

Kurikan pilapiirros kritisoi Käkikosken hahmon kautta porvarillisten naisasianaisten moraalinvariantteja. Piirros korosti näiden moraalireformistinaisten roolia eräänlaisina

¹⁹⁹ Ks. kuva 18.

²⁰⁰ Räisänen 1995, 53, 68–71.

siveyspoliiseina. He kiinnittivät huomionsa siveettömyyden valvontaan puuttumatta tarkemmin ongelman syihin. Käkikosken käyttämä kaukoputki viittasi ehkä siihen, että moraalinvartiointi äityi usein pikkutarkaksi kyttämiseksi. Valvontaa ei kuitenkaan ulotettu oman yhteiskuntaryhmän sisälle, vaan se kohdistui yksinomaan luokkahierarkiassa alempana oleviin ihmisiin. Keski- ja yläluokkaiset moraalireformistinaiset vartioivat tarkasti rahvaan moraalialia. Kuvassa 18 voidaan nähdä tällainen luokkajakoinen asetelma. Todennäköisesti rannalla makoilevat miehet ovat merimiehiä eli he kuuluvat työväenluokkaan. Tätä tulkintaa puoltavat rannalla näkyvät veneet. Ehkä piirroksen taustalla vaikutti myös se, että Suomen moraalireformistisen liikkeen uranuurtaja kirkkoherra Wilhelm Fredrikson oli ollut aktiivinen perustettaessa merimieslähetysseuraa. Hän näki merimiesten hengellisen heräämisen tärkeänä edellytyksenä työläisnaisten sukupuolimoraalin kohentamiselle. Olihan tietyissä mieskulttuureissa, kuten laivoilla, metsätyömailla ja armeijassa, usein jopa ihannoitu prostituoitujen palvelujen käyttöä. Siveettömyys ja merimiehet yhdistyivät siis ainakin moraalireformistien katsannossa kiinteästi toisiinsa.²⁰¹

Porvarisnaisten ylemmydentuntoinen moralismi kietoutui kuvan 18 otsikossa osittain myös kristinuskoon. Sosialistien suosima vapaa rakkaus oli näet perinteisen kristillisen avioliiton selkeä vastakohta. Käkikosken vahva kristillinen maailmankatsomus vaikutti todennäköisesti siihen, että kritiikki kanavoitiin nimenomaan hänen hahmoonsa. Uskonnon ohella hän painotti puheissaan suomalaiskansallisen aatteen, siveyden ja raittiuden merkitystä. Erityisesti hänen siveydestä antamansa lausunnot pahoittivat monien sosiaalidemokraattien mielen. Työväenluokkaiset kansanedustajat eivät voineet hyväksyä Käkikosken näkemystä, jonka mukaan turvakotialoite jo sinällään oli osoitus laatijoidensa heikentyneestä siveyskäsityksestä. Aloitteen käsittelyn yhteydessä hän esiintyi muutenkin hyökkäävästi sosialisteja kohtaan. Vastatessaan Pärssisen keskustelussa käyttämään puheenvuoroon hän muun muassa väitti tämän näkemysten olevan militaristisia. Käkikosken mielestä aviottoman lapsen synnyttäminen oli yhteiskunnalle arvokasta vain silloin, jos ihmisiä tarvittiin sotaa varten. Tällöin oli yhdentekevää, oliko lapsi syntynyt avioliitossa vai sen ulkopuolella. Käkikoski ihmetteli myös Pärssisen ajatusta äitiydestä naisten asevelvollisuutena. Miten tämä sopi yhteen sosialistien militarismia vastustavan ohjelman kanssa?²⁰²

Turvakotialoitteesta käyty eduskuntakeskustelu polarisoitui nähdäkseni varsin selkeästi sosiaalidemokraattien Hilja Pärssisen ja Suomalaisen puolueen Hilda Käkikosken väliseksi sanasodaksi. Muiden edustajien puheenvuorot pohjautuivat yleensä näiden kahden

²⁰¹ Markkola 2002, 166–167; Häkkinen 1995, 75.

²⁰² Ahtisaari 1997, 218–223; VP 1907 pk, 478–479, 502.

voimakastahtoisien naisen esittämiin kannanottoihin. Niissä kommentoitiin sekä Pärssisen että Käkikosken esiin nostamia ajatuksia. Käkikoski nousi jonkinlaiseksi turvakotialoitetta vastustavan puolen johtohahmoksi, minkä vuoksi ei ole yllättävää, että nimenomaan hän joutui kuvassa 18 *Kurikan* hampaisiin. Vahvan kristillis-siveellisen vakaumuksen ohella Käkikosken naimattomuus antoi aseita pilapiirtäjille. Hän ei mennyt koskaan naimisiin, vaikka kosijoita olisi ollut. Todennäköisesti hän ajatteli, että työn ja perheen yhteensovittaminen oli mahdotonta. Ehkä hän piti opettajantyötä, naisasiaa ja poliittista toimintaa kutsumustehtävinä, joiden tieltä perheen perustaminen sai väistyä. Hän omistautui yhteiskunnan palvelemiseen, ikään kuin uhrautui kutsumuksensa vuoksi. Tällaista uhrimieltä ylempien yhteiskuntaryhmien naisilta odotettiin vielä 1900-luvun alussa. Heidän oli tehtävä selkeä valinta työn ja perheen välillä.²⁰³

Kuvan 18 otsikko kohdisti lukijan huomion suoraan Käkikosken naimattomuuteen. Käkikoski oli ”vanhapiika”, eikä hänellä siis ollut käytännön kokemusta avioliitosta, äitiydestä puhumattakaan. Oliko hän näin ollen oikea henkilö arvioimaan toisten ihmisten perhe-elämää ja siveellisyyttä? Juuri tämän kysymyksen *Kurikan* pilapiirros halusi esittää. Naimaton, tiukat moraalireformistiset siveysihanteet sisäistänyt Käkikoski otti piirroksessa itselleen vallan vahtia toisten ihmisten moraalialia. Valvonnan kohteet olivat hänen alapuolellaan yhteiskunnan hierarkiassa. Piirros pyrki kyseenalaistamaan tällaisen hoivaavan vallan oikeutuksen. Ei ollut oikein, että Käkikoski asetti itsensä ja oman yhteiskuntaryhmänsä siveellisesti työväestön yläpuolelle. Kaiken lisäksi hänen vaatimuksensa aviottomien lasten isien etsimisestä oli täysin epärealistinen. Jos etsintää ryhdyttäisiin toteuttamaan, se johtaisi kuvan 18 tilanteen kaltaiseen äärimmilleen vietyyn kyttäysmentaliteettiin. Tällainen valvonta veisi työväestöltä kaiken yksityisyyden. Jopa heidän seksuaalielämänsä joutuisi ylempien yhteiskuntaryhmien valvovan silmän alle.

Käkikoski oli ennen vuoden 1907 eduskuntavaaleja edeltänyttä vaalitaistelua suhtautunut sosialisteihin sovittelevasti. Opettajana toimiessaan hän oli teroittanut oppilailleen poliittisen suvaitsevaisuuden merkitystä. Hän opetti, että jokaisella ihmisellä oli oikeus muodostaa oma

²⁰³ Sulkunen 1995, 33–44; Ahtisaari 1997, 217; Ollila 1998, 61–62. Tuula Juvonen haastaa edellä esitetyn perinteisen käsityksen Käkikosken naimattomuuden syistä. Tulkinnessaan hän viittaa Käkikosken seksuaaliseen suuntautumiseen. Hänen mielestään tämä oli mitä ilmeisimmin lesbo aikana, jolloin tällaista käsitettä ei kuitenkaan vielä ollut käytettävissä. Käkikoski vältti naisellisena pidettyä vaatekoreilua ja piti hiuksensa lyhyinä. Lisäksi hän piti lapsuudessaan erityisesti kalastuksesta ja hevosiin liittyvistä töistä, jotka olivat perinteisesti kuuluneet miehille. Käkikoski ei voinut tuoda julkisesti esiin naisiin kohdistunutta seksuaalista haluaan, koska aikakauden katsannossa tällaista poikkeavuutta pidettiin mielisairautena. Hänen yksityisistä kirjeistään välittyi kuitenkin vahva, seksuaalissävytteinen ihailu mm. joitakin naispuolisia opettajatovereita kohtaan. Hänen sisällään riitelivät vahva kristillissiveellinen vakaumus ja toisaalta omaan sukupuoleen suuntautunut seksuaalinen mielenkiinto. Ks. Juvonen 1994, 23–34, 48–84.

poliittinen vakaumuksensa, eikä puoluevihaa voinut näin ollen hyväksyä. Kiihkeän vaalikamppailun aikana sosialistien agitaattorit pyrkivät jatkuvasti sabotoimaan Käkikosken puhetilaisuuksia, mikä ehkä osaltaan vaikutti siihen, että hänen asenteensa sosialisteihin muuttui jyrkän kielteiseksi. Elämänsä loppuun saakka hän kavahti sosialismin aatteita ja toi tämän myös selkeästi julki.²⁰⁴ Käkikosken asennemuutos oli ehkä yhtenä taustatekijänä kuvan 18 pilapiirroksessa. Piirroksen kautta työväenliikkeen *Kurikka* halusi näpäyttää sosialisteja ankarasti kritisoinutta Käkikoskea. Samalla lehti puolusti Pärssistä ja tämän turvakotialoitetta. Piirros liittyi keskusteluun, joka henkilöityi ennen kaikkea näihin kahteen naiskansanedustajaan. Henkilöiden välisten erimielisyyksien ohella kuvassa 18 tulivat esille laajemmat arvokysymykset. Piirros otti kantaa tasa-arvoisemman yhteiskunnan puolesta. Se vastusti jyrkästi *hierarkkisen sisaruuden* teorian mukaista autoritääristä kansankasvatusmallia.

Muut tutkimuksessa mukana olevat pilalehdet eivät ottaneet pilapiirroksissaan *Kurikan* tavoin kantaa turvakotikeskusteluun. Turvakotikeskustelua saatettiin pilalehtien miesvaltaisessa piirissä pitää vähäpätöisenä aiheena. Porvarilliset pilalehdet olivat ehkä omaksuneet edustaja Palménin puheenvuorossa esiin nousseen linjan. Pärssisen aloitteessa esille nostetut kysymykset olivat vähäpätöisiä ja veivät aikaa tärkeämpien aiheiden käsittelyltä.²⁰⁵ Lisäksi turvakotien vastustaminen oli todennäköisesti kesän 1907 tilanteessa Suomalaiselle puolueelle poliittisesti arkaluontoinen asia. Sosiaalidemokraatit halusivat aloitteellaan puuttua nimenomaan köyhälistön naisten ja lasten elinoloihin. Avioton äitiys oli työläisedustajien mielestä ennen kaikkea taloudellinen ongelma, jonka seuraukset koskettivat lähinnä köyhää rahvasta. Aloitetta vastustavat Suomalaisen puolueen edustajat näyttivät siis yleisön silmissä helposti elitistisiltä tavallisen kansan vihollisilta. Juuri tuo äänioikeuden saavuttanut kansa oli ollut sosiaalidemokraattien kevään 1907 eduskuntavaaleissa saaman valtaisan äänivyöryn taustalla. Näin ollen turvakotialoitetta vastustavien pilapiirrosten julkaiseminen ei ollut poliittisesti järkevää, koska se olisi voinut loukata kansan tunteja.

Turvakotialoite nosti siveellisyyskysymyksen suomalaisen poliittisen päätöksenteon asialistalle. Aviottomien äitien ja lasten asemaa käsiteltiin kansanvallan korkeimmalla portaalla, eduskunnassa. Aloitteen kautta hoivatyö profiloitui entistä selkeämmin naisten poliittisen toiminnan tärkeäksi polttopisteeksi. Huoli yhteiskunnan heikoimmista jäsenistä yhdisti eri yhteiskuntaluokkia ja puolueita edustavia naiskansanedustajia. Keinot hädänalaisista huolehtimiseksi vain olivat erilaiset riippuen edustajan taustaryhmästä. Eroja olennaisempaa oli kuitenkin se, että naisedustajat näkivät

²⁰⁴ Ahtisaari 1997, 220–221, 223, 228.

²⁰⁵ VP 1907 pk, 506–508.

itsensä *yhteiskunnallisina äiteinä*, joiden poliittista toimintaa leimasi sosiaalipoliittinen huolenpitotyö. He pitivät tällaisten kysymysten esillä pitämistä naisten velvollisuutena²⁰⁶. Ne muodostivat naisten oman poliittisten agendan. Ehkä Palménin puheenvuoro turvakotikeskustelussa kertoi juuri siitä, että hän piti miesten hallitsemaa politiikan kansallista agendaa eduskuntatyön ydinsisältönä. Ulkopoliittiset asiat, kuten suhtautuminen emämaa Venäjään,²⁰⁷ olivat hänelle paljon tärkeämpiä kuin aviottomien äitien asema.

Yleisesti ottaen kansanedustajat kuitenkin katsoivat sukupuolestaan riippumatta, että Pärssisen aloitteessa esille nostettu asia oli merkittävä ja edellytti perusteellista paneutumista. Aviottomien äitien ja lasten huoltoa koskeva aloite liitettiin myös mieskansanedustajien puheenvuoroissa naisten ”luonnolliseen” toimintapiiriin. Suomalaisen puolueen edustaja Emil Helkiö²⁰⁸ esimerkiksi totesi olevan luonnollista, että asia tuli käsittelyyn naisedustajien aloitteesta. Nuorsuomalaisten Gustaf Arokallio²⁰⁹ puolestaan iloitsi siitä, että eduskunnassa oli naisia. Heidän asiantuntevuutensa ja perusteellisuutensa tuli parhaiten esille juuri turvakotialoitteen kaltaisissa asioissa.²¹⁰ Naiset olivat siis myös eduskunnassa kotia ja perhettä koskettelevien kysymysten asiantuntijoita, mikä sopi hyvin yhteen *kaksijakoisen kansalaisuuden* ihanteen kanssa. Niinpä olikin luonnollista, että kuvassa 18 *Kurikan* hampaisiin joutui nimenomaan nainen, Hilda Käkikoski. Toisaalta kritiikin taustalla vaikutti hänen luokka-asemansa. Piirroksen mukaan Käkikoski edusti *hierarkkiseen sisaruuteen* nojaavaa kansankasvatusmallia, joka oli aikansa elänyt. Ylempien yhteiskuntaluokkien naisilla ei enää ollut oikeutta valvoa ja kasvattaa työväestöä. Olivathan jopa työläisnaiset nousseet heille varatusta kodin hengettären roolista eduskuntaan, poliittisen päätöksenteon huipulle.

²⁰⁶ Ks. esim. VP 1907 pk, 474.

²⁰⁷ Suomen suuriruhtinaskunnan ja Venäjän suhdetta voidaan tietysti perustellusti pitää myös Venäjän sisäpolitiikkana. Esimerkiksi pilapiirroksot propagoivat kuitenkin usein vahvasti käsitystä, jossa Suomi nähtiin omana valtionaan, jolla oli vähintäänkin puoli-itsenäisen asema. Tällaisista näkemyksistä ja niitä vastaan esitetystä kritiikistä tarkemmin ks. esim. Jussila 2007.

²⁰⁸ Johan Emil Helkiö (1870–1941) oli ammatiltaan maanviljelijä, mutta toimi kansanedustajakautensa jälkeen joitakin vuosia myös sahan työnjohtajana Espoossa. Hän tyydytti hengellistä kutsumustaan muun muassa toimimalla Suomen luterilaisen evankeliumiyhdistyksen matkasaarnaajana. Suomalaisen puolueen kansanedustajana Helkiö vaikutti toukokuusta 1907 heinäkuun loppuun 1908. Lyhyen edustajanuransa aikana hän kuului eduskunnan suureen valiokuntaan. Eduskunnan edustajamatrikkeli vaalikausi 1907–1908I, Helkiö Johan Emil, [www.eduskunta.fi/thwfakta/hetekau/hex/hxent.htm] luettu 10.2.2012.

²⁰⁹ Kirkkoherra ja rovasti Gustaf Arokallio (1854–1939) valittiin vuonna 1907 eduskuntaan Nuorsuomalaisen puolueen riveistä. Hän oli hankkinut kokemusta valtiopäivätoiminnasta jo aiemmin toimiessaan pappissäädyn edustajana säätyvaltiopäivillä vuosina 1894 ja 1904–1905. Lyhyttä katkosta lukuun ottamatta Arokallion kansanedustajanura jatkui maaliskuuhun 1919 saakka. Suuren valiokunnan lisäksi hän oli jäsenenä muun muassa maatalous-, pankki- ja rautatievaliokunnissa. Eduskunnan edustajamatrikkeli vaalikausi 1907–1908I, Arokallio Gustaf, [www.eduskunta.fi/thwfakta/hetekau/hex/hxent.htm] luettu 10.2.2012.

²¹⁰ VP 1907 pk, 476, 505–506.

5. Juomalakosta yksikamariseen eduskuntaan

5.1 Raittius työväestön ja naisten asiaksi

Kotiin ja perheeseen tiukasti kytkeytyneestä siveellisyyskysymyksestä tuli siis heti ensimmäisen yksikamarisen eduskunnan työn alkuvaiheessa vilkkaan poliittisen väittelyn kohde. Tätä kiivasta sanasotaa hallitsivat piikkikäillä kommentteillaan eri puolueiden naiskansanedustajat. Siveellisyysihanteet yhdistyivät moninaisin sitein raittiuden puolesta tehtyyn valistustyöhön. Juuri pyrkimys raittiuden edistämiseen oli nähdäkseni ollut tärkein naisten poliittista toimintaa liikkeelle työntänyt voima. Jo vuonna 1876 suomalaiset sivistyneistönaiset olivat jättäneet kenraalikuvernööri Adlerbergille anomuksen, jossa he olivat vaatineet alkoholilain tiukentamista suuriruhtinaskunnassa. Tämä anomus oli jo itsessään merkittävä, sillä sen kautta suomalaiset äänioikeudettomat yrittivät ensimmäistä kertaa vaikuttaa joukkovoimalla lainsäädäntötyöhön. Allekirjoittajat vaativat alkoholilain tiukentamista nimenomaan sen vuoksi, että juopottelu uhkasi perhekiinteyttä ja ihmisten siveellistä puhtautta. Alkoholinkäyttöä vastustettiin siis ennen muuta moraalisin, ei niinkään sosiaalis-taloudellisin argumentein.²¹¹ Sivistyneistön arvoista kummunnutta raittiusideologiaa leimasi ajatus kansan valistamisesta ylhäältä. Rahvaan tuli kuunnella nöyränä yhteiskunnan ylätasolta saneltua opetusta ja elää näin saamiensa ohjeiden mukaan.²¹²

Suomalaiselle raittustyölle oli 1800- ja 1900-luvun vaihteessa ominaista voimakas jakautuneisuus. Alkuvaiheissaan 1880-luvulla raittiusliikkeen toiminta rakentui pitkälti fennomaanien kansallisen projektin pohjalle. Raittiuden edistäminen oli osa suomalaisen kansakunnan rakentamiseen tähdännyttä työtä. Ihmisiä oli kasvatettava raittiiseen kansalaiskuntoisuuteen. Tämän kasvatustyön tuli tapahtua suomenmielisen sivistyneistön autoritäärisessä ohjauksessa. Oli tehtävä selkeä ero holhoavan sivistyneistön ja holhottavan rahvaan välillä. Liberaalien ajatukset työläisten omaehtoisesta ja valtiokoneistosta riippumattomasta toiminnasta eivät sopineet fennomaanien ajatusrakennelmaan. Maallisen ja kirkollisen virkakoneiston oli valvottava raittiusvalistuksen toteuttamista. Vähitellen fennomaanit tulivat kuitenkin siihen tulokseen, että oli välttämätöntä perustaa alkoholikysymykseen erikoistunut kansallinen kattojärjestö. Keväällä 1883 nuoret fennomaanit saivat haltuunsa aiemmin perustetun Kohtuuden Ystävät –järjestön, josta tuli tämän

²¹¹ Sulkunen 1986, 133-134.

²¹² Sulkunen ja Alapuro 1987, 144.

myötä Suomen ensimmäinen valtakunnallinen raittiusorganisaatio. Seuraavana vuonna järjestö muutti nimensä Raittiuden Ystäviksi.²¹³

Eripura raittiusliikkeen fennomaanisivistyneistöä edustavan johdon ja työläistaustaisten rivijäsenten välillä puhkesi näkyväksi 1890-luvun puolivälissä. Tämä tapahtui siis samaan aikaan, kun koko työväenliike siirtyi sosiaalidemokraattien hallintaan. Työläiset niin työnantajien ohjaamassa wrightiläisessä työväenliikkeessä kuin suomenmielisen sivistyneistön johtamassa raittiusliikkeessä asettuivat ensimmäistä kertaa suurella joukolla vastustamaan autoritäärisiä johtajiaan. Työväestö halusi toimia raittiuden puolesta omaehtoisesti, vapaana eliitin valistushenkisestä ohjailusta. Raittiusliikkeen työläistaustaiset rivijäsenet ryhtyivät järjestämään raittiusmielisiä kansalaiskokouksia Suomen suurimmissa kaupungeissa. He halusivat myös kerätä kansalaisadresseja, jotta viranomaiset saataisiin painostettua alkoholijuomien kieltolain²¹⁴ säätämiseen. Kieltolakivaatimus yhdistyi työväestön katsannossa tiukasti äänioikeusreformiin. Radikaloituvan työväenliikkeen tärkein tavoite oli itse asiassa yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden säätäminen. Äänioikeutta rajoittava ääniasteikko oli poistettava, jotta kaikki ihmiset saisivat yhtäläisen oikeuden alkoholilainsäädännöstä päättämiseen.²¹⁵

Alkoholikysymyksellä näyttääkin olleen työväenliikkeen johdolle lähinnä vain välinearvoa. Tämä tuli esiin keväällä 1898 puhjennun juomalakkoliikkeen toiminnassa. Lakot olivat jatkoa 1870-luvulla syntyneille teollisuustyöläisten juomalakoille, jotka olivat aiheuttaneet omavaltaisuudellaan pelkoja tehtaiden johdossa. Jo tuolloin tämä työläisten protestinomaisen toiminta oli eliitin keskuudessa nähty uhkana yhteiskunnan patriarkaaliselle valtarakenteelle. Olivathan Tampereen työläiset lakkotoiminnan yhteydessä esittäneet ensimmäisen vaatimuksen äänioikeuden laajentamiseksi. Vuosisadan viimeisten vuosien juomalakkoliike saavutti kuitenkin ennennäkemättömät mittasuhteet. Vuoden 1898 loppuun mennessä jo noin 70 000 Suomen kansalaista oli allekirjoittanut lakkolaisilta edellytetyn kirjallisen raittiuslupauksen, mikä kertoi selkeää kieltään toiminnan valtavasta joukkoluonteesta. Lupauksen allekirjoittajat sitoutuivat olemaan nauttimatta alkoholia seuraavan vuoden aikana. Helsingissä juomalakkoon liittyminen ei kuitenkaan edellyttänyt ehdotonta raittiuslupausta, vaan ainoastaan pidättäytymistä kapakkajuomisesta. Lisäksi lakkoa johtaneet työväenjohtajat eivät itsekään olleet ehdottoman

²¹³ Sulkunen 1986, 35–39, 45, 60–67.

²¹⁴ Kieltolain säätämisen myötä kaikki alkoholin valmistaminen, myynti, maahantuonti ja anniskelu olisi kriminalisoitu. Tämä olisi tuhonnut koko alkoholin ympärille rakentuneen elinkeinon, kuten viinakaupan. Peltonen 1997, 65; Saarinen 1989, 120.

²¹⁵ Sulkunen 1986, 208–213; Sulkunen ja Alapuro 1987, 144–147.

raittiuden kannattajia. Esimerkiksi Eetu Salin²¹⁶ tunnettiin yleisesti juoppona. On myös vaikea uskoa, että lakkoliikkeeseen runsaslukuisina liittyneet naiset olisivat lähteneet mukaan henkilökohtaisen alkoholiongelman ajamina. Paikoin jopa puolet juomalakkolaisista oli naisia. Näyttääkin vahvasti siltä, että juomalakossa raittiusaate valjastettiin palvelemaan työväenliikkeen poliittisia päämääriä. Lakon ensisijaisena tarkoituksena oli todennäköisesti koko raittiusliikkeen työväestön yhdistäminen sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen tunnusten alle, ei niinkään raittiuden itseisarvoinen edistäminen.²¹⁷

Luokkajako näkyi siis selkeästi raittiustyön toteuttamistavoissa. Perinteinen, fennomaanijohtoinen raittiusliike kasvatti kansaa hierarkkisen mallin mukaisesti. Tässä mallissa kasvattajat olivat aina auktoriteettiasemassa suhteessa kasvatettaviin. Työväestö puolestaan pyrki pääsemään irti ylempien luokkien holhoavasta otteesta. Tavoitteen toteuttamiseksi työläiset käyttivät 1800-luvun lopun mittapuulla varsin radikaaleja keinoja. Raittiuden ihanteita edistettiin kansalaisadressien, joukkokokoonantumisten ja juomalakkojen avulla. Tällaiset toimintatavat näyttivät sivistyneistön silmissä pelottavilta. Kansa oli irtautumassa nöyrän alamaisen roolista kohti vallankumouksellista toimintaa. Eliitin pelkoja lisäsi vielä se, että radikalisoitunut työväenliike yhdisti raittiuskysymyksen yhteiskunnan demokratisoimisvaatimukseen. Työväestön raittustoiminta tähtäsi ennen kaikkea rahvaan suurten massojen mobilisoimiseen yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta kannattavaan rintamaan.

Monille keski- ja yläluokan naisille raittius oli nähdäkseni arvo sinänsä. Heille äänioikeuden saavuttaminen ei ollut tärkein päämäärä, vaan vain väline kaikkein suurimman tavoitteen eli kieltolain aikaansaamiseksi. Asetelma oli siis samantyyppinen kuin työväenliikkeessä, asioiden tärkeysjärjestys vain oli päinvastainen. Esimerkiksi suomalaisen raittustoiminnan kautta aikain ehkä kaikkein näkyvin hahmo Alli Trygg piti ehdottoman raittiuden edistämistä tärkeimpänä elämäntehtävänä. Vaikka hänen kansalaistoimintansa oli valtavan monipuolista, liittyi se lähes aina tavalla tai toisella alkoholikysymykseen. Kun hän puhui naisten äänioikeuden puolesta, oli taustalla tutkimusajalle tyypillinen käsitys naisista miehiä moraalisempina olentoina, jotka ajaisivat miehiä innokkaammin raittiuden asiaa. Trygg ajatteli, että vain väkijuomat kieltävän lain

²¹⁶ Eetu Salin (1866–1919) oli yksi suomalaisen poliittisen työväenliikkeen alkuvaiheiden merkittävimpiä vaikuttajia ja agitaattoreita. Hän oli mukana perustamassa Suomen Sosialidemokraattista puoluetta vuonna 1903 sekä sen edeltäjää Suomen Työväenpuoluetta vuonna 1899. Salinista tarkemmin ks. esim. Kalemaa 1975.

²¹⁷ Sulkunen 1986, 42–44, 221–222, 226–229; Saarinen 1989, 114, 121; Peltonen 1997, 68–71.

säättäminen mahdollistaisi hänen ihannoimansa täysin raittiin yhteiskunnan syntymisen. Tällaista lakia tuskin saataisiin aikaan ilman naisia.²¹⁸

Paitsi kieltolain kannattajana Alli Trygg profiloitui myös lasten raittiusopetuksen aktiivisena kehittäjänä. Hän oli valmistunut opettajaksi Tammisaaren ruotsinkielisestä naisseminaarista keväällä 1874. Suurimman osan opettajanurastaan hän toimi helsinkiläisen työväenluokan asuma-alueella Sörnäisissä, Pitkäsillan pohjoispuolella. Siellä hän näki, kuinka viina turmeli työläisperheiden elämän. Ehkä juuri nämä kokemukset kannustivat Tryggia lasten parissa tehtävään raittiustyöhön. Nouseva sukupolvi oli pelastettava viinan kiroilta. Lapsia opettaessaan hän korosti sitä, että jo ensimmäinen lasi alkoholia voisi johtaa turmioon. Näkemyksessä tuli selkeästi julki Tryggin raittiuskannan ehdottomuus, jonka hän pyrki istuttamaan myös lasten mieliin. Vuonna 1893 hän perusti lasten raittiuslehdet suomenkielisen Koiton ja ruotsinkielisen Eoksen, jotka omalta osaltaan välittivät hänen ajatuksiaan nuorisolle. Näitä lehtiä Trygg toimitti aina kuolemaansa eli vuoteen 1926 asti.²¹⁹

Lasten ohella Alli Tryggin raittiustyö kohdistui kuitenkin myös aikuisiin. Vuonna 1890 hän perusti Sörnäisiin ehdottoman raittiuden periaatteita noudattavan toimintakeskuksen Kansankodin. Siellä työläisköyhälistö sai nauttia terveydelliset vaatimukset täyttävää lämmintä ruokaa. Lisäksi Kansankodilla oli selkeä sivistyksellinen tehtävä. Lukutaitoiset saattoivat perehtyä maailman tapahtumiin lukemalla sanomalehtiä tarkoitukseen varatussa lukusalissa. Monet Suomen syrjäseuduilta Helsinkiin muuttaneet työläiset eivät kuitenkaan osanneet lukea eikä laskea, joten heille järjestettiin sunnuntaisin ja iltaisin erityyppisiä kursseja. Kansankodin kulttuuritarjonta oli myös monipuolinen. Siellä järjestettiin konsertteja, esitettiin kansannäytelmiä ja pidettiin lauluharjoituksia. Ihmisten hengellisistä tarpeista pitivät huolen jumalanpalvelukset ja muut uskonnolliset kokoukset. Kansankodissa tehtiin ylipäättään kaikkea mahdollista, mikä saattoi kehittää ja jalostaa alueen runsaslukuista työväkeä.²²⁰

Alli Trygg oli siis ennen kaikkea lapsista ja vähäosaisista huolta kantava *yhteiskunnallinen äiti*. Hänen raittiuskantansa ehdottomuus oli ehkä jotain sukua keski- ja yläluokkaisten moraalireformistinaisten siveelliselle puritaanisuudelle. Näiden omaksuma hierarkkinen, köyhää kansaa alaspäin katsova valistusasenne oli hänelle kuitenkin vieras. Trygg pyrki omassa työssään

²¹⁸ Syrjä 2010, 28, 71, 78.

²¹⁹ Karpio 1960, 18–21, 38–40, 115–129, lasten raittiusopetuksen kehityksestä tarkemmin ks. esim. Hyrsylä 1999.

²²⁰ Karpio 1960, 69–79.

ennemmin tasoittamaan kuin kärjistämään luokkaeroja.²²¹ Hän ei ollut itse taustaltaan työväenluokkainen,²²² mutta oli erittäin hyvin perillä työväestön elinoloista niin Suomessa kuin ulkomaillakin. Sörnäisten opettajanpestinsä ohella hän oli tutustunut omakohtaisesti ainakin englantilaisiin työläiskaupunginisiin. Matkallaan Englantiin vuonna 1887 Trygg havaitsi, kuinka liikaista saarivaltakunnan tehtaiden varjossa oli. Esimerkiksi vieraillessaan pohjoisessa ja eteläisessä Shieldissä hän kiinnitti huomiota siihen, että puhdistukseen kätensä kaikkialla leijuvasta hiilipölystä hänen oli pestävä ne kerran tunnissa. Häntä huolestutti myös kapakoiden ja peliluolien runsaus. Niissä monia eri kansallisuuksia edustaneet merimiehet menettivät rahansa. Trygg oli kuitenkin ilahtunut merimieslähetyksen vireään toimintaan alueella. Lähetysasema edusti hänelle eräänlaista Nooan arkkia, johon alkoholin kiroista vapautuneet merimiehet olivat pelastautuneet.²²³

Alli Tryggin vilkas yhteiskunnallinen toiminta altisti hänet pilalehtien kritiikille. Hän toimitti esimerkiksi Suomen Naisyhdistyksen *Hemmet och Samhället* -lehteä, joka oli Alexandra Gripenbergin vuonna 1889 perustaman *Koti ja Yhteiskunta* -lehden ruotsinkielinen vastine. Lisäksi hän kirjoitti ahkerasti sanomalehtiin ja julkaisi monia tilapäis- sekä aikakausjulkaisuja. Trygg innostui voimakkaasti juomalakosta ja perusti lakon tueksi myös lehden, jonka ilmestyminen jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi. Ehkä näkyvin osa Tryggin toiminnassa olivat kuitenkin raittiusluentokierteet, joita hän teki 1800-luvun viimeisinä vuosina yhdessä puolisonsa Matti Heleniuksen²²⁴ kanssa. Kansalaisten kiinnostus luentoja kohtaan oli valtava, ja niistä raportoitiin tarkkaan myös sanomalehdistössä. Järjestökentällä Trygg kiinnittyi vahvasti naisten kristilliseen raittiusliikkeeseen Valkonauhaan. Häntä miellyttivät varmasti sekä järjestön omaksuma ehdoton raittiuskanta että toiminnan taustalla vaikuttanut kristillinen arvopohja. Sävyttihän Alli Tryggin

²²¹ Trygg perusti puolisonsa Matti Heleniuksen kanssa Kansan Lehden, joka ilmestyi vuoden 1895 alusta viikkolehtenä. Lehden tavoitteena oli juuri toimia eri kansanluokkia yhdistävänä siltana. Karpio 1960, 97–99.

²²² Alli Trygg (1852–1926) syntyi Raisiossa ruotsinkieliseen kotiin. Hänen isänsä oli Venäjän armeijan kapteeni Carl Oscar Trygg, joka osti 1800-luvun puolivälissä Raisiosta Pappila-nimisen tilan. Allin äiti Anna Stina Sjöblom puolestaan oli lasimestari Elias Reisin tytär tämän toisesta avioliitosta. Molempien vanhempien sukujuuret johtivat Pohjanmaalle. Ehkä Allin lapsuudenperhe voitaisiin määritellä keskiluokkaiseksi. Se ei kuulunut työväenluokkaan, mutta ei ollut varakaskaan. Hänen traumaattisin lapsuusmuistonsa oli äidin kuolema vuonna 1868, jonka jälkeen hän muutti enonsa huostaan Ouluun. Tämän hoivissa Alli sai osakseen paljon lämpöä ja rakkautta. Hän kuvasikin myöhemmin moninaisen avustustyönsä erääksi tärkeäksi motiiviksi halunsa välittää eteenpäin Oulussa osakseen saamaansa lämminhenkistä huolenpitoa. Oulun perhe oli myös taloudellisesti paljon varakkaampi kuin Allin lapsuudenkoti. Enon seurassa hän sai käydä monenlaisilla kutsuilla, jotka olivat olennainen osa nimenomaan varakkaan kaupunkilaisporvariston elämää. Karpio 1960, 7–17.

²²³ Karpio 1960, 52–53.

²²⁴ Matti Helenius (1870–1920, vuodesta 1906 alkaen Helenius- Seppälä) toimi Suomen kristillisen työväen liiton kansanedustajana useilla eri valtiopäivillä vuosien 1908 ja 1920 välillä. Parhaiten hänet tunnetaan kuitenkin raittius toiminnastaan. Helenius työskenteli valtakunnallisen raittiusjärjestön Raittiuden Ystävien johdossa vuosina 1902–1913. Vuosisadan vaihteessa hän kierteli ympäri maata raittiusesitelmäkiertueilla muun muassa Opettajien terveys- ja raittiusyhdistyksen toimeksiannosta. Hän kuului lisäksi alkoholistiparantola Turvan johtokuntaan. Heleniuksesta tarkemmin ks. esim. Karpio, 1931.

elämää vahva kristillinen vakaumus, joka oli luonteenomaista myös hänen puolisolleen Matille. Vuonna 1898 pariskunta omaksui kasvisruokavalion, mikä oli todennäköisesti aikakauden mittapuulla outo ja huomiota herättänyt valinta. Tätäkin valintaansa Alli ja Matti perustelivat raittiusargumentein. Väärät ravintotottumukset tekivät ihmisen janoiseksi, mistä seurasi alkoholin-, tupakan ja kahvinhimoa.²²⁵ Alli Tryggin persoona ja toiminta sisälsivät siis runsaasti sellaista kosketuspintaa, johon pilapiirtäjien oli helppo tarttua.

5.2 Alli Trygg juomalakon pyörteissä

Juomalakkoon ryhtyneet työläiset järjestivät vapunpäivänä 1898 laajoja mielenosoitusmarseja Suomen suurimmissa kaupungeissa. Marssijat vaativat sekä alkoholijuomien kieltoa että yleistä äänioikeutta, jotka olivat työväenliikkeen keskeisimpiä tavoitteita myös kansainvälisesti. Mielenosoitukset järjestettiin tarkoituksella juuri vappuna, työväenluokan kansainvälisenä juhlapäivänä. Näin Suomen työväenliikkeen johto saattoi sitoa juomalakkolaisten toiminnan osaksi työväestön maailmanlaajuista taistelua kapitalistista sortoa vastaan.²²⁶ Vapun mielenosoitukset olivat aiheena myös kuvassa 20 nähtävässä *Velikullan* pilapiirroksessa, jossa Matti Kurikka²²⁷ johtaa nuija kädessään raittiusmielisten kulkuetta. Ulkonäön lisäksi Kurikan tunnistaa juuri hänen kädessään olevasta nuijasta. Tällaisesta lyöntipuusta käytettiin yleisesti nimitystä Kurikka²²⁸ ja todennäköisesti siksi se yhdistettiin pilapiirroksissa usein Matti Kurikan hahmoon. Piirroksen oikeassa reunassa nainen anniskelee tynnyristä kaljaa. Hän on mitä ilmeisimmin Alli Trygg, koska kaljatynnyrin päällä istuu mies, joka pitelee kylttiä, jossa lukee ”Alli Tryggin kaljaa”. Lisäksi naishahmon ulkonäkö viittaa vahvasti Tryggiin²²⁹. Tynnyrin päällä istuva mies voisi ehkä olla hänen puolisonsa Matti Helenius. Piirroksen otsikkona on ytimekkäästi ”Pois alkohoolin valta!”²³⁰

²²⁵ Karpio 1960, 89–96, 99–104, 122–128, 162–163, 166–167.

²²⁶ Sulkunen 1986, 234–235.

²²⁷ Matti Kurikka (1863–1915) oli yksi suomalaisen työväenliikkeen alkuvaiheiden näkyvimpiä hahmoja. Kurikka herätti hyvin voimakkaita tunteita, häntä joko vihattiin tai rakastettiin. Suomessa hän toimi työväenliikkeen sanomalehden Työmiehen päätoimittajana vuosina 1896–1899. Hän osallistui aktiivisesti myös vuoden 1905 suurlakkoon. Välillä Kurikka matkusti vihamiehiään pakoon ulkomaille ja perusti Australiaan sekä Yhdysvaltoihin erilaisia utopistis-sosialistisia yhteisöjä. Kurikasta tarkemmin ks. esim. Kalemaa 1978.

²²⁸ Uino 1991, 326.

²²⁹ Ks. kuva 19.

²³⁰ Ks. kuva 20.

KUVA 19.

Alli Trygg

Lähde: Karpio 1960.

KUVA 20.

Pois alkohoolin valta!

(Wapunpäivänä Helsingissä.)

Lähde: Velikulta 5.5.1898

Velikullan pilapiirros oli nähdäkseen ensisijaisesti protesti työväenluokan itsenäisesti organisoimaa raittiustoimintaa vastaan. Lähinnä suomenkielisen kaupunkilaisporvariston ja kaupunkien ylemmän keskiluokan näkemyksiä edustanut pilalehti ei voinut hyväksyä tällaista työläisköyhälistön omaehtoista yhteiskunnallista toimintaa. Juomalakkojen yhteydessä työväenluokka esitti julkisesti mielenosoituksissa ja joukkokokouksissa omia mielipiteitään ja vaatimuksiaan. Piirroksen mukaan

työväestön raittiusvaatimukset olivat kuitenkin saaneet liian radikaalin luonteen. Matti Kurikan kädessä olevan nuijan voidaan ehkä tulkita edustavan väkivallan uhkaa. Sosialistisen työväenliikkeen kyllästämät raittiuskiihkoilijat olivat valmiit nujertamaan ”alkohoolin vallan” tarvittaessa vaikka väkivalloin. Piirros pyrki nähdäkseni osoittamaan selkeän yhteyden radikalisoituvan työväenliikkeen ja työväenluokan omaehtoista toimintaa korostavan raittiusliikkeen haaran välillä. Tällainen ylempien luokkien valistavasta ja kasvattavasta otteesta irtautunut raittiusliikkeen toiminta oli loukkaus yhteiskunnan hierarkkista perusrakennetta kohtaan.

Sosialistisen työväenliikkeen ja sen vaikutuspiirissä toimivan raittiusväen aktiiviset joukkovaatimukset muodostivat vakavan uhkan luokkahierarkialle ja omistavien luokkien valtasemalle. Valtaan viittaa tietysti myös piirroksen otsikko, joka vielä toistuu Matti Kurikan kantamassa lipussa. Tämä kahteen kertaan mainittu ”alkohoolin valta” voitaisiin ehkä yhdistää luokkien väliseen hierarkiaan. Johtaisiko radikaalin raittiusväen kannattama täydellinen viinan vallan alasajo eli yleinen alkoholijuomien kieltolaki myös yhteiskunnallisten valtasuhteiden muutokseen? Piirrokselta välittyy juuri pelko työväenluokan valtapyrkimyksiä kohtaan. Raitistuva työväki olisi eliitille vakavasti otettava poliittinen kilpailija. Ehkä radikaalia raittiusintoa kritisoinut *Velikullan* pilapiirros olikin tarkoitettu lähinnä poliittisen valtakamppailun välineeksi. Sen päätavoitteena ei todennäköisesti ollut kritisoida raittiuden edistämistä sinänsä, vaan tämän tavoitteen ajamiseksi käytettyjä keinoja. Piirros oli suunnattu paitsi kieltolakia myös ja ennen kaikkea poliittisten oikeuksien laajentamisvaatimuksia vastaan. Radikalisoitunut työväestö pyrki piirroksen mukaan tavoitteisiinsa julkisten joukkoesiintymisten ja jopa väkivallan, ei sivistyneen vuoropuhelun kautta. Sivistymättömästi käyttäytyvä rahvas ei siis ansainnut vaatimiaan uudistuksia.

Vielä 1800- ja 1900-luvun vaihteessa keski- ja yläluokan keskuudessa oli vallalla ajattelutapa, jonka mukaan kansan tuli ansaita vaatimansa poliittiset oikeudet ja lainsäädännön uudistukset. Näkemystä kuvaa hyvin fennomaanisen raittiusliikkeen itsevaltaisen johtajan A. A. Granfeltin²³¹ kieltolakia käsittelevä puheenvuoro, jonka Irma Sulkunen on lainannut suomalaista raittiusliikettä käsittelevään väitöskirjaansa: ”Lakien parannus ei millään tavalla ole kipein tarpeemme raittiusalalla. Päinvastoin lait ovat niin hyviä kuin kansamme nykyisellä kannallaan *ansaitsee*.”²³² Rahvas saattoi ansaita uudistukset vain tietyn oppimisprosessin kautta. Sen oli omaksuttava yhteiskunnan hierarkiassa ylempänä olevien ryhmien arvomaailma, elämäntapa ja identiteetti. Vasta kun tämä oppimisprosessi olisi tuloksellisesti suoritettu, voitaisiin harkita työväestölle tärkeiden uudistusten, kuten kieltolain

²³¹ A. A. Granfeltin lyhyt henkilöesittely löytyy viitteestä 117.

²³² Sulkunen 1986, 211, kursivointi tekijän.

toteuttamista. Tällainen ajatusrakennelma oli nähdäkseni kuitenkin varsin nurinkurinen ja ristiriitainen. Kieltolaki olisi mahdollista säätää vasta sitten, kun rahvas olisi riittävässä määrin omaksunut ylempien luokkien määrittelemän ideologian. Tämä ideologia puolestaan sisälsi ajatuksen siitä, että työväestön oli itse kasvettava raittiiseen kansalaiskuntoisuuteen ja nouseva omalla työllään ylöspäin kurjasta asemastaan.²³³ Herääkin kysymys, mihin kieltolakia tällöin enää tarvittaisiin. Jos koko väestö tai ainakin suuri osa siitä olisi jo saavuttanut raittiuden ihanteen, eivät alkoholin aiheuttamat ongelmat luonnollisesti enää muodostaisi merkittävää uhkaa yhteiskunnan kehitykselle tai yksittäisen kansalaisen hyvinvoinnille.

Työväestön kiihkomielinen raittiusinto kieltolakivaatimuksineen nähtiin kuvassa 20 kansaa hajottavana voimana. Granfeltin johtama fennomaaninen raittiusliike oli perustamisestaan lähtien tähdännyt vahvan joukkovoiman saavuttamiseen. Suomenmieliset raittiusihmiset suhtautuivat siksi nuivasti absoluuttisen raittiuden vaatimukseen. Raittiusliike ei heidän mielestään saanut uhrata laajaa kannatuspohjaansa vaatimalla jäseniltään liikaa. Tärkeintä ei ollut jäsenistön absoluuttinen raittius, vaan mahdollisimman laajan ihmisjoukon sitouttaminen raittiusliikkeen kansallista yhtenäisyyttä painottaviin tavoitteisiin.²³⁴ Juuri tällaisen sivistyneistöjohtoisen kansallisen harmonian puolesta *Velikullan* pilapiirros nähdäkseni otti kantaa. Lisäksi piirros heijasteli asetelmaa, jossa vastakkain olivat viinatehtailijat ja –kauppiat sekä raittiuskansa. Esimerkiksi Tampereella ihmiset jakautuivat 1800- ja 1900-luvun vaihteessa raittiutta kannattavaan työväestöön ja viinaporvareihin.²³⁵ Kieltolain säätäminen olisi vahingoittanut jälkimmäisten taloudellisia etuja. Kuvassa 20 puolustettiin perinteisen hierarkkisen kansankasvatusmallin ohella myös eliitin luokkaetuja. Alkoholipolitiikka oli piirroksessa valjastettu yleispoliittisen valtakamppailun välineeksi.

Velikullan pilapiirros korosti siis luokkanäkökulmaa, mutta Alli Tryggin hahmon kautta myös sukupuolella oli oma roolinsa piirroksessa. Alli näet anniskelee kaljaa, jonka hänen vastustajansa halusivat leimata alkoholijuomaksi. Raittiusmielenosoituksen yhteydessä alkoholia anniskeleva tiukka raittiusnainen sai koko tilanteen näyttämään absurdilta. Allin kaljan kautta pyrittiin nähdäkseni asettamaan kyseenalaiseksi koko työväenluokkaisen raittiusliikkeen moraalit ja uskottavuus. Oliko tilaisuuksissaan alkoholia anniskelevalla raittiusliikkeellä mitään virkaa? Olennaista oli se, että väitettyä alkoholijuomaa tarjoili nimenomaan nainen, jonka olisi sukupuolensa perusteella pitänyt olla moraaliltaan miesten yläpuolella. Alkoholia anniskelevaa

²³³ Sulkunen 1986, 213–214.

²³⁴ Sulkunen 1986, 59.

²³⁵ Saarinen 1989, 120.

naista pidettiin näet Suomessa aina 1950-luvulle asti jotenkin epäilyttävänä olentona. Yleisen ajattelutavan mukaan viinan kanssa tekemisissä oleva nainen saattaisi olla alttiimpi myös siveelliselle rappiolle, kuten irtosuhteille.²³⁶

Todellisuudessa Alli Tryggin aloitteesta valmistettu kalja ei sisältänyt juurikaan alkoholia. Itse asiassa hän oli aloittanut kaljan valmistuksen vuonna 1889 nimenomaan karkottaakseen juopottelemaan houkuttelevan oluen työläiskodeista. Raittiusväki arvosteli tätä hanketta, koska kaljan alkoholipitoisuudesta ei ollut varmuutta. Epäilyjen hälventämiseksi Trygg antoi kemistin mitata kaljansa alkoholipitoisuuden. Ensimmäisessä mittauksessa tulokseksi saatiin 1,74 ja toisessa 0,76 tilavuusprosenttia. Raittiusihmiset olivat asettaneet hyväksyttävyyden rajaksi kaksi tilavuusprosenttia, joten tältä osin Tryggin kalja näytti läpäisevän vaatimukset. Tiukimmat kriitikot kuitenkin epäilivät mittaustuloksia, sillä tutkittu kalja oli ollut tuoretta ja kylmässä säilytettyä. Näin ollen jälkikäyminen saattaisi kaljan lämmittäessä lisätä alkoholipitoisuutta huomattavasti. Oli kaljan alkoholipitoisuus lopulta mikä tahansa, juoma joka tapauksessa täytti tarkoituksensa. Kun Tryggin kaljatehdas väliaikaisesti suljettiin, tuli hänen luokseen pian joukko työläisvaimoja pyytämään tehtaan pikaista uudelleenkäynnistämistä. Heidän miehensä olivat näet jälleen alkaneet juoda olutta, koska kaljaa ei ollut saatavilla. Juopumuksen aiheuttama rauhattomuus oli näin palannut työläiskoteihin.²³⁷

Kuvassa 21 on *Fyrenin* pilapiirros, jossa ”Alli Tryggin väkijuoma” saa kissan sekoamaan täydellisesti. Tämä kesällä 1898 julkaistu piirros siis väitti, että Tryggin kalja oli juovuttavaa.²³⁸ Sen pääasiallinen tarkoitus ei ehkä kuitenkaan ollut paheksua alkoholinkäyttöä sinänsä. Eihän ruotsinkielisen yläluokan näkemyksiä edustanut *Fyren* muutenkaan ollut ehdottoman raittiuden kannalla. Piirros pyrki todennäköisesti puolustamaan olutteollisuuden etuja. Olutta valmistavat yritykset näet vastustivat voimakkaasti Tryggin harjoittamaa kaljan valmistusta. Ne pelkäsivät yleisesti hyvänmakuisena pidetyn kotikaljan syrjäyttävän oluen pöytäjuomana. Eräiden tietojen mukaan Tryggin kaljan kasvava menekki vähensikin oluen kulutusta, kuten oli alun perin ollut tarkoitus. Tämän tueksi ei kuitenkaan ole olemassa tilastotietoa. Joka tapauksessa olutteollisuus yritti kaikin keinon halventaa tällaista ei-ammattimaista kaljanvalmistusta. Teollisuuden taholla myös olutlainsäädännön kiristymisestä syytettiin Alli Tryggia. Oluen myynnin rajoituspyrkimyksiä

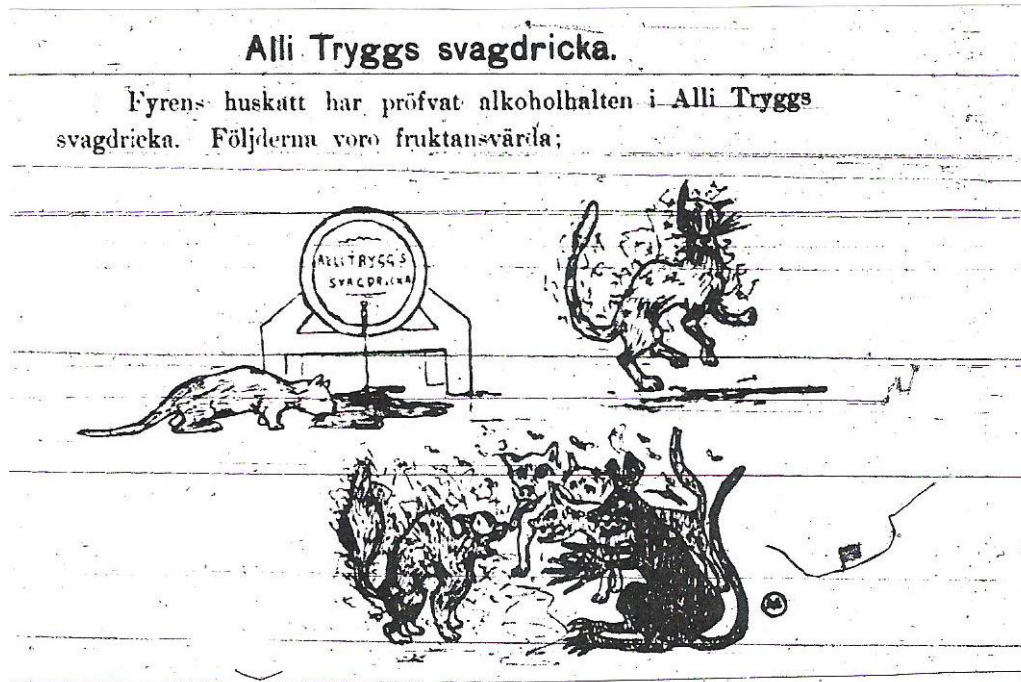
²³⁶ Häkkinen 1995, 56–57.

²³⁷ Karpio 1960, 71–73.

²³⁸ Ks. kuva 21.

pidettiin hänen omaneduntavoittelunaan, jonka lopullisena päämääränä oli vallata markkinat. Oluen kulutuksen vähentyessä Tryggin kaljan menekki näet kasvasi.²³⁹

KUVA 21.

Lähde: Fyren 23.6.1898

Fyrenin pilapiirroksen päätavoitteena olikin todennäköisesti Tryggin kaljan mustamaalaaminen. Ei voinut olla mitään syytä ostaa amatöörin valmistamaa kotikaljaa, jos kerran sekin sekoitti juojansa päähän täydellisesti. Olihan Alli Trygg aloittanut kaljan valmistuksen nimenomaan vähentääkseen oluen aiheuttamia alkoholihaittoja. Hän oli myös yksi Suomen tunnetuimmista raittiusnaisista, mikä jo sinällään teki koko asiasta jotenkin eriskummallisen ja epäilyttävän. Raittiusnainen kaljatehtailijana oli jo ajatuksena outo. Alli Tryggin harjoittama kaljanvalmistus oli kaiken lisäksi suunnattu kaupallista alkoholielinkeinoa vastaan. Juuri tästä syystä se joutui yläluokan taloudellisia etuja tiukasti puolustaneen *Fyrenin* hampaisiin. Kuvan 21 pilapiirros tähtäsi ennen kaikkea yläluokan intressien puolustamiseen. Alli Tryggia kritisoitiin nimenomaan sen vuoksi, että hänen näkemyksensä eivät vastanneet millään tavalla eliitin luokkaetuja. Tietysti voidaan ajatella, että Tryggin sukupuolellakin oli vaikutusta hänen saamaansa kritiikkiin. Kaljatehtailu nimittäin rinnastettiin piirroksessa alkoholinvalmistukseen, joka ei oletettavasti ainakaan aikakauden yläluokan katsannossa ollut naisille kovinkaan sovelias ammatti.

²³⁹ Karpio 1960, 71–73.

Edellä käsitellyissä *Velikullan* ja *Fyrenin* pilapiirroksissa kritisoitiin siis Alli Tryggia, juomalakkolaisia sekä yleensäkin työväestön omaehtoista yhteiskunnallista toimintaa. Kuvassa 21 huomio kohdistui lähes pelkästään Tryggin harjoittamaan kaljanvalmistukseen, mutta tästä huolimatta piirros oli yhteydessä myös laajempiin luokkaetuihin. Kaljatehtailijaa itseään ei piirroksessa kuvattu lainkaan, vaan häntä arvosteltiin kissahahmon kautta. Kuvassa 20 puolestaan esiintyivät tulkintani mukaan sekä Alli Trygg että hänen puolisonsa Matti Helenius. Kumpaakaan hahmoa ei tosin ollut nimetty, mutta ainakin Alli oli suhteellisen helposti tunnistettavissa. Ehkä tarkoituksella hänet oli sijoitettu hiukan syrjään tapahtumien keskiöstä. Hänen roolinsa oli usein näet toimia organisaattorina, joka pani alulle erilaista raittiustoimintaa. Esimerkiksi monissa perustamisissaan raittiuden asiaa edistäneissä yhdistyksissä hän otti osaa käytännön toimintaan vain aivan toiminnan alkuvaiheessa. Tämän jälkeen hän vetäytyi sivummalle ja jätti yhdistyksen toisensa jälkeen muiden hoidettavaksi. Hän oli ennen kaikkea monenlaisen raittiustoiminnan merkittävä taustavaikuttaja.²⁴⁰

Alli Trygg kuvattiin pilapiirroksissa melko usein aviomiehensä Matti Heleniuksen kanssa. Alli tapasi Matin ensimmäisen kerran tammikuussa 1890 Kangasalla, jossa hän oli etsimässä laadukasta mallasohraa kaljatehtaansa tarpeisiin. Vuonna 1888 ylioppilaaksi päässyt Matti oli samanaikaisesti paikkakunnalla raittiusesitelmäkiertueella. Ennen avioitumistaan Turussa 1.4.1897 pari oli siis tuntenut toisensa pitkään. Puolisoiden suuri ikäero herätti yleisesti pahennusta. Monien mielestä ei ollut luontevaa, että reilusti yli 40-vuotias opettajatar Alli nai itseään 18 vuotta nuoremman ylioppilaan. Aikakauden työläisperheissä vaimo oli usein miestänsä vanhempi, mutta ylä- ja keskiluokkaisen sivistyneistön ihanne oli päinvastainen. Markkolan mukaan esimerkiksi Tampereella työläisnaisen avioitumisikä saattoi hyvin olla yli 30 vuotta, kun taas ylempiin yhteiskuntaryhmiin kuulunut naimaton nainen oli jo 25-vuotiaana lähes toivoton tapaus. Näin ollen keskiluokkainen Alli oli ennen avioitumistaan leimattu lähiyhteisönsä taholta ikuisiksi ”vanhaksi piiaksi”. Todennäköisesti juuri Allin suhteellisen korkea ikä oli suurin syy siihen, että pariskunta jäi lapsettomaksi.²⁴¹

Suuresta ikäerosta huolimatta Allin ja Matin yhteiselo sujui hyvin. Tähän vaikutti ennen kaikkea se, että molemmat olivat palavan innostuneita raittiustalustuksesta ja pitivät ehdottoman raittiuden edistämistä tärkeimpänä elämäntehtävänänsä. Yhdessä he organisoivat ja suunnittelivat muun muassa Kansankodin toimintaa. Lisäksi heidän erilaiset luonteenpiirteensä täydensivät hyvin

²⁴⁰ Syrjä 2010, 82–83.

²⁴¹ Karpio 1960, 82–83, 105–107; Markkola 1994, 127; Syrjä 2010, 76.

toisiaan. Alli oli impulsiivinen, nopeaälyinen ja heti toimeen tarttuva, kun taas Mattia leimasi harkitsevuus, rauhallisuus ja sitkeä uurastaminen. Vihtori Karpio kuvaa kirjoittamassaan Alli Tryggin elämäkerrassa pariskunnan luonteenpiirteitä varsin osuvalla vertauksella: ”Toinen oli kuin eksoottinen kasvi Pohjolan karussa maaperässä, tulisielu täällä pakkasen kohmettamien ihmisten keskellä – toinen kuin lämpimästi hehkuva rauhallinen takkavalkea.”²⁴² Ihmiset tunsivat Allin ja Matin ennen kaikkea pariskuntana, mutta molemmilla oli myös omat uransa. He yhdistivät tehokkaasti parhaat ominaisuutensa raittiustyön hyväksi. Suorapuheinen ja rohkea Alli piti karismaattisia valistusluentoja lähinnä lapsille ja nuorille, mutta joskus myös halukkaille aikuisille. Matin tutkimukset puolestaan loivat raittiustyölle tärkeää lääketieteellistä pohjaa. Esimerkiksi kesällä 1897 Matti julkaisi Allin kanssa pitämiensä raittiyslentojen pohjalta teoksen *Mitä tiede sanoo väkijuomista*.²⁴³

Matilla oli todennäköisesti vaikutusta siihen, että Allikin joutui lähinnä porvarillisten pilalehtien hampaisiin. Matti oli näet ajatuksiltaan hyvin työväenhenkinen ja tunsu suurta sympatiaa sosiaalidemokraattista työväenliikettä kohtaan. Hän oli siis monessa suhteessa raittiustiön yksinvaltaisen johtohahmon A.A. Granfeltin vastakohta. Granfeltin tavoitteena oli pitää raittiustiön autoritäärisenä organisaationa. Hänen mielestään kansan raittiutta tuli edistää eliitin tiukassa ohjauksessa ja valvonnassa. Kansaa tuli opettaa ja valistaa ylhäältä päin välttämään viinan kiroja. Tällaiseen ajatteluun sosialistiset, kaikkien ihmisten tasa-arvoa korostavat mielipiteet sopivat äärimmäisen huonosti. Matti Helenius edusti Granfeltille pelottavaa, sosiaalidemokratiaa myötäilevää raittiustiönmiestyyppiä, joka ajoi asiaansa kokoamalla suuria rahvaan joukkoja erilaisiin julkisiin kokoontumisiin. Granfeltia puolestaan leimasi aristokraattinen sääty-ylpeys. Hän ei voinut missään tapauksessa hyväksyä rahvashenkisyyttä ja työväenluokan omaehtoisesti organisoimaa raittiustiön toimintaa.²⁴⁴

Matin ajatuksia myötäillen myös Allin näkemykset kehittyivät 1800-luvun loppua kohden työväenhenkisempään suuntaan. Pariskunta muodosti selkeän vastapuolen perinteisen granfeltilaisen raittiustiön autoritääriselle yläluokkaisuudelle. Heleniuksen ja Tryggin yritykset Raittiuden Ystävien patriarkaalisesta hierarkian murenttamiseksi alkoivat jo vuonna 1893. Tuolloin he yrittivät irrottaa järjestön sihteerin viran esimiehen eli Granfeltin valvonnasta. Tästä alkoi Granfeltin ja Heleniuksen lähes kymmenen vuotta kestänyt valtakamppailu, joka päättyi vasta

²⁴² Karpio 1960, 107.

²⁴³ Karpio 1960, 83; Syrjä 2010, 76–79.

²⁴⁴ Sulkunen 1986, 215–219.

vuonna 1902, jolloin Matti Helenius valittiin Raittiuden Ystävien sihteeriksi.²⁴⁵ Matti Heleniusta ja Alli Tryggia kritisoivat pilapiirroksia kumpusivat siis todennäköisesti sekä eri yhteiskuntaluokkien erilaisesta raittiusajattelusta että raittiusliikkeen sisäisestä valtakamppailusta. Aikalaiset kokivat Matin ja Allin niin tiiviiksi pariiksi, että heidän oli ehkä vaikea ajatella pariskuntaa yksilöinä. Näin ollen Allia kritisoineet pilapiirroksia arvostelivat tavallaan aina myös Mattia ja päinvastoin.

Velikullan etusivulla oli kesällä 1898 kuvassa 22 nähtävä pilapiirros, jossa kuvattiin juhannusjuhlia. Etualalla Matti Helenius tarjoilee raittiusviiniä juhlakansalle ja hänen vieressään on tynnyri Alli Tryggin kaljaa. Alli tanssii kuvan keskellä *Velikullan* symbolihahmon kanssa. Tällä kertaa Alli ja Matti on helppo tunnistaa, koska heidät on nimetty.²⁴⁶ Piirroksen tunnelma vaikuttaa iloisen riehakkaalta. Voisi epäillä, että suuri osa juhlijoista on humalassa. Humalahakuinen juominen on näet aina kuulunut olennaisena osana monien suomalaisten juhannuksenviettoon. Juhannusjuhlat eivät siis todennäköisesti olleet kovin hedelmällinen ympäristö tehdä raittiusvalistusta tai tarjoilla Allin ja Matin raittiusjuomia. Piirroksen tarkoituksena olikin ehkä osoittaa, kuinka toivotonta Trygg-Heleniuksen pariskunnan raittiustyö oli. Heidän ajamansa ehdottoman raittiuden ihanne oli niin kaukana kansan todellisuudesta, että sen asettaminen raittiustyön päämääräksi oli pelkkää idealistista haihattelua. Suomalainen rahvas oli viinaanmenevää eikä se muuksi muuttuisi. Jopa lapset nauttivat edelleen alkoholia Alli Tryggin ponnistuksista huolimatta. Hienovarainen vihjaus tähän suuntaan saattaisi olla edessä oikealla kädet levällään ilakoiva poika. Hän voisi eleistään päätellen hyvinkin olla humalassa, mikä puolestaan olisi suora viittaus Allin lempilapsenaan pitämän lasten ja nuorten raittiusvalistuksen epäonnistumiseen.

Kuvan 22 pilapiirros heitti jälleen epäilyksen varjon Alli Tryggin raittiusjuomana markkinoiman kaljan ylle. Olivatko juhannusta juhlivat ihmiset tulleet humalaan juotuaan Tryggin kaljaa? Samanlainen epäily kohdistettiin piirroksessa myös Matti Heleniuksen aloitteesta valmistettuun raittiusviiniin. Alli ja Matti väittivät juomiaan raittiusjuomiksi, mutta oliko asia todella niin. Piirroksen mukaan nämä juomat eivät olleet alkoholittomia. Se syytti Allia ja Mattia kaksinaismoralismista. Pariskunta piti ihanteenaan ehdotonta raittiutta, mutta anniskeli samalla kansalle alkoholijuomia. *Velikullan* pilapiirros ei ehkä sittenkään kritisoinut ehdottoman raittiuden ihannetta sinänsä, vaan pyrki asettamaan kyseenalaiseksi Allin ja Matin aseman tämän ihanteen vaalijoina. Piirroksen taustalla vaikutti melko varmasti myös Matti Heleniuksen ja A. A. Granfeltin

²⁴⁵ Sulkunen 1986, 215, 218.

²⁴⁶ Ks. kuva 22.

valtakamppailu raittiusliikkeen sisällä. Kansalaisia humalaan juottava raittiusmies oli moraalisilta ominaisuuksiltaan ala-arvoinen, eikä häntä siksi voitu päästää suuren kansanliikkeen johtoon.

KUVA 22.

Velikullan juhannus.

Lähde: Velikulta 30.6.1898

Edellä analysoidut kolme pilapiirrosta liittyivät kaikki vuoden 1898 keväällä äkillisesti puhjenneisiin työväestön juomalakkoihin. Ne on julkaistu lakon hektisimmässä alkuvaiheessa. Juomalakkoliikkeen suosio laski alkuhuuman jälkeen suhteellisen nopeasti, minkä seurauksena koko liike lakkautettiin 22.10.1900 juomalakkokomitean päätöksellä. Lakkoa ei tosin ollut tarkoitettukaan jatkuvaksi järjestötoiminnaksi, vaan laajamittaiseksi ja hyvin organisoiduksi mielenosoitukseksi.²⁴⁷ Tämä työväestön voimakas joukkoliikehtiminen nähtiin kuvassa 20 ehkä hiukan uhkaavana. Se voisi pahimmillaan johtaa anarkiaan tai ainakin vakiintuneiden valtarakenteiden järkkymiseen. Piirros olikin suunnattu ennen kaikkea radikalisoituneen työväenliikkeen omavaltaisuutta vastaan. Sosialismin opeista innoituksensa saaneet työläiset eivät

²⁴⁷ Sulkunen 1986, 225.

edistäneet tavoitteitaan sivistyneen keskustelun, vaan lakkojen, kansalaiskokousten ja muiden painostustoimien kautta. Tätä ei piirroksen mukaan voitu hyväksyä. Se kritisoi siis työväenliikkeen omaksumia toimintatapoja, mutta arvostelu kohdistui myös työväestön tavoitteisiin. Työväestön radikaali raittiusliikehdintä nähtiin piirroksessa osana yhteiskuntaluokkien välistä poliittista valtakamppailua. Tästä kertoi muun muassa valta-sanan käyttö.

Kuvassa 20 vihjattiin nähdäkseni hienovaraisesti siihen suuntaan, että yhteiskunnan valtasuhteet oli säilytettävä jatkossakin ennallaan. Pelkkään työväestön raittiusliikehdintään tuskin olisi kiinnitetty ylempien yhteiskuntaryhmien taholta juurikaan huomiota. Pilapiirroskritiikin pontimena oli todennäköisesti lähinnä se, että työväenliike sitoi juomalakot tiukasti osaksi yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden tavoittelua. Tämä näkyi varsinkin kuvassa 20, mutta vaikutti melko varmasti myös kahden muun pilapiirroksen taustalla. Näissä piirroksissa pääroolin saivat kuitenkin Alli Tryggin ja Matti Heleniuksen aloitteesta valmistetut raittiusjuomat. Kuvassa 21 Allin kalja sekoitti kissan pään, kun taas kuvan 22 juhannusjuhlijoiden humaltuminen oli seurausta Allin kaljan ohella myös Matin raittiusviinistä. Piirrokset pyrkivät saattamaan pariskunnan tekemän raittiustyön outoon valoon. *Velikullan* juhannusjuhlia kuvaava pilapiirros kiinnitti lukijan huomion myös juomalakkoilevaan raittiuskansa. Millainen oli tämän työväenhenkisen raittiusväen moraalit, jos juhannusta kuitenkin vietettiin ympäri päissään? Lakkoon osallistuneet työläiset vaativat ehdotonta raittiutta, mutta käytännössä tämä ei näyttänyt merkitsevän mitään.

Alli Trygg oli keskeinen hahmo lähes kaikissa pilapiirroksissa, joissa käsiteltiin juomalakkoja. Mistä hänen ”suosionsa” pilapiirtäjien keskuudessa sitten johtui? Ehkä tähän voisi vastata lyhyesti toteamalla, että hän oli 1800- ja 1900-luvun vaihteen asenneilmastossa jonkinlainen outo lintu. Kritiikki kumpusi varmasti osittain hänen sukupuolestaan. Hänen toimintansa ei useinkaan sopinut yhteisen aikakauden vallitsevan naisihanteen kanssa. Trygg esimerkiksi matkusteli paljon ulkomailla, kirjoitti usein varsin kärkeviä juttuja sanomalehtiin, piti raittiusesitelmiä ja oli kaikella tavalla yhteiskunnallisesti erittäin aktiivinen. Koti ja perhe eivät olleet hänelle elämän tärkeimpiä kiinnekohtia, mikä oli ristiriidassa ylempien yhteiskuntaryhmien ihannoiman sukupuolijakoisen kansalaisuuskäsityksen kanssa. Raittiustyönsä kautta hän tavallaan kuitenkin oli lapsista ja vähäosaisista huolta kantava *yhteiskunnallinen äiti*. Hänen toimintatapansa vain olivat eliitin ja keskiluokan katsannossa vieraita ja turhan radikaaleja. Esimerkiksi alkoholijuomana yleisesti pidetyn kaljan valmistamista paheksuttiin todennäköisesti voimakkaammin sen vuoksi, että Trygg oli nainen. Nainen ja alkoholi eivät sopineet yhteen, ne olivat ainakin herrasväen silmissä yhdistelmänä lähes tabu. Ehkä kuvan 21 hahmonvalinta kertoi juuri tästä. Yläluokan äänitorvi

Fyren ei kehdannut esittää juopuneena itse Alli Tryggia, joten hänen kaljansa alkoholipitoisuuteen viitattiin siksi kissahahmon kautta.

Sukupuolen ohella Alli Tryggin arvostelu kumpusi todennäköisesti hänen luokka-asetaan. Hän tempautui mukaan työväenjohtajien organisoiman juomalakkoliikkeen toimintaan, vaikka ei itse ollut taustaltaan työväenluokkainen. Tämä saattoi näyttää eliitin näkökulmasta uhkaavalta. Trygg oli herrasväelle elävä esimerkki siitä, että radikalisoituneen, sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen vaikutusvalta ulottui myös työväenluokan ulkopuolelle. Hän ei noudattanut perinteistä, hierarkkista kansankasvatusmallia, vaan antautui tasaveroisena kumppanina yhteistyöhön työläisrahvaan kanssa. *Hierarkkisen sisaruuden* ihanteen sisäistäneille keski- ja yläluokan naisille tällainen rahvashenkkinen toiminta oli kauhistus. Trygg ei osoittanut luokka-asetansa edellyttämää ylemmyyttä suhteessa työväestöön. Hän painotti enemmän kaikkien ihmisten tasa-arvoa. Omat elämäkokemukset²⁴⁸ olivat vaikuttaneet siihen, että hän piti luokkaeroja lähinnä vastenmielisinä. Tässä suhteessa sekä kaupunkilaisporvaristoa edustanut *Velikulta* että ruotsinkielisen eliitin etuja puolustanut *Fyren* olivat melko varmasti täysin vastakkaisella kannalla. Yhteiskunnan tuli jatkossakin rakentua tiukkojen hierarkioiden varaan. Työväenliikkeen kanssa veljeillyt Alli Trygg oli näiden lehtien katsannossa otollinen pilapiirroskritiikin kohde.

5.3 Alkoholit kodin ja perheen sisäisenä ongelmana

Mielenosoitusmarssien ja muiden julkisten kokoontumisten ohella raittiuden puolesta kamppailtiin myös kodin seinien suojassa. Raittiusaate yhdistettiin pilapiirroksissa perheen ja kodin kautta ensisijaisesti naissukupuoleen. Nainen ei ollut 1900-luvun alkuvuosien piirroksissa pelkkä miesten juoppouden uhri, vaan hän pyrki aktiivisesti vastustamaan alkoholin kiroja ja pitämään kodin sekä fyysisesti että siveellisesti puhtaana. Näin pilapiirroksiset heijastelivat myös raittiusliikkeen muuttunutta naiskuva. Keskiluokkaisten naisten asema liikkeessä vahvistui 1900-luvun alkuvuosina merkittävästi ja ehkä juuri tästä syystä naisten raittustoiminnan painopiste siirtyi juomalakkojen aikaisista suurista julkisista joukkokokouksista kodin seinien sisäpuolelle. Erityisesti työläiskotien raittiuden edistämisestä tuli tuolloin olennainen osa projektia, jonka tavoitteena oli integroida työväestö entistä tiiviimmin uuden sukupuolijakoisen kansalaisyhteiskunnan piiriin.

²⁴⁸ Trygg oli joutunut kokemaan luokkaerot omakohtaisesti aloittaessaan opettajantyötään Sipoossa Fagervikin kansakoulussa. Koulua ylläpitänyt kartanonherra ei arvostanut lainkaan nuorta naisopettajatarta, vaan hän sai yhdessä kartanon tallirengin kanssa pienempää palkkaa kuin muu palvelusväki. Heitä ei koskaan tervehditty kädestä eikä pyydetty istumaan. Herran suhtautuminen Tryggiin muuttui vähitellen suopeammaksi, kun hän havaitsi Helsingissä opiskelivien poikiensa kannattavan voimakkaasti kansansivistystyötä. Ehkä juuri nämä kokemukset vaikuttivat osaltaan siihen, että Trygg tunsii sympatiaa luokka-asetansa vuoksi sorrettua työväestöä kohtaan. Karpio 1960, 28–30.

Tämä niin sanottu työläiskotiohjelma pyrki juurruttamaan myös työväestön keskuuteen uuden ihanteen, jonka mukaan miehen tuli huolehtia perheensä elatuksesta, kun taas vaimo oli ennen kaikkea kodin ja lasten hoitaja. Projekti toteutettiin lähinnä porvarillisten naisasiajärjestöjen autoritäärisessä ohjauksessa, mutta se perustui osittain työväestön omaan aktiivisuuteen. Työläiskotiohjelma kytkeytyi myös keskusteluun, jota käytiin Suomen valtiollisesta asemasta Venäjän yhteydessä. Oli poliittisesti hyväksytympää työskennellä kotien kuin yhteiskunnallisten reformien, kuten kieltolain puolesta.²⁴⁹

Kuvassa 23 ei kuitenkaan ole nähtävissä luokkajakoista valistusasetelmaa. Sukupuoliroolit muodostavat sitä vastoin pilapiirroksen ydinsanomana. Piirroksessa yölliseltä ryyppyreissultaan palaava mies saa kotiovella vastaan raivoavan vaimon. Mies kysyy nyrkkiä puivalta vaimoltaan, eikö tämä tiedä, että mies on luomakunnan herra. Tähän auktoriteettiasemaan vedoten hän käskää vaimonsa lopettamaan ”suunsoiton”. Mies kuitenkin änkyttää puhuessaan, minkä voisi tulkita merkiksi epävarmuudesta, ehkä jopa pelokkuudesta.²⁵⁰ Tämä *Tuulispäässä* vuonna 1903 julkaistu pilapiirros heijastelikin vähitellen keskiluokkaistuneen raittiusliikkeen ihanteellista naiskuvaa. Piirroksen vaimo puolusti kodin raittiutta aktiivisesti, jopa raivokkaasti. Hän ei alistunut uhrin asemaan. Piirroksessa tulivat selvästi esiin uusi sukupuolijakoinen kansalaisuus sekä sen muovaamat sukupuoliroolit. Nainen oli kodin järjestystä, siisteyttä ja puhtautta vaaliva vaimo, joka ei voinut sietää juopottelevan miehen muodostamaa uhkaa kodin tasapainoiselle seesteisyydelle. Mies puolestaan vetosi perinteisiin snellmanilaisiin ja jo Raamatusta kumpuaviin ajatuksiin miehestä luomakunnan herrana.²⁵¹

Kuvan 23 pilapiirros otti nähdäkseen kantaa lähinnä sukupuolirooleihin, ei niinkään alkoholin aiheuttamiin ongelmiin. Piirros ei ainakaan puolustanut kaupunkien keski- ja yläluokan propagoimaa sukupuolijakoista kansalaisuuskäsitystä. Tähän viittasi erityisesti se, että kumpikin piirroksen hahmoista esitettiin enemmän tai vähemmän naurettavana. Kodin raittiutta puolustanut vaimo oli äärimmäisen ruma, kasvoiltaan hän muistutti noita-akkaa. Rumuuden vaikutelmaa tehostivat vielä vaimon valtavan kokoiset kourat. Juopottelureissulta palannut mies oli puolestaan olemukseltaan rähjäinen ressukka. Korkeaan luokka-asemaan viitannut silinterihattu sojotti hänen päässään lähes muodottomana. Hän ei millään tavalla muistuttanut sanojensa

²⁴⁹ Sulkunen 1987, 158–162; Markkola 1994, 226–231.

²⁵⁰ Ks. kuva 23. Samantyyppinen asetelma on nähtävissä myös kuvassa 3, jota olen analysoinut sivuilla 33–35. Tämä *Fyrenin* pilapiirros kuitenkin korosti naisen väkivaltaisuutta, joka kumpusi hänen voimailuharrastuksestaan. Tästä johtuen olen sijoittanut piirroksen perheväkivaltateeman yhteyteen.

²⁵¹ Sulkunen 1987, 161; miehen asemasta perheen päänä ks. esim. Räisänen 1995, 32.

mukaista ”luomakunnan herraa”. Vasemman käden asennosta päätellen mies oli ennemminkin puolustuskannalla. Vaimon pystyssä oleva nyrkki symboloi paitsi hyökkävyyttä myös sitä, että aloitteet olivat tilanteessa hänen käsissään.

KUVA 23.

* *Malakias, kelloseppä*, joka juuri on avannut liikkeensä, ja siitä syystä ollut koko yön krympäämässä, tulee aamulla kotiin ja on kuin seinäkello.

Akka ottaa hänet hirmustuneena vastaan: »Joko sinä taas!!! Jos et sinä *Malakias*» . . .

Malakias: Ä . . . älä soita suutas akka, e- ekkös sinä tiärä, että miäs on luomakunnan herra!

Lähde: Tuulispää 3/1903

Tuulispään pilapiirros pyrki ehkä puolustamaan perinteisiä kristillis-konservatiivisia arvoja. Se epäili naisten kykyä käyttää taitavasti lisääntyttä valtaansa. Kodin valtiaaksi noussut kaupunkilaisvaimo²⁵² kyllä suojeli tasapainoista kotielämää miehensä juopottelulta, mutta samalla hänen oma raivonsa tuhosi kodin harmonian. Änkyttävä ja puolustuskannalle ajettu mies oli puolestaan lähinnä naurettava ”tohvelisankari”, ei todellakaan mikään voimakastahtoinen ja vakuuttava perheen pää. Perinteiset sukupuoliroolit olivat siis kääntyneet pääläelleen, mikä ei

²⁵² Miehen ammatiksi paljastuu piirroksen kuvatekstissä kelloseppä. Ammattikunnan edustajia tuskin asui maaseudulla, joten tapahtumat sijoittuvat todennäköisesti kaupunkilaiskotiin.

piirroksen mukaan ollut hyvä asia. ”Akkavaltaa” ei voitu suvaita edes kodin piirissä. Piirros heijasteli *Tuulispään* tärkeimmän taustaryhmän, maalaisväestön ajattelua. Maaseudulla sukupuolijakoinen kansalaisuuskäsitys ja etenkin siihen sisältyvä sukupuolten tiukka elämänpiirijako sai jalansijaa paljon hitaammin kuin kaupungeissa. Esimerkiksi peltotöissä maatalon emäntä oli miehensä apuna ainakin 1930-luvulle asti.²⁵³ Piirroksen vaimo oli kuitenkin irtautunut nöyrän apulaisen roolistaan. Hän oli tehnyt eräänlaisen vallankaappauksen kodin seinien sisällä. Kaupunkien keski- ja yläluokan ihannoimasta kodin hengettärestä oli tullut miestänsä komenteleva ”pirttihirvu”. Piirros voidaankin ehkä nähdä hätähuutona erityisesti maaseutuväestön vaaliman patriarkaalisen perhejärjestyksen puolesta.

Patriarkalaisuus leimasi myös evankelis-luterilaisen kirkon yhteiskuntanäkemyksiä. Gustaf Johanssonin johdolla piispat tuomitsivat työväestön omaehtoisen yhteiskunnallisen toiminnan, joka alkoi 1890-luvulla saada innoitusta Euroopassa levinneistä sosialismin aatteista. Kirkon piiristä löytyi kuitenkin myös ymmärrystä työväenliikkeen tavoitteita kohtaan. Työväestö kamppaili köyhyyttä vastaan, omien elinehtojensa parantamiseksi, mitä varsinkin monet seurakuntapapit pitivät oikeutettuna ja jopa kannatettavana. Osa papistosta uskoi lisäksi työväenliikkeen rivijäsenten maltillisuuteen, vaikka liikkeen johto olikin valinnut radikaalimman toimintalinjan. Kaiken kaikkiaan kirkonmiesten suhde kansaan oli kuitenkin opettava ja holhoava.²⁵⁴ Tällainen hierarkkinen asetelma näkyy esimerkiksi kuvassa 24, jossa pappi on saapunut työläiskotiin antamaan raittiusvalistusta. Hän kehottaa työläisperheen isää luopumaan viinasta, koska se on ollut perheen pahin vihollinen. Isä vastaa tähän toteamalla, että Raamatussahan nimenomaan käsketään rakastamaan vihollisia. Papin mukaan heitä ei silti tarvitse nielaista.²⁵⁵

Kuvan 24 pilapiirros on julkaistu *Velikullassa* toukokuussa 1904. Perheenisän ja papin lisäksi piirroksessa ovat läsnä äiti ja kolme lasta. Lattialla oleva pullo viittaa isän juopotteluun samoin kuin hänen ulkoinen olemuksensa. Hän istuu sängyllä ilman paitaa ja epäsiistit hiukset sekä ajamaton parta sojottavat eri suuntiin. Isä ei siis pysty juopottelultaan huolehtimaan edes itsestään, saati

²⁵³ Naisten ja miesten keskinäisestä työnjaosta maaseudulla ks. esim. Peltonen 1999.

²⁵⁴ Kirkon ja työväenliikkeen suhteista 1800- ja 1900-luvun vaihteessa ks. esim. Mustakallio 1983, 49–57.

²⁵⁵ Ks. kuva 24. Piirroksen yhteyteen liittämäni liköörimainokseen viitaan sivulla 113. Mikko Mielonen tutkii väitöskirjatyössään suomalaisen papiston suhdetta alkoholikysymykseen vuosina 1859–1886. Hän toteaa, että papiston suhde hiljalleen muotoutuvaan raittiusliikkeeseen oli hyvin jakautunut. Osa papeista kannatti liikkeen ehdotonta absolutismia vaativaa kantaa, osa taas vastusti sitä. Kolmannen ryhmän muodostivat papit, jotka suhtautuivat raittiusliikkeeseen neutraalisti tai pidättyvästi. Tiukkoja alkoholipoliittisia rajoituksia kannattava linja voitti papiston keskuudessa alaa 1880-luvulla. Tuolloin papiston valtiopäiväedustajat edistivät toiminnassaan raittiusliikkeen tavoitteita, kuten eriasteisia viinan valmistus- ja myyntikieltoja. Varsinkin nuoret papit osallistuivat aktiivisesti myös käytännön raittiusvalistukseen esim. levittämällä kirjoja. Monet heistä toimivat lisäksi raittiusliikkeen johtotehtävissä. Aiheesta tarkemmin ks. esim. Mielonen 1973.

perheensä toimeentulosta ja hyvinvoinnista. Lapset puolestaan seisovat sängyn päädyssä ehkä hiukan pelokkaan näköisinä. Lasten olemus voisi kertoa siitä, että viinaan menevä isä on ollut myös väkivaltainen. Äidillä on yllään yksinkertainen, mutta siisti asu. Hän seisoo papin vieressä keskellä huonetta katse suunnattuna tätä kohti. Äiti sijoittuu ikään kuin samaan rintamaan papin kanssa. Hän on ehkä jopa pyytänyt papin perheen vieraaksi, jotta saisi miehensä luopumaan perhe-elämää rappeuttavasta juopottelusta. Papin auktoriteetti on äidille viimeinen oljenkorsi, jonka avulla hän yrittää vapauttaa perheen viinan kiroista. Tällaisen tulkinnan mukaan piirroksen äiti olisi siis *kaksijakoisen kansalaisuuden* teorian mukainen perhe-elämän harmoniaa viimeiseen asti puolustava ihannevaimo.²⁵⁶

➤ BÉNÉDICTINE ➤

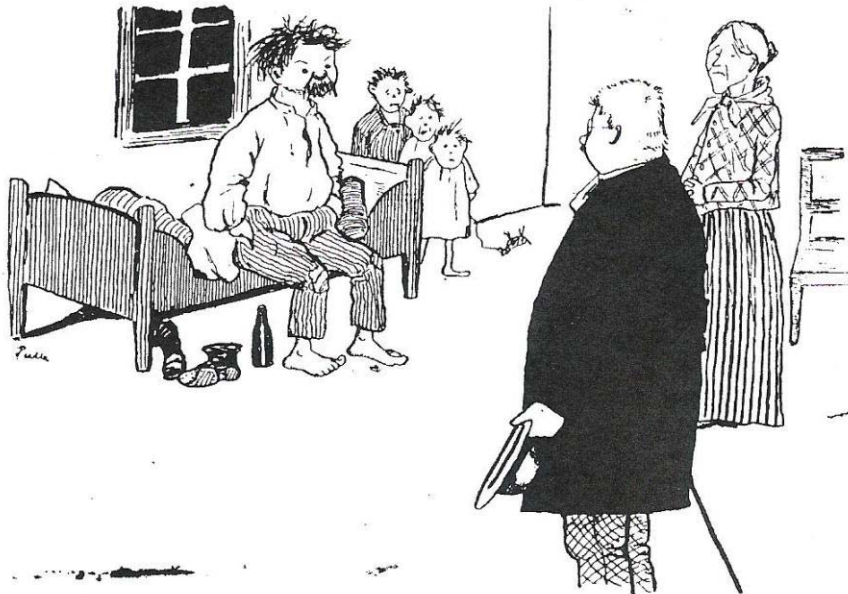
(MUNKKILIKÖÖRI!)

Parasta likööriä!

Puhdas, virkistävä maku!

KUVA 24.

Rakastakaa vihollisiannekin.

- Jättäkää juoppouksenne, viina on aina ollut teidän pahin vihollinen.
- Mutta seisooohan sanassakin että meidän täytyy rakastaa vihollisiammekin — — —
- Niinpä niinkin, mutta meidän ei tarvitse nielasta niitä — — —

Lähde: Velikulta 5.5.1904

²⁵⁶ Ks. kuva 24.

Edellä kuvattu pilapiirros oli luonteeltaan lähinnä humoristinen. Isien työläisperheitä rappeuttanutta alkoholismia ei piirroksessa nähty vakavasti otettavana yhteiskunnallisena ongelmana. Se oli ennemminkin pilailun ja naureskelun kohteena. Kaskunomaisesta luonteestaan huolimatta piirros heijasteli valaisevasti raittiusvalistuksen autoritääristä perusrakennetta. Valistuksen luokkajakoisuus paistoi asetelmasta selkeästi läpi. Pappi tuli työläiskotiin ohjaamaan perheenisää raittiiseen elämään. Valistaja oli siis hierarkkisesti valistettavan yläpuolella. Nimenomaan papit ja kansakoulunopettajat nähtiin tutkimusaikana henkilöiksi, jotka olivat soveltuvia antamaan työväestölle raittiusvalistusta. Näiden ryhmien roolia korostettiin jo 1870-luvulla suunniteltaessa raittiusseurojen perustamista. Vuosikymmenen puolivälissä *Uudessa Suomettaressa* julkaistiin kirjoitus, jonka kautta raittiustyön luokkajakoisuus kävi kirkkaasti ilmi. Irma Sulkunen lainaa tätä lehtikirjoitusta suomalaisen raittiusliikkeen varhaisvaiheita käsittelevässä väitöskirjassaan seuraavasti:

”Perustakaa seudullenne raittiuden-seura; ruvetkoon säätyläisiä ja työnantajoita eturiviin. Tehkää säännöt, joita jäsenten on pakollisesti noudatettava. Uskaltakaa vain ensimmäisinä piirtää nimenne liittokirjaanne; kyllä hyvä esimerkki viehättää muitakin seuraamaan. Tässä on *papistolla* tilaisuus etunenässä käydä jaloon työhön, raakuuden poistamiseksi armaasta Suomestamme; tässä myös *kansakoulunopettajille* tilaisuus näyttää, että tahtovat pimeyttä hävittää, valoa ja sivistystä kansaamme istuttaa.”²⁵⁷

Kuva 24 heijasteli alkoholivalistuksen hierarkkisuuden ohella elävästi myös työväestön asuinoloja. ”Valon ja sivistyksen” istuttaminen työläisrahvaaseen oli hankalaa työväenasuntojen ahtaudessa. Helsingin työväestön elämää seikkaperäisesti tutkinut Heikki Waris totesi tutkimuksissaan, että Pitkäsillan pohjoispuolen työläiskaupunginosissa asuntojen ahtaus oli välillä suorastaan sietämätön. Vuonna 1900 tehdyn työväenasuntotutkimuksen mukaan esimerkiksi Kalliossa yhden huoneen asunnoissa asui keskimäärin 4,56 asukasta huonetta kohden. Kuvan 25 viisihenkinen työläisperhe kuunteli siis papin raittiusvalistusta ehkä ainoassa huoneessaan. Ei ole myöskään mahdotonta, että perheeseen kuului varsinaisten perheenjäsenten lisäksi asukkeja. Perheen ulkopuoliset asukit maksoivat usein merkittävän osan työväenasuntojen vuokrasta, mikä oli elintärkeää työläisperheiden toimeentulon kannalta. Asuinhuoneiden vuokrat olivat näet työväestön palkkatasoon verrattuna korkeat. Vuonna 1900 asukkeja oli alivuokralaisina 44,8 prosentissa työväenasunnoista. Heidän läsnäolonsa lisäsi entisestään työväenasuntojen ahtautta. Pieneen asuntoon ahtautunut runsas väkimäärä teki puhtauden ja järjestyksen ylläpidosta vaikeaa. Esimerkiksi yöllä humalassa kotiin hoippuva perheenisä tai asukki oli välittömästi koko perheen ongelma, eikä edes lapsia voitu suojella juopuneiden riehumiselta.²⁵⁸

²⁵⁷ Sulkunen 1986, 37, kursivoinnit tekijän.

²⁵⁸ Waris 1973, 59–69, 173–177.

Alkoholi oli varsin tuttu vieras 1800- ja 1900-luvun vaihteen helsinkiläisissä työläiskodeissa. Erityisesti olutta ja värjättyä viinaa oli helposti saatavilla, niitä myytiin kaikissa sekatarakaupoissa. Sen sijaan värjäämättömän paloviinan kauppaa rajoitettiin ankarasti lainsäädännöllä. Väkeviin alkoholijuomiin lisättiinkin usein terveydelle vaarallisia väriaineita, jotta niitä voitiin myydä vapaasti. Kaiken kaikkiaan alkoholijuomien hankkiminen oli tehty erittäin helpoksi, esimerkiksi Kalliossa oli lähes joka toisessa talossa olutta myyvä kaupapuoti. Mallasjuomien anniskelu oli kuitenkin vuonna 1883 annetun asetuksen mukaisesti kaupungin maistraatin säätämien rajoitusten alaista. Anniskelurajoitusten kiertämiseksi perustettiin lukuisia salakapakoita, joissa tarjottiin oluen lisäksi myös värjäämätöntä viinaa. Laiton anniskelu helpotti entisestään alkoholin saatavuutta. Lauantaisin työmiehet kokoontuivat kapakoihin ryypiskelemään väkeviä, arkena he tyytyivät yleensä nauttimaan olutta.²⁵⁹ Kuvan 24 esittämä tilanne ei siis varmasti ollut harvinainen. Miesten alkoholinkäyttö teki monien työläisperheiden elämästä entistäkin ankeampaa. Apua ”viinaorjuuteen” oli pakko hakea myös perheen ulkopuolelta.

Kumpikaan edellä käsitelty pilapiirros ei asettunut selkeästi raittiusaatteen tueksi. *Velikullan* piirroksen humoristisuus jopa tietyllä tavalla vähätteli alkoholiongelmien merkitystä. *Tuulispään* piirros puolestaan kiinnitti lukijan huomion päälaelleen kääntyneisiin sukupuolirooleihin, ei niinkään kellosepän juopotteluun. Kuvassa 23 naurettiin siis lähinnä ”luonnottomille” sukupuolirooleille, kun taas kuvassa 24 huumori kohdistui itse alkoholinkäyttöön. Ehkä tämä kertoi jotain lehtien taustalla vaikuttaneiden poliittisten ryhmien omaksumista arvoista. *Velikullan* taustaryhmä koostui kaupunkien keski- ja yläluokkaisista porvareista, joille alkoholikauppa oli merkittävä tulonlähde. Näin ollen raittiusliikkeen tukeminen ei millään muotoa sopinut lehden intresseihin. *Tuulispään* puolestaan voisi tulkita kannattaneen Raittiuden Ystävien edustaman perinteisen raittiusliikkeen tavoitteita. Sekä Suomalaisen puolueen pilalehden että valtakunnallisen raittiusjärjestön taustalla vaikuttivat samat kristillis-konservatiiviset, suomalaiskansalliset arvot. Molempien raittiusnäkemys oli lisäksi samanlainen. Alkoholin suhteen painotettiin kohtuullisuutta, mutta ehdotonta raittiutta ei vaadittu.²⁶⁰

Kaikki näkyvimmit naisasianaiset olivat puoluekannastaan riippumatta ehdottoman raittiuden kannattajia. Tällaista tiukkaa linjaa edustivat muiden muassa Suomalaisen puolueen Alexandra Gripenberg ja Hilda Käkikoski, nuorsuomalaisten Lucina Hagman sekä sosiaalidemokraattien

²⁵⁹ Waris 1973, 213–215.

²⁶⁰ Sulkunen 1986, 59–61.

Miina Sillanpää ja Hilja Pärssinen.²⁶¹ Voisi helposti kuvitella, että *Tuulispään* pilapiirroksessa miehelleen raivonnut vaimo puolusti ehdotonta raittiutta. Tämän tulkinnan mukaan piirros protestoi siis paitsi muuttuneita sukupuolirooleja myös naisten omaksumaa ehdotonta raittiuskantaa vastaan. Sukupuoliristiriita näkyi piirroksen välittämässä raittiussnäkemyksissä. *Tuulispää* edusti piirroksellaan pilalehdille tyypillistä miehistä näkökulmaa. Naisten vaalima ehdottomuus, joka ilmeni raittiusaatteen ohella esimerkiksi siveellisyyskysymyksessä, ei ollut kuvassa 23 missään mielessä positiivinen asia. Tiukka raittiusnainen hallitsi kotia rautaisella otteella, mikä murensi aviomiehen patriarkaalisen auktoriteetin. Mies ei voinut enää edes ryypätä turvallisista mielin. Kotona hänet otti vastaan ehdottoman raittiuskannan läpitunkema, teräväkielinen vaimo.

Miten edellä esittämäni tulkinnat sitten ovat suhteutettavissa *Tuulispään* ja *Velikullan* yleiseen linjaan? *Tuulispää* oli alkoholikysymyksessä, kuten monissa muissakin asioissa, eräänlainen keskitien kulkija. Se ei kannattanut ehdotonta raittiutta, muttei ollut avoimesti alkoholimyönteinenkään. Entä suhtautuiko *Velikulta* yleisemminkin kriittisesti raittiusliikkeen toimintaan ja jopa koko raittiusideologiaan? Ainakin lehdessä oli erittäin paljon alkoholimainoksia, mikä ei varmasti kerro suuresta raittiusmyönteisyydestä. Myös *Fyrenissä* käytettiin melko runsaasti palstatilaa alkoholimainoksiin.²⁶² Mainonnan perusteella nämä lehdet ehkä todella olivat ”viinaporvareiden” äänenkannattajia. *Fyren* ei kuitenkaan pilapiirroksissaan ottanut laajamittaisesti kantaa raittiuskysymykseen. Se keskittyi ennemminkin ruotsin kielen puolustamiseen fennomaaneja vastaan ja toisaalta työväenliikkeen kritisointiin. Yläluokan luokkaetuja oli puolustettava radikalisoituneen työväestön tasa-arvovaatimuksia vastaan. Vuodesta 1905 alkaen säännöllisesti ilmestynyt *Kurikka* puolestaan asettui vastakkaiselle kannalle. Se halusi nimenomaan lisätä yhteiskunnallista tasa-arvoa vaatien muun muassa yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta. Äänioikeuskysymykseen tiukasti kytkeytynyt raittiusaate ei kuitenkaan tullut lehden pilapiirroksissa selkeästi esille. Poliittisten oikeuksien saavuttaminen oli ehkä *Kurikan* katsannossa raittiutta tärkeämpi asia.

5.4 Naisten poliittisen toiminnan ensiaskeleet

Naispoliitikkojen omaksuma ehdoton raittiuskanta vaikutti todennäköisesti myös heitä kritisoivien pilapiirrosten taustalla. Erityisen näkyvästi piirroskritiikin tulilinjalle joutui kaksi Suomalaisen

²⁶¹ Sulkunen 2006, 42.

²⁶² Olen tarkoituksella liittänyt liköörimainoksen kuvan 24 yhteyteen. Mainos toimii esimerkkinä pilalehtien sisältämästä alkoholimainonnasta.

puolueen johtavaa naishahmoa, Alexandra Gripenberg ja Hilda Käkikoski. Molemmat kannattivat intomielisesti kieltolakia, mikä heikensi heidän suosiotaan yläluokan keskuudessa. Olihan kieltolaki perinteisesti nähty lähinnä radikaalin sosialistisen työväenluokan vaatimuksena. Lisäksi Gripenberg ja Käkikoski vastustivat prostituutiota ja esiintyivät siveellisen perhe-elämän tiukkoina puolustajina. Tällaisen siveellisyystyön kautta he saivat julkisuudessa moraalinvartijan leiman, joka näkyi esimerkiksi edellä analysoimassani *Kurikan* Käkikoskea pilkkaavassa pilapiirroksessa ²⁶³. Gripenberg puolestaan joutui pilapiirtäjien hampaisiin ehkä myös siitä syystä, että hän oli perinteisen sääty-yhteiskunnan kasvatti. Hän kannatti kyllä miesten ja naisten tasa-arvoisia oikeuksia, mutta vain kunkin yhteiskuntaluokan sisällä. Hän ei voinut hyväksyä yhteistyötä työväenluokan naisten kanssa.²⁶⁴

Fyrenissä keväällä 1906 julkaistussa pilapiirroksessa Alexandra Gripenberg istuu ankan näköisenä korkealla valtaistuimella. Istuimen ympärille kerääntyneet miehet kumartavat Gripenbergiä, jonka olkapäällä istuu pöllö, viisauden perinteinen symbolihahmo. Tässä kuvassa 25 nähtävässä piirroksessa ei ole lainkaan otsikkoa tai kuvatekstiä, mutta Gripenbergin edessä olevan kirjan kannessa erottuu ruotsinkielinen sana ”kvinno-”. Se on ehkä alkuosa sanasta ”kvinnoförening”, joka tarkoittaa suomeksi naisasiayhdistystä.²⁶⁵ Tätä tulkintaa puoltaa ainakin se, että naisasiasta muodostui Gripenbergin tärkein elämäntehtävä. Hän toimi Suomen Naisyhdistyksen puheenjohtajana vuodesta 1889 vuoteen 1904. Kansanedustajanurallaan hän kiinnitti huomiota erityisesti naimisissa olevien naisten oikeuksiin. Hän vaati aviovaimoille yhtäläisiä oikeuksia naimattomien naisten kanssa. Itse hän pysyi kuitenkin koko elämänsä naimattomana. Gripenbergin kiinnostus naisasiaan sai jo varhain myös kansainvälisen juonteensa. Ensimmäisellä ulkomaanmatkallaan vuonna 1887 hän loi yhteydet naisasialiikkeeseen sekä Englannissa että Yhdysvalloissa. Myöhemmin hän nousi ensimmäisen eduskunnan naisedustajista ainoana merkittävään asemaan kansainvälisessä naisasialiikkeessä. Hän toimi kansanedustajantyönsä ohella muun muassa Kansainvälisen naisten liiton johtoportaan.²⁶⁶

Kuvan 25 pilapiirros edusti piirroksille tyypillistä miesnäkökulmaa. Se kritisoi paitsi naisasialiikkeen toimintaa sinänsä todennäköisesti myös monien naisasianaisten sisäistämiä tiukkoja raittius- ja siveellisyyshanteita. Näiden ihanteiden edessä miehet joutuivat nöyrytykseen.

²⁶³ Ks. kuva 18.

²⁶⁴ Korppi-Tommola 2006, 219–220; Hinkkanen ja Lintunen 1997, 203–207; Ahtisaari 1997, 222–224.

²⁶⁵ Ks. kuva 25.

²⁶⁶ Hinkkanen ja Lintunen 1997, 194–195, 204, 208. Gripenbergin ensimmäisestä ulkomaanmatkasta tarkemmin ks. Tuulio 1959, 105–129.

Ehdottoman raittiuden ja absoluuttisen sukupuolimoraalin nimeen vannovat naisasianaiset laittoivat viinaan ja vapaaseen seksuaalisuuteen helposti hairahtuvat miehet kuriin. Tällainen ”akkavalta” ei ollut piirroksen mukaan hyväksyttävää. Naisasianaiset puhuivat sukupuolten tasa-arvosta, mutta todellisuudessa heidän tavoitteenaan oli miesten alistaminen. Gripenberg oli kuvassa 25 tiukkailmeinen diktaattori, miehet puolestaan hänen alamaisiaan. Hänen päänsä päälle piirretyt säteet viittasivat ehkä ironisesti hänen omaksumaansa ankaraan ihanteellisuuteen. Hän ikään kuin säteili ympärilleen raittiuden ja siveyden valoa. Juuri siveellisyys- ja raittiuskysymyksissä Gripenberg joutui myöhemmin eduskunnassa napit vastakkain miesedustajien kanssa. Pettymyksekseen hän totesi, ettei ehdoton raittius ollut edes hänen oman puolueensa miesten elämän ohjenuorana. Lisäksi miesedustajien välinpitämätön suhtautuminen siveellisyysasioihin loukkasi Gripenbergiä syvästi.²⁶⁷

KUVA 25.

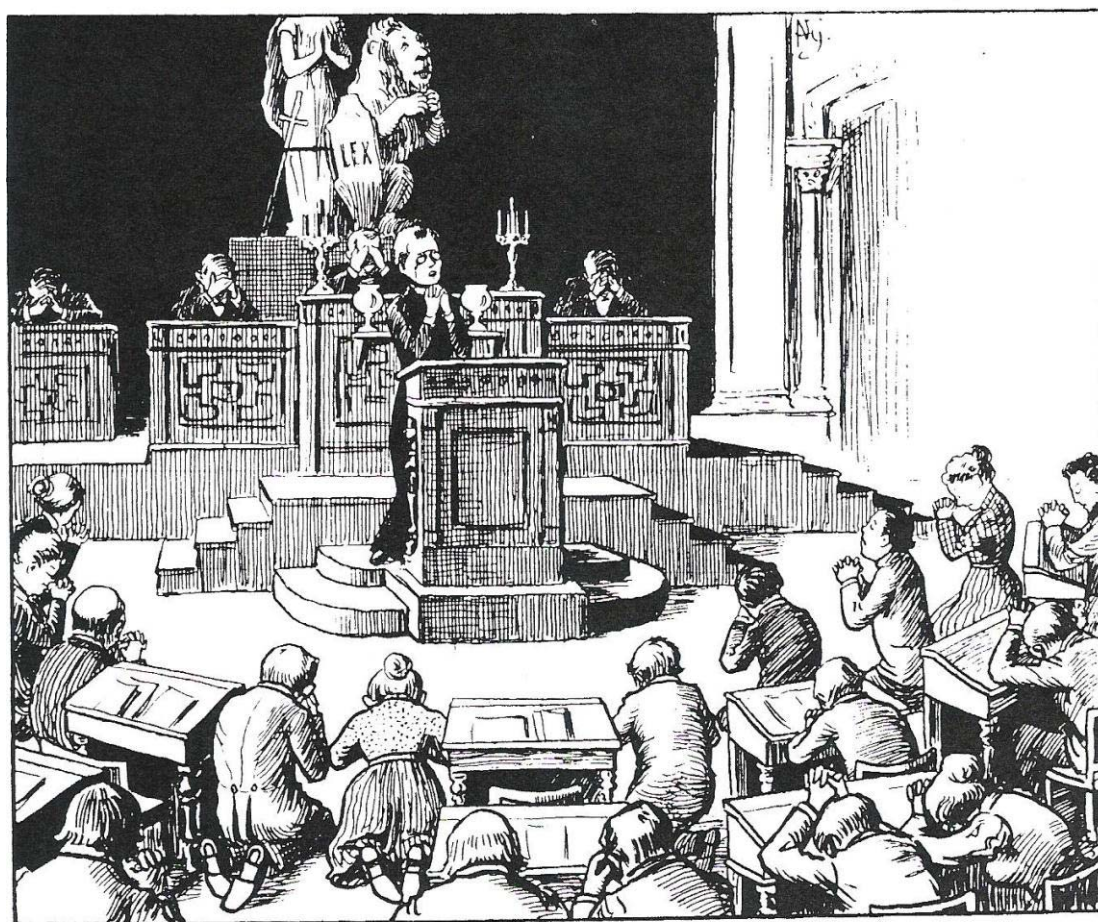

Lähde: Fyren nro 17/1906

²⁶⁷ Tuulio 1959, 306–309; Hinkkanen ja Lintunen 1997, 204–205.

Naisasian sekä raittius- ja siveellisyyksinon ohella Suomalaisen puolueen naiskansanedustajia kritisoitiin pilapiirroksissa myös liiasta uskonnollisuudesta. He pyrkivät tuomaan kristillisen uskonnonharjoituksen osaksi eduskunnan istuntoja. Jo valtiopäivien avajaisten yhteydessä 25.5.1907 he esittivät ehdotuksen, jonka mukaan jokainen eduskunnan täysistunto oli aloitettava kahden minuutin rukouksella.²⁶⁸ Vaikka ehdotusta ei hyväksytty, se innoitti silti pilapiirtäjiä. *Velikullassa* julkaistiin kaksi päivää myöhemmin kuvassa 26 nähtävä pilapiirros, jossa Hilda Käkikoski rukoilee eduskunnan puhujakorokkeella. Muut edustajat yhtyvät rukoukseen lattialle polvistuneina. Käkikosken Raamatusta lainattu lausahdus viittaa siihen, että hän halusi asettaa itsensä moraalisesti muiden yläpuolelle. Hän ei ollut koronkiskonnasta ja korruptiosta tunnettujen tullimiesten eli ”puplikaanien” kaltainen.²⁶⁹

KUVA 26.

Suomettarilaisten ehdotus eduskuntaistuntojen alkamiseksi.

Rukoilija Hilda Käkikoski: Ja katso, minä en ole niin kuin nämä puplikaanit.

Lähde: Velikulta 30.5.1907

²⁶⁸ Hinkkanen ja Lintunen 1997, 200.

²⁶⁹ Ks. kuva 26.

Käkikoski korosti siis kuvassa 26 omaa nuhteettomuuttaan, mikä leimattiin naurettavaksi. Yleisemmällä tasolla piirroksen tavoitteena oli todennäköisesti arvostella Suomalaisen puolueen tapaa yhdistää uskonto politiikkaan. Nuorsuomalaisessa lehdistössä uskonto määriteltiin jokaisen ihmisen yksityisasiaksi, joka oli niin arvokas, ettei sitä saanut sekoittaa poliittis-maallisen vallan tavoitteluun.²⁷⁰ Käkikosken ja Gripenbergin poliittisissa puheenvuoroissa taas kaikui kiihkeä moraaliskokouksellinen päätös, joka osaltaan altisti heidät pilapiirroskritiikille. Vahva omakohtainen kristillinen vakaumus ohjasi aidosti molempien elämässään tekemiä valintoja. Kumpikin ryhtyi esimerkiksi ajamaan naisasiaa vasta sitten, kun oli vakuuttunut sen olevan sopusoinnussa kristinuskon kanssa.²⁷¹

Äitiys leimasi vahvasti pilapiirrosten naisia. Poliittinen toiminta ja naisten äitirooli yhdistettiin toisiinsa esimerkiksi kuvan 27 pilapiirroksessa. Tämä *Matti Meikäläisessä* kesällä 1898 julkaistu pilapiirros esitti naisten äänioikeuskokouksen varsin kaoottisena tilaisuutena. Naiset keskittyivät kokouksessa lähinnä lastensa hoitamiseen, eivät niinkään itse politiikkaan.²⁷² Piirros kuvasi naisten poliittisen osallistumisen mahdottomaksi, koska heidän ainoa ”oikea” roolinsa oli olla hyvä äiti ja perheenemäntä. Tätä rooliaan naisten tuli toteuttaa nimenomaan kotien sisällä. Jos naiset kuitenkin osallistuisivat politiikkaan, he eivät myöskään julkisessa elämässä pääsisi irti ”luonnollisesta” roolistaan. Äidit ottaisivat lapsensa mukaan poliittisiin kokouksiin, mikä tekisi yhteisten asioiden hoitamisen erittäin vaikeaksi. Samantyyppisiä pilapiirroksia julkaistiin 1800- ja 1900-luvun vaihteessa myös muissa pilalehdissä. Ehkä näiden piirrosten tarkoitus oli tähdentää sukupuolten välisen työnjaon tarpeellisuutta. Miesten paikka oli politiikan julkisessa toimintaympäristössä, naisten puolestaan tuli jatkossakin keskittyä hoitamaan lapsiaan kotien seinien suojissa. Jos sukupuolten rooleja alettiin sekoittaa, seurauksena oli kaaos. Tämäntyyppiset pilapiirrookset myötäilivät siis ainakin jossain määrin *kaksijakoisen kansalaisuuden* ihannetta.²⁷³

Voimakkaasti sisäistetyin äitiroolin lisäksi myös naisten tunteellisuus vei pilapiirrosten mukaan pohjaa asialliselta poliittiselta toiminnalta. Naisten mukaantulo muutti poliittiset kokoukset romanttisten hellyydenosoitusten temmellyskentäksi. *Velikullassa* julkaistiin suurlakon jälkimainingeissa marraskuussa 1905 pilapiirros, jonka näemme kuvassa 28. Otsikkonsa mukaisesti piirros kuvaa yksikamarisen eduskunnan istuntoa, jossa naisetkin ovat mukana. Istunnossa mies- ja naisedustajat kaulailevat toisiaan. He keskittyvät enemmän toisiinsa kuin edessä nyrkki ojossa

²⁷⁰ Mustakallio 1983, 347, 389–391, 469.

²⁷¹ Ahtisaari 1997, 214–215; Hinkkanen ja Lintunen 1997, 193–194, 201.

²⁷² Ks. kuva 27.

²⁷³ Kuvan 27 kaltaisia pilapiirroksia löytyy esim. seuraavista pilalehdistä: *Velikulta* 22.3.1900 ja *Fyren* 24.3.1900.

puhetta pitävään naiseen. Etualan pariskunta on lisäksi piirtänyt pöydällä olevalle paperille erilaisia rakkauden symboleita, kuten kyyhkysparin sekä sydämen ja nuolen.²⁷⁴ Pelkkä naisedustajien läsnäolo teki siis eduskunnasta eräänlaisen lemmpesän. Tähän vedoten piirros pyrki kyseenalaistamaan naisten vaalikelpoisuuden.

KUVA 27.

Ääni naiseen! Ääni naiseen! Valtiollinen äänioikeus naisille!

Lähde: Matti Meikäläinen 10.6.1898

²⁷⁴ Ks. kuva 28.

Yhdessä kamarissa.

Lähde: Velikulta 23.11.1905

Vuonna 1898 julkaistu *Matti Meikäläisen* piirros kuvasi naisten äänioikeuskokousta eli kritiikin ytimessä oli nimenomaan naisten äänioikeus. Piirros liittyi todennäköisesti vuonna 1897 säätyvaltiopäivien porvarissäädylle jätettyyn anomukseen, jossa vaadittiin ensimmäistä kertaa äänioikeutta myös naisille. Vaikka anomusta ei hyväksytty, se johti vilkkaaseen julkiseen keskusteluun aiheesta. Naisten äänioikeutta sekä vastustettiin että puolustettiin vetoamalla naisten ”luontaisiin ominaisuuksiin”. Vastustava kanta voitti siitä huolimatta, että anomuksessa ei vaadittu äänioikeutta kaikille naisille. Siinä osallisiksi poliittiseen päätöksentekoon haluttiin päästää vain tietyn varallisuuden saavuttaneet naiset, olihan miestenkin äänioikeutta rajoitettu varallisuusehdoilla. Täydellistä, yleiseen, yhtäläiseen ja välittömään ääni- ja vaalioikeuteen perustuvaa demokratiaa ajoi 1890-luvun lopun Suomessa vain radikalisoitunut, sosialismista

oppinsa ammentanut työväenliike. Nämä vaatimukset kuuluivat vuonna 1899 perustetun Suomen Työväenpuolueen ohjelmaan, joka vahvistettiin vuonna 1903 Forssan kokouksessa.²⁷⁵

Työväenliikkeen edellä mainitut tavoitteet saivat valtavasti lisää painoarvoa vuoden 1905 suurlakossa. Lakko päättyi keisarin marraskuun 4. päivänä allekirjoittamaan manifestiin, jonka mukaan valtiopäivät oli kutsuttava koolle yleisen ja yhtäläisen vaalioikeuden toteuttamiseksi sekä ”laillisten” olojen palauttamiseksi suuriruhtinaskuntaan. Työväenliikkeelle lakon lopputulos näyttäytyi suurena voittona. Se oli osoitus siitä, että valtaapitävät olivat joutuneet taipumaan sosiaalidemokraattisen työväestön ja sitä tukevien suurten kansanjoukkojen painostuksen edessä. Demokratia oli viimeinkin pääsemässä voitolle. Sen sijaan vanha valtaeliitti pyrki vähättelemään uudistusten taustalla vaikuttaneen joukkopainostuksen merkitystä. Radikaalit demokraattiset uudistukset olivat seurausta kansainvälisestä poliittisesta tilanteesta, eivät suinkaan suomalaisen rahvaan toiminnasta. Niin sanotun marraskuun manifestin taustalla vaikutti ennen kaikkea Venäjällä puhjennut vallankumouksellinen liikehdintä. Tämän kuohunnan oli aiheuttanut Japanille sodassa kärsitty nöyryyttävä tappio. Keisarilla oli tarpeeksi huolia emämaan tilanteesta, minkä vuoksi hän taipui odotettua nopeammin suomalaisten vaatimuksiin. Syyt uudistuksiin olivat siis eliitin mukaan Suomen ulkopuolella.²⁷⁶

Suurlakon radikalisoima ilmapiiri vaikutti selkeästi myös kansanedustuslaitoksen uudistamista pohtineen komitean työhön. Naisten poliittisista kansalaisoikeuksista keskusteltaessa useimmat komitean porvarilliset jäsenet valittelivat uudistusten nopeutta. Lähes kaikki olivat valmiita hyväksymään naisten äänioikeuden, mutta vaalikelpoisuus herätti epäilyksiä. Kansainvälisesti katsoen Suomessa vuosina 1905–1906 toteutettu eduskuntauudistus olikin radikaali juuri siitä syystä, että uudistuksessa naisille annettiin äänioikeuden ohella myös vaalikelpoisuus. Suomalaisnaisia ennen vaalikelpoisuuden olivat saaneet vain Australian naiset, mutta muun muassa naisia syrjivästä vaalitavasta johtuen heidän eivät olleet tätä oikeuttaan käyttäneet.²⁷⁷ Monet naisten vaalikelpoisuutta vastustaneet uudistuskomitean jäsenet perustelivat kantaansa juuri kansainvälisten vertailukohteiden puutteella. Vaalikelpoisuuden seurauksista poliittiselle elämälle oli mahdotonta sanoa etukäteen mitään. Vain komitean sosiaalidemokraattiset jäsenet kannattivat yhtenäisenä

²⁷⁵ Vuoden 1897 äänioikeusanomuksesta ja työväenliikkeen varhaisista äänioikeuskannoista tarkemmin ks. esim. Sulkunen 2006, 36–41.

²⁷⁶ Sulkunen 2006, 58, 64.

²⁷⁷ Sulkunen 2006, 63–64. Veroa maksavat naiset saivat äänioikeuden New Jerseyssä jo 1787, mutta menettivät sen vuonna 1807, kun miesten yleinen äänioikeus toteutui. Yhdysvaltain osavaltioista Wyoming myönsi naisille äänioikeuden 1870 ja Idaho sekä Utah 1890-luvulla, jolloin äänioikeuden saivat myös Uuden Seelannin sekä Etelä- ja Länsi-Australian naiset. Australian liittovaltion vaaleissa naisten äänioikeus toteutui vuonna 1902. Naisten poliittisten oikeuksien kansainvälisestä taustasta tarkemmin ks. esim. Sulkunen 1997b, 11–17.

ryhmänä täysien valtiollisten oikeuksien myöntämistä naisille. Kuitenkin myös porvarit taipuivat lopulta naisten vaalikelpoisuuden kannalle ikään kuin välttämättömyyden pakosta. Työväestö ja yleensäkin tavallinen rahvas olivat näyttäneet voimansa suurlakossa, eikä heitä haluttu ärsyttää. Keskusteluissa porvaripuolueiden edustajat esittivät täydellistä demokratiaa vastustavia argumentteja, mutta päätöksenteon koittaessa kanta muuttui. He noudattivat siis eräänlaista reaalioliittista linjaa suhteessa työväenliikkeen vaatimuksiin.²⁷⁸

Kuvassa 27 pilapiirrokskritiikin kohteena oli naisten tavoittelema valtiollinen äänioikeus, kun taas kuvassa 28 naisten vaalikelpoisuus pyrittiin saattamaan kyseenalaiseen valoon. Vielä vuonna 1898 naisten vaalikelpoisuudesta ei juuri edes keskusteltu. Se oli ajan henkeen nähden aivan liian radikaali tavoite. Vuoden 1905 suurlakon jälkeen naisten äänioikeuden toteutuminen tuntui todennäköisesti lähes vääjäämättömältä. Tämän vuoksi keskustelun polttopisteeseen nousi naisten vaalikelpoisuus, mikä näkyi sekä poliittisten oikeuksien laajentamisesta käydyissä keskusteluissa että näistä keskusteluista innoituksensa saaneissa pilapiirroksissa. Kritiikin kohde siis vaihtui, mutta käsittelytapa pysyi samantyyppisenä. Sekä naisten äänioikeutta että vaalikelpoisuutta arvosteltiin pilapiirroksissa nimenomaan sukupuolen kautta. Naiset leimattiin yhtenäiseksi sukupuoleensa samaistuvaksi joukoksi. Poliittinen osallistuminen ei piirrosten mukaan sopinut naisille, koska heidän perusluonteeseensa kuului vahva äidillisuus ja romanttinen tunteellisuus. Myös kuvissa 25 ja 26 vedottiin Gripenbergin ja Käkikosken naisellisiin ominaisuuksiin. He toimivat piirroksissa esimerkkeinä siitä, millaisia naispoliitikot olivat. Näiden piirrosten kautta kristillinen uskonnollisuus sekä vapaammin tulkiten myös tiukat siveellisyys- ja raittiusnäkemykset liitettiin nimenomaan naispoliitikkoihin.

Edellä käsiteltyjen esimerkkien nojalla voisi todeta, että naisten poliittista osallistumista kuvattiin porvarillisten pilalehtien pilapiirroksissa lähinnä sukupuoliperustaisesti. Tällaisessa sukupuolen merkitystä korostavassa kuvaustavassa voidaan nähdä joitain yhtäläisyyksiä porvarillisten naisasiajärjestöjen suurlakon jälkeen omaksumaan niin sanottuun sisaruusretoriikkaan. Esimerkiksi Unioni Naisasialiitto pyrki tuolloin kokoamaan kaikki naiset yli luokkarajojen poliittisten oikeuksien puolesta kamppailevaksi yhtenäiseksi sisaruusrintamaksi. Tarkoituksena oli häivyttää lakossa avoimeksi revennyttä luokkakuilua. Sukupuolesta haluttiin näin tehdä yhteiskuntaluokkaa tärkeämpi samaistumiskohde hiljalleen muotoutuvassa demokraattisessa kansalaisyhteiskunnassa. Eliitin naiset pyrkivät tätä kautta säilyttämään vanhan luokkahierarkian ja sen perusteella

²⁷⁸ Naisten poliittisia oikeuksia koskevista keskusteluista ja päätöksenteosta tarkemmin ks. esim. Sulkunen 2006, 58–68.

nauttimansa etuoikeudet.²⁷⁹ Tämä tavoite ohjasi ehkä myös porvarillisia pilalehtiä, kun ne kuvasivat pilapiirroksissaan naisten poliittista osallistumista. Naisten keskinäisiä luokkaeroja ei näissä piirroksissa juuri käsitelty. Sekä naisasiajärjestöjen retoriikassa että porvarillisissa pilapiirroksissa heijastui siis vahva sukupuolijakoinen ote. Näkökulma itse asiaan vain oli täysin päinvastainen. Piirrokset muodostivat naisten poliittisia oikeuksia vastustavan miehisen veljeysrintaman.

Itsetietoinen, vahvasti luokka-asemaansa samaistuva poliittinen naishahmo työntyi esiin joissakin sosiaalidemokraattisen *Kurikan* pilapiirroksissa. Lehdessä vappuna 1907 julkaistussa kuvan 29 piirroksessa sosialismia symboloiva²⁸⁰ nainen joutuu silinterihatuistaan päätellen yläluokkaisten miesten hyökkäyksen kohteeksi. Miehet ampuvat häntä jousipyssyillä ja jopa tykeillä. Brutaalista hyökkäyksestä huolimatta voimakasrakenteinen ja suurikokoinen naishahmo näyttää voittamattomalta pikkuruisina esitettyjen miesten rinnalla.²⁸¹ Piirros vertautuu vahvasti ranskalaisen romantiikan mestarimaalarin Eugène Delacroixin kuuluisaan maalaukseen 28. *heinäkuuta. Vapaus barrikadeilla*. Tässä vuonna 1830 valmistuneessa työssään Delacroix kuvaa Ranskassa saman vuoden heinäkuussa tapahtunutta vallankumousta. Maalauksen pääosassa on naishahmo, joka marssii ruumiskasojen yli kantaen vasemmassa kädessään asetta ja oikeassa Ranskan trikolorilippua. Sekä Delacroixin maalauksessa että kuvassa 29 naishahmoista huokuu voimaa ja periksiantamatonta päättäväisyyttä.²⁸²

KUVA 29.

Lähde: Kurikka 1.5.1907

²⁷⁹ Sulkunen 2006, 58–62.

²⁸⁰ Naishahmoja on perinteisesti käytetty paitsi aatteiden myös valtioiden symboleina. Pilapiirroksissa voidaan nähdä usein esim. Suomi-neito ja äiti-venäjä hahmo. Tällaisten symbolihahmojen seikkaperäisempi käsittely vaatisi kuitenkin oman tutkimuksensa. Suomi-neidosta ja hahmoon liittyvistä monipuolisista tulkinnoista tarkemmin ks. esim. Reitala 1983 ja Valenius 2004. Eira Juntti kertoo Suomen EU-kansanäänestystä käsittelevässä artikkelissaan Suomi-neidon roolista EU-retoriikassa ja aihetta käsittelevissä pilapiirroksissa. Tästä tarkemmin ks. Juntti 1998, 403–407.

²⁸¹ Ks. kuva 29.

²⁸² Honour ja Fleming 2001, 655–657; Valenius 2004, 10.

Kurikan pilapiirroksista välittyi selkeä sosialistinen luokkataistelunäkökulma. Piirroksen naishahmo puolusti työväenluokan sosialistisia aatteita, ei niinkään sukupuoliperustaista naisasiaa. Tähän viittasi paitsi naisen kantama sosialismin lippu myös häntä vainoavien miesten yläluokkainen vaatetus. Nähdäkseni piirros korostikin naisen kokemaa luokkasortoa. Tässä suhteessa hän samaistui sosialismin opit omaksuneisiin työläisnaisiin, jotka painottivat yhteiskuntaluokan merkitystä poliittisen toiminnan tärkeimpänä samaistumiskohteena. Työläisnaiset integroivat poliittiset tavoitteensa ensisijaisesti sosiaalidemokraattisen puolueen miehiin. Luokkaperustaiset tavoitteet olivat etusijalla, mutta naisten poliittisia oikeuksia edistettiin osana luokkataistelua. Taustalla vaikutti sosialistinen, sukupuolten tasa-arvoa painottava ideologia.²⁸³ Juuri luokkien välisen kamppailun korostaminen erotti *Kurikan* pilapiirroksen porvarillisten pilalehtien piirroksista. *Kurikassa* luokka oli sukupuolta tärkeämpi naisten poliittista toimintaa ohjaava kategoria. Kuvan 29 pilapiirroksessa yhteiskuntaluokkien välinen poliittinen valtakamppailu kärjistyi väkivaltaiseksi konfliktiksi. Piirroksen mukaan eliitti oli valmis pysäyttämään sosialismin tarvittaessa vaikka tarttumalla aseisiin. Ehkä tässä voidaan nähdä jonkinlaisia viitteitä tulevasta. Olihan porvariensa ja sosialistinen välinen vastakkainasettelu kärjistynyt vuoden 1905 suurlakossa, mikä johti lopulta veriseen sisällissotaan vuonna 1918.

6. Johtopäätökset

Tutkimani pilapiirrokset heijastelevat elävästi noin sadan vuoden takaista suomalaista yhteiskuntaa. Piirrokset olivat osa prosessia, jossa ihmisen sukupuoli ja luokka-asema kytkettiin osaksi hiljalleen muotoutuvan demokraattisen kansalaisyhteiskunnan perusrakennetta. Ne toivat esiin 1800- ja 1900-luvun vaihteen yhteiskuntakehityksen jakautuneen luonteen. Rikkaiden ja köyhien, maalaisten ja kaupunkilaisten, naisten ja miesten elämä oli yleensä jyrkästi toisistaan poikkeavaa. Tällainen jakautuneisuus loi hedelmällisen ympäristön pilapiirroksille. Eri ihmisryhmien välillä oli havaittavissa selkeitä ja aitoja eroja, joihin kärjistävästi tarttumalla piirrokset saivat käyttövoimansa. Nykyaikana suomalaisten pilapiirtäjien suurin ongelma taitaakin olla se, että yhteiskunta on liian homogeeninen. Ihmisten ajattelua hallitsee vahva keskiluokkainen maltillisuus, josta ei sata vuotta sitten ollut tietoaakaan. Lisäksi sukupuolten suhteet koetaan nyky-Suomessa yleensä melko tasa-arvoisiksi. Nykyinen konsensusyhteiskunta ei siis ole otollinen kasvu-ympäristö voimakkaisiin kärjistyksiin perustuvalla pilapiirrostaiteella.

²⁸³ Sulkunen 2006, 60–61.

Tutkimusaikana pilapiirroksissa sai käsitellä varsin vapaasti sukupuolten välisiä suhteita sekä naisten toimintaa erilaisissa kansalaisjärjestöissä ja politiikassa. Tällaisia piirroksia ei nähty Venäjän keskusvallan taholta uhkaavina, joten sensuuri ei puuttunut niiden julkaisemiseen. Naisten poliittinen toiminta rajautui pilapiirroksissa lähes poikkeuksetta kotia ja perhettä kosketteleviin kysymyksiin, kun taas piirrosten miehet toimivat yleensä ulko- ja talouspolitiikan parissa. Piirrokset eivät kuitenkaan selkeästi korostaneet naisten ja miesten poliittisten agendojen välisiä eroja. Naispoliitikot nähtiin piirroksissa ensisijaisesti sukupuolensa kautta, eikä heidän poliittiseen linjaansa kiinnitetty suurempaa huomiota. Joskus heidät kuvattiin kuitenkin kotien siveyden ja raittiuden puolustajina, mikä saattaisi ehkä kertoa sosiaalipoliittisista, perhe-elämään tiukasti kytkeytyneistä politiikan painotuksista. Sukupuolten poliittisten agendojen vertailu on joka tapauksessa erittäin vaikeaa pilapiirrosaineistoon sisältyvästä epätasapainoisuudesta johtuen. Miehiä näet kuvattiin politiikan julkisessa toimintaympäristössä radikaalisti useammin kuin naisia.

Edellä kirjoittamastani voi ehkä jo päätellä, että pilapiirrokset heijastelivat vahvasti *kaksijakoisen kansalaisuuden* ihannetta. Naisen roolina oli olla lapsiaan kasvattava äiti tai kodistaan huolta kantava puuhakas perheenemäntä. *Yhteiskunnallista äidillisyyttään* nainen toteutti erityisesti opettajan ammatissa. Hän pyrki myös ohjaamaan muita naisia kohti siveellistä ja raitista elämäntapaa. Naisen elämää säätelivät pilapiirroksissakin tiukat moraaliset vaatimukset. Kristillisen vakaumuksensa ohjaamana hän kurkotti kohti synnitöntä elämää. Mies muodosti puolestaan uhan siveelliselle ja raittiille, seesteiselle perhe-elämälle. Hän hoippui humalassa kapakasta kotiin vaimonsa ripitettäväksi. Mies oli moraaliton viettelijä, joka houkutteli naista synnin tielle. Miehen hallitsemaan julkiseen toimintaympäristöön yhdistyi tietty moraalinen epäilyttävyys, jonka nainen pyrki pitämään loitolla kodista. Erityisesti kaupunkien kaduilla naiset saivat olla varuillaan. Oli heidän omalla vastuullaan torjua miesten lähentely-yritykset.

Pilapiirrosten naiset eivät muodostaneet yhtenäistä, vain sukupuoleensa samaistuvaa joukkoa. *Hierarkkisen sisaruuden* teorian mukaisesti ylempien yhteiskuntaryhmien naiset kasvattivat piirroksissa työläisnaisia. Tällainen kasvatustyö sai välillä moraalinvartioinnin piirteitä. Tiukan valvonnan kohteeksi joutuivat erityisesti palvelijattaret. Varsinkin ruotsinkielisen yläluokan etuja ajanut *Fyren* esitti heidät siveettöminä, moraalisiin hairahduksiin taipuvaisina ihmisinä. Kaiken kukkuraksi he kyseenalaistivat nenäkkyydellään rouvien auktoriteetin, mikä oli lehden mukaan anteeksiantamatonta. Työväenluokkainen *Kurikka* puolestaan katsoi palvelijattaria päinvastaisesta näkökulmasta. Jos palvelijattaret ylipäättään olivat siveettömiä, tämä johtui vain ja ainoastaan heihin kohdistuneesta monimuotoisesta luokkasorrosta. Ongelman alkusyy oli siis eliitin omassa

toiminnassa. Yhteiskuntaluokan ohella pilapiirrosten naisia erotti myös asuinpaikka. Tämä tuli esiin erityisesti muutamissa *Tuulispään* ja *Velikullan* piirroksissa. Edelliset edustivat maaseudun kristillis-konservatiivista näkökulmaa, kun taas jälkimmäisistä heijastuivat hiukan liberaalimmat, kaupunkilaiset arvot.

Pilapiirrookset suhtautuivat naisiin pääsääntöisesti varsin negatiivisesti. Naisista löydettiin piirroksissa monia erilaisia vikoja. He olivat turhamaisia, kyseenalaistivat miehen patriarkaalisen auktoriteetin, syyllistyivät siveettömyyteen tai olivat toisaalta liiankin tiukkoja siveellisyys- ja raittiusintoilijoita. Käytännössä naiset kuvattiin kielteisessä valossa lähes aina, kun piirros noudatti puhdasta sukupuolinäkökulmaa. Sen sijaan, jos piirroskritiikin ytimessä olivat naisten keskinäiset luokkaerot, pilalehden omaa taustaryhmää edustavat naiset saivat yleensä osakseen sympatiaa. Esimerkiksi *Fyrenin* pilapiirroksissa sympatisoitiin usein eliitin naisia, koska nämä joutuivat kestämaan palvelijattarien taholta huonoa käytöstä ja kaikinpuolista röyhkeyttä. *Kurikka* sitä vastoin loi myötätuntoa työväenluokkaisia palvelijattaria kohtaan. Palvelijattaret raatoivat pitkiä päiviä ja heidän elämänrytminsä määräytyi täysin isäntäväen tarpeiden ja mielihalujen mukaan. Tämä oli lehdessä julkaistujen pilapiirrosten mukaan huutava vääryys. Palvelijattaret joutuivat rahapulassaan myös myymään itseään. Heidän kokemansa sorto perustui siis luokka-aseman ohella myös sukupuoleen. He olivat ikään kuin kaksinkertaisesti alistettuja.

Hiukan yleistäen voidaan siis sanoa, että pilapiirrookset kuvasivat naisen positiivisesti vain, jos hän edusti samaa yhteiskuntaluokkaa kuin piirroksen julkaissut pilalehti. Myönteisen kuvauksen taustalla oli tällöin naisen luokkatausta, ei hänen sukupuolensa. Olisikin mielenkiintoista pohtia, millainen nainen olisi pitänyt olla, jotta hänet olisi hyväksytty piirroksissa myös sukupuolensa perusteella. Kysymykseen on mahdotonta antaa aukotonta vastausta, mutta joitakin suuntaviivoja voi silti hahmotella. Mahdolliset vastaukset eivät koske *Kurikkaa*, koska lehti kuvasi naisen erittäin harvoin, jos koskaan pelkkänä sukupuoliolentona. Työväenliikkeen perinteen mukaisesti lehdessä korostui naisen luokkatausta. Muissa käsittelemissäni pilalehdissä ihannoitu naiskuva oli nähdäkseni varsin yhtenäinen. Naisihanteet paljastuvat, kun otamme huomion kohteeksi sen, mitä piirteitä pilapiirrookset naisissa kritisoivat. Päinvastaiset ominaisuudet olivat siis oletettavasti ihannoituja. Piirrosten mukaan naisen tuli olla kaunis, mutta ei turhamainen. Hänen piti käyttäytyä tahdikkaasti ja miellyttävästi, eikä hän missään tapauksessa saanut uhmata miehen patriarkaalista auktoriteettia. Elämässään naisen oli noudatettava tiukkoja moraalisia ihanteita. Hänen tuli pitää perheen asuinpaikka koti sekä raittiina että fyysisesti ja siveellisesti ihanteellisen puhtaana. Nainen

ei kuitenkaan saanut ”saarnata” tiukkoja raittius- ja siveellisyysihanteita julkisesti, eikä varsinkaan vaatia niiden noudattamista miehiltä. Poliitiikkaan naisen ei pitänyt sekaantua.

Olivatko pilapiirrosten välittämät naiskäsitykset syntyäkanaan radikaaleja, konservatiivisia vai jotakin siltä väliltä? Nykyajan perspektiivistä katsottuna ne ehkä näyttävät patavanhoillisilta, mutta olivatko ne sitä syntyäkanaan. Piirrookset rakensivat osaltaan sukupuolijakoista, *kaksijakoisen kansalaisuuden* ihanteeseen perustuvaa kansalaisuutta, joka oli 1800- ja 1900-luvun vaihteessa vielä uusi ajattelumalli. Monet naiset halusivat itsekin rajata elämänsä kodin piiriin tai toimia järjestökentällä vähäosaisia tukevana *yhteiskunnallisina äiteinä*. Äidin velvollisuudet, tarmokas kodinhoito ja heikompien lähimmäisten auttaminen nähtiin yleisesti naisten kansallisena velvollisuutena. Nämä toimet olivat tärkeä osa 1800-luvun lopulla käynnistynyttä suomalaisen kansakunnan rakennusprojektia. Koti ja perhe sekä äidillinen hoivaajarooli muodostivatkin 1900-luvun alkupuolella hiljalleen rakentuneen naiskansalaisuuden ytimen. Naisilla oli oma, selkeästi rajattu toiminta-alueensa kansakunnan rakentamisessa, mistä he olivat ylpeitä. Tiukkaan sukupuolijakoon perustunut elämäntapa ei siis välttämättä ollut naisille rasite, vaan se saattoi olla jopa jonkinlainen voimavara.

Pilapiirrookset eivät kuitenkaan juuri koskaan kuvanneet naiskansalaisuuden myönteisiä puolia. Ne antoivat tukensa *kaksijakoisen kansalaisuuden* ihanteille kritisoimalla näistä ihanteista poikkeavaa ajattelua ja toimintaa. Kritiikki kohdistui tällöin lähes yksinomaan naisiin. Tavoiteltu asiantila tuli epäsuorasti ilmi, kun piirroksissa arvosteltiin naisten ei-toivottuja piirteitä. Tämä pilapiirroksille tyypillinen kuvaustapa kärjisti osaltaan niiden negatiivisuutta. Piirroksissa ei kuvattu mitään uuden naiskansalaisuuden voittokulkua. Jos naisten äiti- ja kotiroolin korostamisessa oli heidän kannaltaan jotain positiivista, tämä ei näkynyt pilapiirroksissa ainakaan suoraan. Useimmiten naiset olivat arvostelun kohteina, kun taas positiiviset määreet tai ainakin sympatiapisteeet varattiin mieshahmoille. Tämä havainto painottaa siis jälleen tutkimusajan pilapiirroksinäkökulman mieskeskeisyyttä. Poikkeuksen tähän teki oikeastaan vain työväenliikkeen *Kurikka*. Lehden sivuilla naisten toimintaa ei rajattu pelkästään äidilliseen hoivaajaroolin piiriin. Työläisnaiset saattoivat taistella aktiivisesti porvarien ylivaltaa vastaan kaupunkien kaduilla. He olivat eräänlaisia demokratian esitaistelijoita, jotka puolustivat lähinnä työväenluokan, ei niinkään koko naissukupuolen etuja.

Vahva demokratian ja tasa-arvon korostaminen leimasikin *Kurikan* pilapiirroksia. Oli pyrittävä kohti yhteiskuntaa, jossa sukupuolet, mutta ennen kaikkea yhteiskuntaluokat, olisivat keskenään

samanarvoisessa asemassa. Lehti kannatti siis kansainvälisen työväenliikkeen edistyksellisiä tavoitteita. Vastakkaisella kannalla oli varsinkin *Fyren*, joka vaati vanhan hierarkkisen valtarakenteen pitämistä ennallaan. Yläluokan oli pidettävä kiinni etuoikeuksistaan. Luokkahierarkian osalta lehti oli erittäin konservatiivinen, mutta salli joidenkin uusien elämänalueiden avaamisen eliitin naisille. *Fyrenissä* julkaistiin esimerkiksi pilapiirroksia, jotka kannattivat naisten yliopisto-opintoja rajoittaneesta erivapausmenettelystä luopumista. Tällaiset piirrokset myötäilivät osaltaan *hierarkkisen sisaruuden* järjestelmää, jossa naisten opiskelumahdollisuuksien ja virkakelpoisuuden puolustaminen rajattiin nimenomaan eliitin naisten toimintasektoriksi. *Tuulispää* puolestaan oli luokkakysymyksessä *Fyreniä* liberaalimpi. Vuoden 1905 suurlakon jälkeen lehdessä julkaistiin yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta kannattavia pilapiirroksia. Toisaalta lehti puolusti piirroksissaan agraarisia, kristillis-konservatiivisia arvoja. *Velikulta* taas vastusti vanhakantaista uskonnollisuutta, mutta suhtautui toisaalta vielä suurlakon jälkeenkin varauksellisesti naisten vaalikelpoisuuteen.

Onkin mahdotonta sanoa mitään yleispätevää tutkimusajan pilapiirroksista välittyvien naiskäsitusten radikaaliudesta tai konservatiivisuudesta. Sukupuolijaon, tarkemmin sanottuna naisten ja miesten erillisten elinpiirien korostaminen oli tutkimusaikana vielä suhteellisen uusi ilmiö. Eri asia on, tekeekö naisten moraalista ylemmyyttä painottavan kotiroolin voimakas esiintuonti pilapiirroksista radikaaleja. Tähän voisi ehkä jopa vastata myöntävästi, jos asiaa katsotaan 1900-luvun alkuvuosien näkökulmasta. Sen sijaan nykytutkijan näkökulma asiaan on lähes varmasti päinvastainen. Sadan vuoden takaiset pilapiirrokset näyttävät 2000-luvun asenneilmastossa elävälle tutkijalle melkein poikkeuksetta naisia alistavina. Naisten elämänpiiri rajautui niissä nykynäkökulmasta katsoen erittäin kapeaksi. Heillä ei juuri ollut elämää kodin ulkopuolella. Järjestökentällä tai politiikassa toimiessaan naiset toki pääsivät irtautumaan julkiselle alueelle, mutta heidän roolinsa oli sielläkin olla huolenpitäjä, *yhteiskunnallinen äiti*. Tutkimusaikana selkeä sukupuolijako toi ehkä kuitenkin naisille itseluottamusta. Heidät tunnustettiin kansakunnan parhaiksi asiantuntijoiksi, kun oli puhe kotiin ja perheeseen liittyvistä asioista. Tämän myönsivät esimerkiksi turvakotikeskustelun yhteydessä myös monet mieskansanedustajat.

Myös eri pilalehtiä on vaikea asettaa järjestykseen, jos vertailun kohteena on niiden pilapiirroksissaan esittämien naiskäsitusten radikaalius tai konservatiivisuus. Ehkä *Kurikka* kuitenkin oli lehdistä radikaalein. Se puolusti piirroksissaan kaikkein huonoimmassa asemassa olevan väestöosan eli työläisköyhälistön naisten oikeuksia. Tämä sekä luokkansa että sukupuolensa perusteella alistettu joukko oli jo lukumäärältään varsin suuri. Yleisen ja yhtäläisen

äänioikeuden kannattaminen liitti myös *Tuulispään* suurlakon jälkeen radikaaliin rintamaan. Sukupuolikysymyksissä lehti oli kuitenkin paljon *Kurikkaa* konservatiivisempi. Lehden pilapiirroksissa korostettiin esimerkiksi sitä, että miehen kristinuskosta kummunnut asema perheen päässä oli säilytettävä ennallaan. *Velikulta* ja etenkin *Fyren* edustivat piirroksissaan nähdäkseni kaikkein konservatiivisinta linjaa. Lehtien taustaryhmillä eli kaupunkien keski- ja yläluokalla oli yhteiskunnan demokratisoimisessa eniten menetettävää. Tästä johtuen ne puolustivat voimakkaasti vanhaa hierarkkista yhteiskuntanäkemyksiä. Työväenluokan ja naisten kasvava vaikutusvalta uhkasi kaupunkilaiseliitin perinteisiä etuoikeuksia. Raittiutta puoltavissa julkisissa joukkoesiintymisissä vaadittiin usein myös yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta. Tämän seurauksena työläis- ja naisvoittoinen raittiustoiminta joutui sekä *Fyrenin* että *Velikullan* hampaisiin.

Pilapiirrosten välittämässä naiskuvassa ei nähdäkseni tutkimusaikana tapahtunut juuri muutosta. Työväenliikkeen radikaalit demokratiatavoitteet alkoivat työntyä julkisuuteen 1890-luvun lopulla esimerkiksi juomalakkoliikkeen toiminnassa. Lähes samanaikaisesti myös palvelijattaret järjestäytyivät sosiaalidemokraattisen työväestön johdolla. Naisten keskinäiset luokkasuhteet polarisoituivat, mikä näkyi porvarillisten pilalehtien pilapiirroksissa muutosvastarintana. Palvelijattarille ja yleensäkin työläisnaisille ei haluttu antaa uusia oikeuksia. Samanlainen muutosvastarinta heijastui *Fyrenin* ja *Velikullan* pilapiirroksissa myös eduskuntauudistuksen hyväksymisen jälkeen, kun ne vastustivat naisten mukaantuloa politiikkaan. Piirroksiset samaistuvat siis ajattelutapaan, joka oli yleinen ylempien yhteiskuntaryhmien keskuudessa. Ne olivat kyllä hyväksyneet kansanedustuslaitoksen reformin, mutta tämä oli tapahtunut ikään kuin käytännön pakosta. Työväestön voima oli suuralakossa osoittautunut niin suureksi, ettei sosiaalidemokraattien esittämiä demokratiavaatimuksia uskallettu enää jättää huomiotta. Pilapiirrosten kautta eliitti halusi tuoda julki epäilyksensä uudistusta kohtaan. Kritiikin ytimeen joutuivat juuri uudistuksessa äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden saavuttaneet naiset.

Suomalaisen puolueen kanta naisten poliittisiin kansalaisoikeuksiin kuitenkin muuttui tutkimusajan kuluessa, mikä näkyi myös pilapiirroksissa. Vielä 1800-luvun lopulla *Matti Meikäläinen* vastusti naisten äänioikeutta, mutta suurlakon jälkeen *Tuulispään* asenne naisten poliittista osallistumista kohtaan oli jo varsin myönteinen. Jälkimmäinen piti pilapiirroksissaan tavallisia rahvaan naisia jopa turhamaisuudesta syytettyjä eliitin naisia kypsempinä kohtaamaan poliittisen toiminnan haasteet. Näkemys heijasteli poliittisen kentän uudelleenjärjestäytymistä suurlakon jälkeen. Suomalainen puolue haki liittolaisia sosiaalidemokraateista. Myös pilapiirrosten naisten toimintakentässä tapahtui jonkin verran muutosta tutkimusajan kuluessa. Naisten yhteiskunnallinen aktivoituminen toi heidät

yhä useammin kodeista julkiselle areenalle. Vuosien 1905–1907 poliittisessa kuohunnassa naispoliitikot saivat ensimmäistä kertaa laajamittaista julkisuutta, mikä näkyi myös pilapiirroksissa. Heitä arvioitiin kuitenkin edelleen ensisijaisesti sukupuolensa kautta, ei niinkään asiaperustein. Naiset edustivat politiikassakin enemmän kotia ja perhettä kuin puoluettaan. Pilapiirroskritiikki kohdistui ennen kaikkea naispoliitikkojen persoonallisiin ominaisuuksiin.

Tutkimusajan pilapiirroksissa voidaan nähdä mielenkiintoisia yhteyksiä nykyaikaan. Alkoholipolitiikka ja seksuaalisuus ovat nykyisinkin piirrosten suosikkiaiheita. Lisäksi sukupuolijakoinen kansalaisuuskäsitys elää maassamme edelleen vahvana, mikä heijastuu osaltaan myös pilapiirroksiin. Virkanaiset esitetään usein naurettavina tiukkapipoina. Sen sijaan kotiäiteinä, sairaanhoitajina tai muissa naisille ”sopiviksi” katsotuissa rooleissa naishahmot saavat osakseen sympatiaa. Liiallinen raittiusinto luetaan pilapiirroksissa naisten syntilistalle myös nykypäivänä. Tästä ovat saaneet osansa esimerkiksi muutamat naispoliitikot. Suhtautuminen seksuaalisuuteen on kuitenkin muuttunut sadassa vuodessa valtavasti. Pilapiirtäjiä ei enää kiinnosta ihmisten siveellisyys tai siveettömyys, vaan seksuaalisten vähemmistöjen parisuhteet. Sukupuoli ei määritä ihmisten suhdetta seksuaalisuuteen ainakaan yhtä selkeästi kuin tutkimusaikana. Myös moraalinen paatos loistaa nykyisistä pilapiirroksista poissaolollaan. Tämä kertoo ehkä suomalaisten maailmankuvan yksilöllistymisestä. Suomalaiset kokevat itsensä koko ajan enemmän ja enemmän yksilöiksi, eivät niinkään sukupuolensa tai yhteiskuntaluokkansa edustajiksi.

Lähteet ja kirjallisuus

PILALEHDET (mikrofilmeillä Kansalliskirjastossa Helsingissä)

Fyren 1898–1907 (MF A20, MF A21, MF A22, MF A23)

Kurikka 1905–1907 (MF A38)

Matti Meikäläinen 1898–1899 (MF A46)

Tuulispää 1903–1907 (MF A9, MF A10)

Velikulta 1898–1907 (MF A47, MF A48)

ASIAKIRJAJULKAISUT

Valtiopäivät 1907, liitteet VI. Anomusvaliokuntaan lähetetyt anomusehdotukset. Pärssinen Hilja ym. Kotien perustamisesta turvattomia lapsia, aviottomia äitejä ja heidän lapsiaan varten. Anom. ehd. n:o 82. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainon Osakeyhtiö, Helsinki 1907, 121–124.

Valtiopäivät 1907, pöytäkirjat II, kesäkuun 8.–20. päivään. Istunto 10 p. kesäkuuta 1907. Helsingin Uusi kirjapaino-osakeyhtiö, Helsinki 1907, 470–511. (VP)

INTERNET

Eduskunta – edustajamatrikkeli.

[www.eduskunta.fi/thwfakta/hetekau/hex/hxent.htm]

Sainio Venla, Furuholm, Maria (1846–1916), kirjailija, kansanvalistaja, järjestövaikuttaja.

[www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4453/] julkaistu 6.9.2001, luettu 17.4.2012.

Sulkunen Irma, Granfelt, Aksel August (1846–1919), Kansanvalistusseuran sihteeri, Raittiuden Ystävien esimies, valtiopäiväedustaja. [www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4812/] julkaistu 2.11.1999, luettu 17.4.2012.

Sulkunen Irma, Granfelt, Mandi (1850–1926), raittiustyöntekijä, kansakoulunopettaja. [www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4436/] julkaistu 22.2.1999, luettu 17.4.2012.

KIRJALLISUUS

Ahtisaari Eeva, Hilda Käkikoski: opettaja, puhuja ja poliitikko naisen asialla. Teoksessa Pirjo Markkola ja Alexandra Ramsay (toim.), Yksi kamari – kaksi sukupuolta. Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset. BTJ Kirjastopalvelu Oy, Helsinki 1997, 213–230.

Alasuutari Pertti, Laadullinen tutkimus. Vastapaino, Tampere 1999.

Borg Olavi, Sisällönanalyysin tavoitteista ja metodisista pulmista. Tampereen Yliopiston Tutkimuslaitos. Monistesarja 42. Tampere 1968.

Granö Päivi, Kuvaan merkitty muisti – muistilla merkitty taide. Teoksessa Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki (toim.), Kulttuurihistoria, Johdatus tutkimukseen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001, 238–257.

Haapala Pertti, Löytty Olli, Melkas Kukku ja Tikka Marko (toim.), Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2008.

Halme Anna, Maaseudun piika suomalaisessa kaunokirjallisuudessa. Teoksessa Marjatta Rahikainen ja Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006, 176–195.

Heininen Simo ja Heikkilä Markku, Suomen kirkkohistoria. Edita, Helsinki 1996.

Herkman Juha, Sarjakuvan kieli ja mieli. Vastapaino, Tampere 1998.

Hietala Veijo, Kuvien todellisuus – Johdatusta kuvallisen kulttuurin ymmärtämiseen ja tulkintaan. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1993.

Hinkkanen Merja-Liisa ja Lintunen Maija, Aleksandra Gripenberg – taistelija ja kansainvälinen naisasianainen. Teoksessa Pirjo Markkola ja Alexandra Ramsay (toim.), Yksi kamari – kaksi sukupuolta. Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset. BTJ Kirjastopalvelu Oy, Helsinki 1997, 193–212.

Honour Hugh ja Fleming John, Maailman taiteen historia. Suomentaneet Marja Itkonen-Kaila, Juri Kokkonen, Raija Mattila, Tutta Palin ja Seppo Sauri. Otava, Helsinki 2001 (Uudistettu laitos).

Hyrskylä Pirkko, ”Soisin Suomi hyväksi, maani marjan kasvavaksi”: lasten suomenkielisen raittiusopetuksen alku ja kehittyminen Suomessa 1883–1912. Suomen historian pro gradu – tutkielma. Helsinki, Helsingin yliopisto 1999.

Häkkinen Antti, Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939. Otava, Helsinki 1995.

Jalava Marja, Kansakunnan miestä muokkaamassa. HAik 1/2006, 5–17.

Jallinoja Riitta, Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet, naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana. WSOY, Porvoo 1983.

Juntti Eira, On Our Way to Europe. Finnish Women’s Magazines and Discourse on Women Nation and Power. European Journal of Women’s Studies 5/1998, 399-417.

Jussila Osmo, Suomen historian suuret myytit. WSOY, Porvoo 2007.

Juvonen Tuula, Sukupuoli ja halu Hilda Käkikosken kirjeenvaihdossa ja päiväkirjoissa. Sosiaali- ja terveysministeriö, tasa-arvojulkaisuja. Naistutkimusraportteja 1/1994. Helsinki, 1994.

Järvi Olavi, Parhaat pilapiirtäjämme. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1979.

Kalemaa Kalevi, Eetu Salin. Legenda jo eläessään. WSOY, Porvoo 1975.

Kalemaa Kalevi, Matti Kurikka. Legenda jo eläessään. WSOY, Porvoo 1978.

Karilas Esteri, Isänmaan tytär: Hilda Käkikosken elämäkerta. WSOY, Porvoo 1934.

Karpio Vihtori, Matti Helenius-Seppälä. WSOY, Porvoo 1931.

Karpio Vihtori, Sytyttäjä Alli Trygg-Helenius. WSOY, Porvoo 1960.

Kinnunen Tiina, Ennakkositoumuksista ymmärtämiseen – naishistorian ulottuvuudet. Teoksessa Sari Autio, Sari Katajala-Peltomaa ja Ville Vuolanto (toim.), Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi. Vastapaino, Tampere 2001, 49–67.

Korppi-Tommola Aura, Vuosisadan naisparlamentaarikkoja. Teoksessa Juhani Mylly (päätoim.), Naiset eduskunnassa. Suomen eduskunta 100 vuotta 4. Edita, Helsinki 2006, 211–279.

Koskiranta Katarina, Pietarinen Tiina ja Tolvanen Marika, Naimaton nainen ja köyhä 1900-luvun alun Helsingissä. Teoksessa Antti Häkkinen (toim.), Vähäväkisten Helsinkiä. Artikkeleita köyhien elämästä ja olosuhteista vuosisadanvaihteen Helsingissä. Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitoksen tiedonantoja 22. Yliopistopaino, Helsinki 1989, 61–70.

Kuusi Sakari, Aksel August Granfelt: Elämä ja toiminta. Otava, Helsinki 1946.

Lahtinen Mikko, Snellmanin Suomi. Vastapaino, Tampere 2006.

Lehtonen Mikko, Merkitysten maailma, kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia. Vastapaino, Tampere 2004 (5. p.)

Leino-Kaukiainen Pirkko, Sensuuri ja sanomalehdistö Suomessa vuosina 1891–1905. Historiallisia tutkimuksia 126. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1984.

Lähteenmäki Maria, Naiset tasa-arvoisemman yhteiskunnan puolesta 1907–2003. Teoksessa Juhani Mylly (päätoim.), Naiset eduskunnassa. Suomen eduskunta 100 vuotta 4. Edita, Helsinki 2006, 83–210.

Marakowitz Ellen, Gender and National Identity in Finland. An Exploration into Women's Political Agency. New York 1996.

Markkola Pirjo, Synti ja siveys. Naiset uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002.

Markkola Pirjo, Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. Historiallisia tutkimuksia 187. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1994.

Melchior-Bonnet Sabine, Kuvastin, peilin historiaa. Suomentanut Pia Koskinen Launonen. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2004.

Mielonen Mikko, Suomen papisto ja alkoholikysymys 1859–1886. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura. Helsinki, 1973.

Mustakallio Hannu, Säätypapista kansalaiseksi. Papiston poliittis-yhteiskunnallinen rooli demokratisoitumisen murrosvaiheessa 1905–1907. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki 1983.

Mylly Juhani, Edustuksellisen kansanvallan läpimurto. Suomen eduskunta 100 vuotta 1. Edita, Helsinki 2006.

Mylläri Juhani, Poliittinen karikatyyri suomalaisissa pilalehdissä 1868–1917. Taidehistoriallinen ja –teoreettinen tutkimus poliittisen karikatyyrin olemuksesta ja viestintäkeinoista. Jyväskylä Studies in the Arts 19. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 1983.

Nieminen Armas, Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta nykypäivään. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D, nro 27/1993. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 1993.

Oikarinen Sari, Hilja Pärssinen – työväenliikkeen poliitikko ja runoilija. Teoksessa Pirjo Markkola ja Alexandra Ramsay (toim.), Yksi kamari – kaksi sukupuolta. Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset. BTJ Kirjastopalvelu Oy, Helsinki 1997, 126–144.

Oittinen Riitta, Ompelu naisten työnä ja naisten työn symbolina. Teoksessa Leena Laine ja Pirjo Markkola (toim.), Tuntematon työläisnainen. Vastapaino, Tampere 1989, 61–87.

Oittinen Riitta, Säädystä pukeutumista. Muoti ja erottautuminen keisariajan suomalaisessa pukeutumisessa. Teoksessa Matti Peltonen (toim.), Arki ja Murros. Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1990, 51–76.

Ollila Anne, Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa. Tammer-Paino Oy, Tampere 1998.

Ollila Anne, Naishistoria ja sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki (toim.), Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001, 75–90.

Ollila Anne, Suomen kotien päivä valkenee. Martta-järjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. Historiallisia tutkimuksia 173. Helsinki 1993.

Ollila Anne, Vahvojen naisten puolestapuhujat: Lucina Hagman ja Alli Nissinen. Teoksessa Pirjo Markkola ja Alexandra Ramsay (toim.), Yksi kamari – kaksi sukupuolta. Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset. BTJ Kirjastopalvelu Oy, Helsinki 1997, 262–277.

Palin Tutta, Merkistä mieleen. Teoksessa Arja Elovirta ja Ville Lukkarinen (toim.), Katseen rajat. Taidehistorian metodologiaa. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1998, 115–150.

Peltonen Matti, Kerta kiellon päälle. Suomalainen kieltolakimentaliteetti vuoden 1733 juopumusasetuksesta kieltolain kumoamiseen 1932. Hanki ja Jää, Hämeenlinna 1997.

Peltonen Matti, Työnjako sosiaalisena tilana. Sukupuolenmukaisesta työnjaosta maataloudessa. Teoksessa Raimo Parikka (toim.), Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1999, 33–50.

Pylkkänen Anu, Naispalvelijoiden oikeudellinen asema 1664–1922. Teoksessa Marjatta Rahikainen ja Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006, 73–94.

Rahikainen Marjatta, Kadonneen työn jäljillä. Teoksessa Marjatta Rahikainen ja Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006, 7–31.

Rajainen Maija, Naisliike ja sukupuolimoraali, keskustelua ja toimintaa 1800-luvulla ja nykyisen vuosisadan alkupuolella noin vuoteen 1918 saakka. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki 1973.

Reitala Aimo, Suomi-neito. Suomen kuvallisen henkilöitymän vaiheet. Otava, Helsinki 1983.

Räisänen Arja-Liisa, Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865-1920. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1995.

Saarinen Aino, Aamuruskoa ja äänioikeutta. Työläisnaisliikkeen alkuvaiheita Tampereella. Teoksessa Leena Laine ja Pirjo Markkola (toim.), Tunteaton työläisnainen. Vastapaino, Tampere 1989, 113–139.

Sinisalo Johanna, Teräsmiehiä ja paperinaisia. Sukupuoli, seksuaalisuus ja sarjakuva. Teoksessa Juha Herkman (toim.), Ruutujen välissä, näkökulmia sarjakuvaan. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 1996, 143–168.

Soikkanen Timo ja Vares Vesa (toim.), Kuva ja historia. Turun Historiallinen Arkisto 50. Painotalo Gillot Oy, Turku 1996.

Soikkeli Markku, Yön ritari kohtaa Auschwitzin hiiret, Kulttuurin karikatyyrit ja sarjakuva. Teoksessa Juha Herkman (toim.), Ruutujen välissä, näkökulmia sarjakuvaan. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 1996, 121–141.

Sulkunen Irma, Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita. Hanki ja Jää, Helsinki 1995.

Sulkunen Irma, Miina Sillanpää – sillanrakentaja. Teoksessa Pirjo Markkola ja Alexandra Ramsay (toim.), Yksi kamari – kaksi sukupuolta. Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset. BTJ Kirjastopalvelu Oy, Helsinki 1997a, 163–173.

Sulkunen Irma, Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen. Hanki ja Jää, Helsinki 1989.

Sulkunen Irma, Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius (toim.), Kansa liikkeessä. Kirjayhtymä, Vaasa 1987, 157–175.

Sulkunen Irma, Naisten äänioikeus meillä ja muualla. Teoksessa Pirjo Markkola ja Alexandra Ramsay (toim.), Yksi kamari – kaksi sukupuolta. Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset. BTJ Kirjastopalvelu Oy, Helsinki 1997b, 11–25.

Sulkunen Irma, Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja kansalaisjärjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Historiallisia tutkimuksia 134. Jyväskylä 1986.

Sulkunen Irma ja Alapuro Risto, Raittiusliike ja työväen järjestäytyminen. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius (toim.), Kansa liikkeessä. Kirjayhtymä, Vaasa 1987, 142–156.

Sulkunen Irma, Retki naishistoriaan. Hanki ja Jää, Helsinki 1991.

Suominen-Kokkonen Renja, Taiteen sosiaaliset ulottuvuudet. Teoksessa Arja Elovirta ja Ville Lukkarinen (toim.), Katseen rajat. Taidehistorian metodologiaa. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1998, 151–174.

Suoniemi Marja, Edvard Munck. Tuskan hillitön profeetta. Teoksessa Markku Valkonen ja Olli Valkonen (toim.), Suomen ja maailman taide 11. Maailman taide. Modernismi. WSOY, Porvoo 1983, 68–73.

Syrjä Sannu, Maailmaa parantaakseen, Alli Trygg-Helenius ja 1800-luvun lopun naistoimijuus. Historian pro gradu – tutkielma. Tampere, Tampereen yliopisto 2010.

Tommila Päiviö, Suuri adressi. WSOY, Juva 1999.

Tommila Päiviö ja Keränen Kaija (toim.), *Lehtihistoria ja sen tutkimus*. Turun yliopiston Suomen historian laitos 1974.

Tuomi Jouni ja Sarajärvi Anneli, *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2009.

Tuulio Tyyni, Aleksandra Gripenberg, kirjailija, taistelija, ihminen. WSOY, Porvoo 1959.

Uino Ari, *Pilalehtien monenkirjava sukupuu*. Teoksessa Päiviö Tommila (päätoim.), *Suomen lehdistön historia 8. Aikakauslehdistön historia. Yleisaikakauslehdet*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1991, 293–363.

Valenius Johanna, *Undressing the Maid. Gender, Sexuality and the Body in the Construction of the Finnish Nation*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2004.

Waris Heikki, *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle*. Weilin+Göös, Helsinki 1973 (2. tarkistettu painos).

Ylönen Marja, Karin Suomalainen. *Pilapiirroksset suomalaisuuden legitimointina*. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol. 468. Tampereen yliopisto, Tampere 1995.

Ylönen Marja, Karin Suomi. *Karin piirroksset suomalaisuuden kuvana*. WSOY, Porvoo 1998.

Ylönen Marja, *Pilahistoria. Suomi poliittisessa pilapiirroksessa 1800-luvulta 2000-luvulle*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2001.